

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМ. О. О. ПОТЕБНІ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Євланова Олександра Олександрівна

УДК 808.51:811.162.3

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ВАЦЛАВА ГАВЕЛА Й ВАЦЛАВА КЛАУСА:
ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ МОВНОГО ВПЛИВУ

10.02.03 – слов'янські мови (чеська мова)

035 – філологія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

О. О. Євланова

Науковий керівник –
Даниленко Людмила Іванівна,
кандидат філологічних наук,
доцент

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Євланова О. О. Політичний дискурс Вацлава Гавела й Вацлава Клауса: засоби та прийоми мовного впливу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10. 02. 03. – слов'янські мови. – Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України – Київ, 2018.

У дисертації досліджено реалізацію одного із складників чеського політичного дискурсу – засобів та прийомів мовного впливу. Все більшого значення набувають механізми політичного маніпулювання, мова стала відігравати ще важливішу роль в політичному житті суспільства, оскільки вона є одним із основних і безпосередніх елементів маніпулятивного процесу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в лінгвістичній славистиці: 1) здійснено комплексний аналіз політичного дискурсу чеських президентів В. Гавела та В. Клауса; 2) визначено особливості їх політичного лексикону; 3) простежено засоби та прийоми політичного мовлення президентів; 4) з'ясовано роль прецедентних феноменів у чеському політичному дискурсі; 5) встановлено комунікативні стратегії президентів у телевізійних виступах і дебатах.

Зібраний фактичний матеріал, теоретичні узагальнення та отримані результати можуть бути використані в науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальшого дослідження президентського політичного дискурсу. Корпус політичної лексики може бути використаний у лексикографічних роботах, при укладанні словників мови президентів Чеської Республіки.

У роботі розглянуто специфіку взаємодії таких феноменів, як мова й політика, дискурс як предмет дослідження; класифіковано жанри політичного дискурсу (ритуальні, орієнтаційні, агональні); виокремлено різновиди політичної мови (діалог, монолог), форми (усна, письмова); з'ясовано основні функції політичного дискурсу згідно з різноманітними класифікаціями

дослідників; визначено основні ознаки політичного дискурсу; розглянуто структуру політичного дискурсу за семантичними, лінгвокогнітивними та прагматичними характеристиками; окреслено місце феномена маніпуляції та жанрову стратифікацію президентського політичного дискурсу.

У роботі висвітлено лексико-аналітичні та емоційно-образні мовні засоби в чеському політичному дискурсі В. Гавела та В. Клауса: перша група – суспільно-політична лексика, в якій наявні такі тематичні групи: 1) найменування етнічних спільнот; 2) найменування державно-територіального устрою, знаків та символів країни, певних форм державної влади і форм правління; 3) найменування безпосередніх суб'єктів політики (найменування виконавчо-розпорядчих органів влади; найменування представників владних структур); 4) лексика сфери внутрішньої політики (номени на позначення діяльності у сфері відносин між суб'єктами політики); 5) найменування політичних партій, об'єднань, угруповань; 6) назви людей за характером і способами їх політичної діяльності, партійної приналежності до тієї чи іншої форми правління, прихильності / неприхильності до певної ідеології; 7) найменування соціальних процесів, що дезорганізують суспільне життя; 8) лексика виборчого процесу; 9) ідеологеми суспільно-політичної сфери; 10) соціально-економічні найменування; 11) лексика морально-ідейної сфери суспільного життя (назви світоглядних понять; назви ідейно-моральних якостей). До другої групи відносимо іншомовну лексику. Це переважно слова, запозичені з грецької та англійської мов. До третьої групи належить політична афористика: 1) авторські афоризми; 2) вислови з частковою референцією, які асоціюються з конкретною подією, конкретною країною чи конкретним політиком; 3) фрази-символи. Четверту групу становлять фразеологічні одиниці, які виступають маркерами суб'єктивної оцінки на шкалі “добре – погано”.

Виокремлено ключові слова президентського мовлення, які виконують об'єднувальну соціальну функцію та свідчать про особистісну систему

цінностей, що виявляється в таких лексичних полях як дім (земля, територія) та народ (люди, чехи, нація, ми).

Окреслено функціональний потенціал логіко-аналітичних та емоційно-образних мовних засобів у чеському президентському дискурсі, що сприяють виразному відтворенню в мові подій суспільного життя та є елементами культурного прояву, способом аргументації та переконання, а також засобами маніпуляції суспільною свідомістю.

Дослідження дозволило поглибити уявлення про якісні характеристики метафоричних одиниць, які використовувалися в текстах промов президентів Чеської Республіки В. Гавела та В. Клауса. Особливу увагу зацентовано на найсуттєвіших з погляду суб'єкта мовлення ознаках реалії, які використовуються для піднесеного та урочистого звучання промови, підкреслюють важливість політичної дії, особи, явища.

Визначено головні мовні засоби та прийоми вираження експресивності; виокремлено типи повторів (частиномовний та структурний) та їх мету: 1) повтори з метою емпатизації повторювального елемента, які виражені риторичними фігурами (анафорою, епіфорою, епанафорою) з метою провокації аудиторії; 2) повтори з метою протиставлення (узуальні та okazionalні антонімічні опозиції, які виражені фігурами анадиплосис, паралелізм; 3) повтори з метою перерахування, які виражені акумуляцією, апострофою, деприкацією, риторичним питанням, плеоназмом, полісендетоном, порівнянням, метонімією, епітетами задля перерахування фактів, обставин, аргументів та ін.

Особливого значення у дисертації надано з'ясуванню ролі прецедентних феноменів як одного з основних джерел увиразнення промов, які відображають високий рівень комунікативної компетенції мовної особистості та служать для реалізації її мовленнєвих інтенцій, тим самим формуючи когнітивний тезаурус їх цільової аудиторії.

У дисертації було розглянуто найрізноманітніші комунікативні стратегії політичного дискурсу, що забезпечують ведення успішного діалогу, акцентовано увагу на розкритті специфіки використання комунікативних стратегій, які допомагають президентам переконувати та використовувати їх з сугестивною метою.

Ключові слова: політичний дискурс, президент, Вацлав Гавел, Вацлав Клаус, засоби та прийоми мовного впливу.

ABSTRACT

Ievlanova O. O. Political discourse Vaclav Havel and Vaclav Klaus: means and techniques of language influence. – Qualifying scientific paper. Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology (PhD), specialty 10.02.03. – Slavic languages. – O. O. Potebnya Institute of Linguistics of the Ukrainian National Academy of Sciences. – Kyiv, 2018.

The dissertation examines the implementation of one of the components of Czech political discourse – means and methods of linguistic influence. The mechanisms of political manipulation become more and more important, and the language has become even more important in the political life of society, since it is one of the basic principles and tools of the elements of the manipulative process.

The scientific novelty of the research findings obtained by the author consists in the following, that in the first time in modern linguistics: 1) a comprehensive analysis of the political discourse of the Czech presidents, V. Havel and V. Klaus is determined; 2) the features of their political language are analyzed; 3) the means and techniques of political speeches of the Presidents are outlined; 4) the role of precedent phenomena in the Czech political discourse is clarified; 5) communicative strategies of presidents in television appearances and debates are established.

The collected actual material, theoretical generalizations, and the results obtained can be identified in the field of science and research in the basis for an exhaustive study of the presidential political discourse in the Czech Republic. The

corpus of political vocabulary can be used in lexicographic works, while making dictionaries of the speeches of the presidents of the Czech Republic.

The paper discusses the specifics of the interaction of language and politics and discourse as a subject of research; classified genres of political discourse (ritual, orientation, agonal); the types of political language (dialogue, monologue), forms (oral, written) are singled out; The basic functions of political discourse on various classifications of researchers are found out; the structure of political discourse at such levels of language (semantic, cognitive, pragmatic) is considered; the main features of political discourse are defined; The place of the phenomenon of manipulation and genre stratification of the presidential political discourse is outlined.

The lexical-analytical and emotional-linguistic means in the Czech political discourse of V. Havel and V. Klaus are highlighted in the paper: the first group – socio-political vocabulary – in which the following thematic groups are available: 1) the name of the ethnic communities; 2) the name of the state-territorial system, the sign and the symbol of the edges, certain forms of state power and forms of government; 3) the name of the direct policy subjects (the name of the executive and administrative authorities, the name of the representatives of power structures); 4) the vocabulary of the sphere of internal politics (the names for activities in the sphere of relations between subjects of politics and the names of various regulative principles of socio-political development of the state); 5) the name of the political parties and their assessment, associations, groups; 6) the names of people by character and methods of their political activity, party commitment / non-commitment to one form or another of a particular government; 7) the name of social processes of disorganization of public life; 8) vocabulary of the electoral process; 9) ideologues of the socio-political sphere; 10) socio-economic names; 11) vocabulary of the moral and ideological sphere of social life (names of ideological concepts, names of ideological and moral tendencies). The second group is the foreign language. These are mostly words borrowed from Greek and English

languages. The third group includes political aphorism: 1) copyright aphorisms; 2) statements with a partial reference, which are associated with a specific event, a specific country or a specific politician; 3) phrases-symbols. The fourth group – phraseological units – is considered as a subjective qualification of the message, which turns out to be dear in the scale “good – bad”.

The key words that indicate the system of presidents' values with such lexical fields as the house (land, territory) and people (people, Czechs, nation, us) are highlighted.

The functional potential of logical-analytical and emotional-figurative means in the Czech presidential discourse, which contributes to the colorful reproduction of multilingual phenomena in language, is an element of cultural demonstration, ways of argumentation and persuasion is determined.

The research allowed to deepen the notion of the qualitative characteristics of the metaphorical units used in the speeches of the presidents of the Czech Republic V. Havel and V. Klaus of a certain period. Particular attention is focused on the most important signs of reality, which are used for the sublime and festive sound of speech, emphasize the importance of political action, person, phenomenon.

The main means and methods of language expressiveness are determined; Types of repetitions (partial and structural) and their purpose are singled out: 1) repeats for the purpose of the emphasis of the repeating element, which are expressed by rhetorical figures (anaphora, epiphora, epanahora), in order to provoke the audience; 2) repeats for the purpose of opposing (antonymic opposition (intuitive, occasional)), which are expressed: anadiplosis, parallelism; 3) repeats for the purpose of transfer, which are expressed by accumulation, apostrophes, decryption, rhetorical questions, pleonism, polisendeton, comparison, metonymy, epithets for listing facts, circumstances, arguments, etc.

Particular importance in the dissertation is given to the clarification of the role of precedent phenomena as one of the main sources of expression of speeches that reflect the high level of communicative competence of the linguistic personality and

serve to implement speech intentions, thereby forming a cognitive thesaurus for their target audience.

The dissertation considered a variety of communication strategies – the leading communicative component of political discourse that provides for a successful dialogue. The dissertation focuses on the disclosure of the specifics of the use of communicative strategies that help presidents persuade and use these strategies as a suggestion.

Key words: political discourse, president, Vaclav Havel, Vaclav Klaus, means and techniques of language influence.

Список публікацій здобувача

1. Євланова О. О. Новорічні промови Вацлава Гавела: синтаксично-стилістичний аспект / О. О. Євланова // Лінгвостилістичні студії: наук. журн. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 4. – С. 71 – 77.
2. Євланова О. О. Мовна особистість у чеському політичному дискурсі : Вацлав Клаус / О. О. Євланова // Мова і культура: наук. журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. II (182). – С. 325 – 330.
3. Євланова О. О. Аналіз ключових слів чеського президентського дискурсу (на матеріалі новорічних промов Вацлава Гавела) / О. О. Євланова // Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження : зб. м-лів Всеукраїнської наук. – практ. конф., 07 – 08 квітня 2016 р. – Київ: Міленіум, 2016. – С. 187 – 188.
4. Євланова О. О. Метафора як тип трансформованих висловів у політичному дискурсі Вацлава Гавела та Вацлава Клауса / О. О. Євланова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку

- мов: збірник наукових праць / за наук. ред. проф. А. В. Корольової. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. 15. – С. 51 – 58.
5. Євланова О. О. Політична афористика як феномен політичного дискурсу: Вацлав Гавел та Вацлав Клаус / О. О. Євланова // *Studia Slavica* XXI/1. – Ostrava: Ostravská univerzita – Uniwersytet Opolski, 2017. – S. 85 – 90.
 6. Євланова О. О. Комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса у засобах масової інформації / О. О. Євланова // Науковий журнал “Слов’янський збірник” Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса: Вид-во “Бурек”, 2017. – Вип. 21. – С. 91 – 102.
 7. Євланова О. О. Комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса в телевізійних передачах / О. О. Євланова // *Пріоритети сучасної філології: теорія і практика. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10 – 11 лютого 2017 року).* – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2017. – С. 97 – 99.
 8. Євланова О. О. Політичні дебати як основний засіб маніпуляції президентів Чеської Республіки (на матеріалі промов Вацлава Гавела та Вацлава Клауса) / О. О. Євланова // *Сучасні лінгвістичні парадигми : матеріали міжнародної наукової конференції (м. Бахмут, 18 квітня 2017 р.).* – Слов’янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. – Вип. 4. – С. 57 – 60.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	12
ВСТУП.....	13
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ.....	18
1.1. Взаємозв'язок мови та політики в лінгвістичних дослідженнях.....	18
1.2. Дискурс як предмет дослідження в сучасній науці.....	21
1.3. Поняття політичного дискурсу в лінгвістичних дослідженнях.....	27
1.4. Структура, форми і функції політичного дискурсу.....	32
1.5. Місце феномена маніпуляції в політичному дискурсі.....	44
1.6. Жанрова стратифікація президентського політичного дискурсу	52
Висновки до розділу I.....	60
Розділ II. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	63
2.1. Політична мова як засіб впливу в політичному дискурсі президентів Чеської Республіки.....	63
2.1.1. Суспільно-політична лексика та її особливості в промовах президентів.....	64
2.1.2. Іншомовна лексика в мові чеських президентів Чеської Республіки....	71
2.1.3. Політична афористика як феномен політичного дискурсу.....	81
2.1.4. Фразеологічні одиниці та їх модифікація як спосіб вираження оцінки ситуації.....	90
2.2. Ключові слова як засіб увиразнення мови в політичному дискурсі.....	97
Висновки до розділу II.....	113
Розділ III. ЛОГІКО-АНАЛІТИЧНІ ТА ЕМОЦІЙНО-ОБРАЗНІ МОВНІ ЗАСОБИ У ЧЕСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	115
3.1. Риторика політичного мовлення: засоби та прийоми.....	115

3.1.1. Метафори як окремий тип трансформованих висловів у політичному дискурсі	117
3.1.2. Повтор та інші фігури як втілення сугестивної стратегії політичного дискурсу	125
3.2. Прецедентні феномени в чеському політичному дискурсі.....	144
3.3. Комунікативні стратегії Вацлава Гавела та Вацлава Клауса в телевізійних передачах.....	152
Висновки до розділу III.....	163
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	174
ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	205

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФО – фразеологічні одиниці

SSČ – Slovník spisovné češtiny

LN – Lidové noviny

MF – Mladá fronta DNES

HN – Hospodářské noviny

ВСТУП

Сучасне суспільство характеризується зростаючою значимістю політичної комунікації, що, в свою чергу, викликана посиленням демократизації соціального та політичного устрою держави. Більшість державних проблем на сьогодні підлягає відкритому осудженню, більш того, рішення деяких з них залежить від того, яким чином дані проблеми будуть інтерпретовані та доведені до адресата – громадянина держави. В останні роки певні проблеми в межах політичного дискурсу, активно обговорюються як засобами масової інформації, так і науковим товариством. Однак специфіка політичної комунікації, направленої на боротьбу за політичну владу чи її утримання в різних країнах, все ще залишається недостатньо вивченою для складання цілісної картини цього явища.

Системне вивчення політичного дискурсу в сучасному мовознавстві є пріоритетним, що передбачає дослідження лексико-фразеологічних, логіко-аналітичних та емоційно-образних мовних засобів. Дослідження різних аспектів політичного дискурсу у вітчизняному мовознавстві започатковано у працях таких учених, як Ф. Бацевич, Т. Ващук, А. Ковалевська, Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, Н. Кутуза, Л. Нагорна, Н. Петлюченко, К. Серажим, Л. Синельникова, Л. Славова, О. Холод та ін., тоді як у зарубіжній лінгвістиці мовні питання політичного дискурсу вивчено доволі ґрунтовно й цілісно (роботи А. Баранова, О. Борисової, Е. Будаєва, І. Гутчбі, О. Іссерс, Т. А. Дейка, М. Китайгородської, Дж. Лакоффа, Г. Лассвелла, Е. Лассан, О. Михайльової, К. Моріка, Я. Нестерової, О. Паршиної, М. Такачової, Т. Чернухи, П. Чілтона, А. Чудінова, О. Шейгал та ін.).

Хоча в чеському мовознавстві є чимало праць дослідників Ї. Бартошка, М. Гавліка, Я. Главсової, Я. Гоффманнової, Д. Данагера, Ї. Земана Ї. Крауса, Е. Лотко, Й. Містріка, О. Мюллерової, М. Чехової, С. Чмейркової та ін., де описано різні підходи до вивчення політичного дискурсу, політичний дискурс

президентів Чеської Республіки В. Гавела та В. Клауса в руслі лінгвістики досі не вивчався.

Актуальність дисертації обґрунтовано комунікативно-прагматичною спрямованістю сучасної лінгвістики і необхідністю продовжувати роботу у вивченні таких питань: 1) дослідження сутнісних характеристик президентського дискурсу, який поєднує в собі ознаки інституціональної, риторичної та ритуальної комунікацій; 2) лінгвістичні засоби та прийоми, що конституують політичний президентський дискурс В. Гавела та В. Клауса.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у Відділі слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України в межах науково-дослідної теми “Мови західних і південних слов'ян в контексті соціокультурного розвитку Європи” (№ державної реєстрації 0111U000050). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (протокол №10 від 24 грудня 2015 р.).

Об'єктом дослідження є чеський політичний дискурс, якість, властивості і специфіку якого визначають стратегії й тактики політичного спілкування.

Предметом дослідження є мовні засоби впливу як тип комунікативної діяльності, реалізованої в усному та письмовому дискурсах президентів Чеської Республіки В. Гавела та В. Клауса за період 1990 – 2013 рр.

Метою дослідження є аналіз лексико-фразеологічних особливостей, логіко-аналітичних та емоційно-образних засобів політичного дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ ст. президентів Чеської Республіки В. Гавела та В. Клауса.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) з'ясувати поняття *дискурс, політичний дискурс*, його структуру, форми та функції;
- 2) визначити основні завдання президентського дискурсу та їхню жанрову стратифікацію;

- 3) проаналізувати основний зміст поняття “політична мова”;
- 4) виокремити ключові слова у президентському дискурсі В. Гавела та В. Клауса;
- 5) схарактеризувати роль засобів та прийомів риторики політичного дискурсу президентів;
- 6) проаналізувати явище прецедентності в текстах В. Гавела та В. Клауса;
- 7) розглянути феномен маніпуляції та комунікативні стратегії президентів Чеської Республіки.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано *описово-аналітичний метод* – для аналізу, класифікації та систематизації чеської політичної лексики; *метод порівняння* – для зіставлення значень різних груп політичної лексики у політичному президентському дискурсі В. Гавела та В. Клауса; елементи *кількісного аналізу* – для дослідження активності вживання лексичних одиниць у мовній діяльності президентів Чеської Республіки. Для систематизації та класифікації лексичних одиниць, інтерпретації їх функціональних особливостей залучено *метод лінгвістичного спостереження та узагальнення*.

Джерельною базою слугували такі видання В. Клауса: “Novoroční projevy z Pražského hradu 2004 – 2013”, “Deset. 10 projevů prezidenta republiky ke státnímu svátku 28. října”, “Přerušžený rozhovor. Václav Klaus v diskusi s Jeronýmem Janíčkem”, “Václav Klaus. Rok druhý”, “Václav Klaus. Rok pátý”, “Václav Klaus. Rok sedmý”, “Václav Klaus. Rok devátý”. До аналізу було залучено твори В. Гавела: “Evropa jako úkol. Výběr z projevů 1990 – 2009”, “Projevy a jiné texty z let 1992 – 1999”, “1999 – 2003”, “Hovory v Lánech. 1991”, “Prosím stručně” та ін., офіційні сторінки в Інтернеті В. Гавела <http://www.vaclavhavel.cz/> та В. Клауса <https://www.klaus.cz/>, а також тексти чеських засобів інформації кінця XX – початку XXI століть, зокрема періодичні видання (“Lidové noviny”, “Mladá fronta Dnes”, “Hospodářské

noviny”, “Parlamentní listy” та ін.) та електронні ресурси (інформаційні сайти і портали, інтернет видання, напр.: “Deník.cz”, “Aktuálně.cz”, “Novinky.cz” та ін.). Частково використано матеріал з електронної бази даних DIALOG Інституту чеської мови Національної академії наук Чеської Республіки. Загальна кількість мовних одиниць фактичного матеріалу становить понад 3000.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в лінгвістичній славистиці: 1) здійснено комплексний аналіз політичного дискурсу чеських президентів В. Гавела та В. Клауса; 2) визначено особливості їх політичного лексикону; 3) простежено засоби та прийоми політичного мовлення президентів; 4) з'ясовано роль прецедентних феноменів у чеському політичному дискурсі; 5) встановлено комунікативні стратегії президентів у телевізійних виступах і дебатах.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні аналізу сучасних тенденцій та підходів до вивчення політичного, зокрема президентського дискурсу, осмисленні явища президентського дискурсу в чеській мові як предмета лінгвістичних досліджень.

Отримані результати сприяють поглибленому розумінню основних причин, шляхів і способів збагачення політичної лексики та змін у лексико-семантичній системі чеської мови загалом. Матеріали дослідження можуть слугувати підґрунтям для теоретичних студій з лексики, фразеології, стилістики, спецкурсів з лінгвокультурології.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що зібраний фактичний матеріал, теоретичні узагальнення та отримані результати можуть бути використані в науково-дослідній сфері для подальшого дослідження президентського політичного дискурсу в Чеській Республіці. Корпус політичної лексики може бути використаний у лексикографічних працях, під час укладання словників мови президентів Чеської Республіки.

Особистий внесок здобувача. Результати отримано самостійно. Усі статті написано одноосібно.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Головні теоретичні положення роботи та практичні результати апробовано на конференціях молодих учених Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України “Лінгвістика ХХІ ст.: традиції і перспективи розвитку” (05 грудня 2017 р., 17 травня 2018 р., м. Київ), а також міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження” (07 – 08 квітня 2016 р., Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ), на ХХV Міжнародній науковій конференції імені проф. Сергія Бураго (20 – 23 червня 2016 р., м. Київ), на Міжнародній науково-практичній конференції “Пріоритети сучасної філології: теорія і практика (10 – 11 лютого 2017 р., м. Ужгород), на III Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні лінгвістичні парадигми” (18 квітня 2017 р., Горлівський інститут іноземних мов, м. Бахмут).

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення дисертації висвітлено у 8 одноосібних публікаціях, із них – 4 у фахових виданнях, затверджених ДАК України, 1 – у закордонному виданні (м. Острава, Чеська Республіка), 3 – в інших наукових виданнях.

Структура роботи. Кандидатська дисертація складається зі вступу, переліку умовних скорочень, трьох розділів, списку використаних джерел (305 позицій) і додатку (Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дослідження). Повний обсяг роботи – 207 сторінок, з них основного тексту – 173 сторінки.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

1.1. Взаємозв'язок мови та політики в лінгвістичних дослідженнях

Проблеми мови і політики, мови і ідеології, мовного маніпулювання почали привертати увагу науковців західних країн вже з середини 50-х рр. ХХ ст. Мовленнєва діяльність людини в політичній сфері є об'єктом вивчення багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (Я. Гоффманнова [195], Ї. Краус [204], Л. Нагорна [105], П. Ракушанова [221], С. Чмейркова [176], А. Чудінов [152], О. Шейгал [155] та ін.) та пов'язана з боротьбою за владу шляхом використання комунікативної діяльності, тобто впливу на свідомість людей, які приймають політичні рішення [152, с. 15].

Відомо, що ключовою функцією мови є здійснення комунікації, зокрема політичної. “Під політичною комунікацією розуміється будь-яка передача повідомлень, яка призначена впливати на розподіл влади в суспільстві, зокрема, якщо ці повідомлення надходять від офіційних владних інститутів” [224].

Від символічної функції мови прокладається місток до символічної політики як особливого різновиду політичної комунікації, в якій навіювання стійких символів бере гору над раціональним осмисленням. Перетворення символічного у своєрідний капітал, який здатен примножуватися чи втрачатися – прямий результат технологізації та економізації суспільних відносин. Символічна експресивність у політиці спрямована на збудження суспільної уваги, створення мотивів, провокування певних дій. Використання естетичних можливостей символу доповнюється семантичним аналізом смислів і стає підґрунтям мобілізаційних технологій. У своїх крайніх проявах символізація політики перетворює останню у різновид шоу-бізнесу, “політичний театр”. Наскільки пропоновані “вистави” сподобаються публіці, величезною мірою залежить від гручкості й досконалості політичної мови.

Учений Е. Щербенко, безумовно, мав рацію, коли писав, що мова є таким самим інструментом впровадження суспільного життя, яким є ринок, вибори тощо. “При цьому “простими очима” її закономірностей не побачиш. Так само, як “ринок” – це є певні моделі, закономірності, і для їхнього осягнення нам потрібні відповідні інтелектуальні інструменти, так і мова: це не просто слова, а сама структура мислення, де певні речі можуть бути висловені, а певні – ні; де одні елементи уявлень пов’язані з іншими так само органічно, як різні дуже несхожі органи в єдиному організмі” [159, с. 206]. Як і політична система чи національна промисловість, політична мова виробляється в суспільстві і потребує спеціальних зусиль для свого підтримання.

Впродовж минулого століття відбувалося осмислення зв’язку мови й політики. У 1918 р. французький лінгвіст А. Мейє чітко сформував взаємозв’язок мови й політики, висловом “боротьба за мову є символом боротьби за владу” [98, с. 56]. Лише через чверть століття у ході дослідження дискурсів формується науковий підхід до ґрунтовного вивчення взаємозв’язку мови і політики.

На теперішній час неможливо відокремити систему політичних поглядів від її вербалізованих версій. На думку Л. Нагорної “Мова – усна, писемна, друкована, електронна – нерозривно пов’язана із мисленням і пізнанням; лише на її основі може відбуватися вироблення, укорінення і поширення понять. Інтерактивне використання мови зіставне за значимістю із демонстрацією сили і навіть із її застосуванням. Мовні особливості можуть істотно впливати на формування тих або інших відмінностей у політичній культурі” [105, с. 195 – 196]. Тому лінгвістика в тій її частині, яка вивчає мову як засіб комунікації, має бути обов’язково включена в число дотичних до політики наукових дисциплін.

Зрозуміло, що оскільки управління інформаційним середовищем становить ключ до управління суспільством, то для дослідження

комунікативних і символічних функцій мови апарат лінгвістики явно недостатній. Воно може бути успішним лише за умови взаємного схрещування сфер політичного і лінгвістичного знання.

Очевидно, що політика як і мова у сучасному світі є невід'ємною частиною культури держави та представляє собою систему ідей, в яких сформовані інтереси та цілі певних груп людей. Політика існує лише в процесі взаємозв'язку людей та за своїм характером не може бути ізольованою від мови, оскільки без неї є неможливим хід процесів у суспільстві. На думку О. Шейгал, залежно від конкретних політичних подій того чи іншого періоду, політичні терміни, назви політичних інститутів, організацій, певних документів, події з політичного життя держави залишають свій відбиток у мові [155, с. 212].

На думку Т. Грушевської, лексико-семантичний рівень є найрухомішим з усіх рівнів мовної системи з точки зору впливу політичних процесів, тому що він володіє численними ресурсами для відображення політичних явищ у мові: ідеологізація нейтральних слів, деідеологізація, ідеологічна нейтралізація, вторинна ідеологізація та ін. [41, с. 15].

З допомогою засобів фразеології підвищуються образність та експресивність явищ політичного дискурсу, цим самим збільшується ефективність прямого впливу промов політика на свою аудиторію [5].

М. Хеллідей, вважає, що використання мови має дві основні мети: для розуміння навколишнього середовища та для взаємозв'язку між людьми. Завдяки цьому дуже важливим є "текстуальний" компонент, який розвиває саму мову [189].

Одиниці лексичного, граматичного та стилістичного рівня мови володіють певним потенціалом мовного впливу, який підпорядкований контексту одиниць вищого рівня. Тільки у певному середовищі ці одиниці набувають політичне чи ідеологічне навантаження, маючи на меті переконати адресата до прийняття певного рішення чи дії.

Можемо зробити висновок, що формування політичного навантаження тексту не обмежується лише лексико-семантичним рівнем мови. На думку Т. Грушевської, текст, який виникає завдяки людській діяльності, не існує сам по собі, а стає частиною текстової діяльності – комплексу відносин, які виникають у процесі його утворення та сприйняття [41, с. 18].

Політичний текст породжує у дослідника проблему розгляду мови як засобу контролю, впливу та формування загальної думки. Характерним для політичного тексту є пряма чи опосередкована орієнтованість щодо питання розподілу та використання політичної влади: емоційний вплив на громадян країни, пропаганда певних ідей та ін. [194].

1.2. Дискурс як предмет дослідження в сучасній науці

Оскільки одним із завдань нашої роботи є дослідження президентського дискурсу та виявлення його специфічних характеристик, потрібно не тільки обґрунтувати взаємозв'язок двох сфер – мови та політики, а й проаналізувати наявні інтерпретації складових даного понятійного комплексу, а також визначити його природу та основні характеристики.

Для вирішення цього завдання необхідно звернутися до особливостей функціонування даного поняття в рамках різних лінгвістичних традицій, а також розглянути дефініції, трактування і підходи до визначення поняття “дискурс”, на яке ми будемо спиратися.

Дискурс – це багатозначне і багатопланове поняття, яке використовується не тільки в лінгвістиці, а й у літературознавстві, історії, політології, психології, філософії та інших науках, і яке на сьогоднішній день не має чіткого і загальноприйнятого визначення. В. Чернявська підкреслює, що для визначення цього терміна істотне значення має наукова традиція, різні школи дискурсивного аналізу, в залежності від яких у теоретичну розробку даного поняття вносяться різні акценти [114, с. 69].

Дискурс вперше став об'єктом досліджень у 60-х роках ХХ ст. у розвідках Е. Бенвеніста [16], Ю. Габермаса [34], Т. А. ван Дейка [189] та ін. У зарубіжній лінгвістиці еволюція поняття дискурсу пов'язана з тлумаченням його як сукупності двох чи більше висловлювань на першому етапі дослідження (Р. Де Богранд [166], В. Дресслер [180], С. Шмидт [223] та ін.) до будь-якого вживання мови, яке реалізовано в різних формах дискурсу (Р. Водак [185], П. Серіо [56], В. Дем'янков [40], О. Селіванова [94] та ін.). В українських розвідках дискурс почали активно вивчати з 90-х років ХХ ст., переважно як комунікативну ситуацію разом з її складниками [102, с. 189]. Такий підхід спричинений орієнтацією дискурсу на комунікацію, оскільки він “виявляється в комунікації і в ній функціонує, комунікація без дискурсу неможлива” [102, с. 190].

Згідно з українською лінгвістичною традицією (Ф. Бацевич [15], К. Серажим [124], І. Шевченко [116] та ін.) дискурс розуміється насамперед як жива розмовна мова, діалог в протиставленні з письмовим монологічним мовленням. Пізніше цим терміном почали позначати зв'язну усну і письмову мову, яка розглядалася в рамках інтеракційної взаємодії адресанта та адресата повідомлення. Так, І. Шевченко трактує дискурс як єдність і взаємодію тексту і контексту, текст при цьому розглядається як мовні форми, які з метою аналізу тимчасово і штучно ізольовані від контексту [154, с. 233].

О. Селіванова вважає, що “дискурс може бути представлений як складна нелінійна та рівнозначна система, що охоплює низку відносно самостійних функційних вузлів – модулів системної природи, взаємодія яких забезпечує, регулює та коректує процес спілкування та самоорганізацію цієї суперсистеми” [122, с. 180]. Тлумачення дискурсу як динамічної системи уможлиблює поєднання традиційного системно-структурного підходу із сучасним дискурсивно-комунікативним. Важливим при цьому залишається аспект розуміння тексту, тому що аналіз дискурсу як самодостатньої сутності спричиняє необхідність виявлення “внутрішніх механізмів розуміння як

означення того, на що вказує “тіло тексту”, яке характеризується своїми специфічними особливостями” [122, с. 182]. Вважаємо, що цей підхід ще не розкритий в українському мовознавстві, він потребує заглиблення й подальшого дослідження.

На думку Ф. Бацевича, дискурс – динамічне явище, сам процес спілкування, що після свого завершення перетворюється на текст [15, с. 158]. Дискурс і текст – носії інформації, яка в мовознавстві пов’язується зі значенням і смислом, що може бути експліцитним й імпліцитним. На думку вченого, між текстом і дискурсом існують певні відмінності: текст – це ніби дискурс, який “зупинили”, вилучивши його учасників та живі обставини; у тексті, на відміну від дискурсу, не виявляються паралінгвістичні засоби; текст – одиниця лінгвістичного аналізу, дискурс – комунікативного [15, с. 147 – 148].

У зарубіжній лінгвістиці до проблеми дослідження дискурсу звернена увага багатьох вчених, які розробляють питання соціолінгвістики, етнографії, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, а також теорію мовних актів, логічну прагматику спілкування, лінгвістичний аналіз тексту та ін. Вивчення дискурсу в зарубіжному мовознавстві пов’язано з іменами таких учених, як Н. Арутюнова [8], А. Баранов [11], М. Бахтін [14], Н. Данилова [48], В. Карасик [57], А. Кибрик [77], О. Кубрякова [85], Ю. Степанов [133], Л. Цурікова [148], а в чеському – Я. Гоффманнова [195], Ї. Краус [204], Й. Черни [173], С. Чмейркова [176] та ін.

Н. Данилова, ґрунтуючись на традиційній відмінності семантики і прагматики знаку, пропонує умовно виділити два напрямки дослідження дискурсу – когнітивно-дискурсивний та комунікативно-дискурсивний [48, с. 46]. Такий підхід представляє семантику дискурсу як сукупність інтенцій і установок у спілкуванні, а прагматику – як спосіб вираження відповідних інтенцій і установок.

О. Кубрякова зазначає, що “дискурс – явище когнітивне, тобто пов’язане з передачею знань, з оперуванням знаннями особливого роду та, головне, зі змістовим наповненням нових знань” [85, с. 127].

Це твердження підтримує дослідниця Л. Цурікова, яка крім запропонованої О. Кубряковою комунікативно-когнітивної парадигми аналізу дискурсу, пропонує розглядати дискурс у термінах мовних актів та мовних подій, аналізуючи його мовні особливості та релевантні екстралінгвістичні фактори. У рамках цього підходу стає можливим опис структур репрезентації різних видів знань, які визначають мовні стратегії комунікантів та вибір конкретних мовних форм у процесі їх дискурсивної діяльності [148, с. 287 – 293].

Н. Бахтін і Є. Головка узагальнюють вживання терміна “дискурс” у лінгвістичних дослідженнях у двох основних варіантах. У першому йдеться лише про всі аспекти використання мови, а в другому, крім різноманітних лінгвістичних аспектів, розглядається сукупність нелінгвістичних факторів [14, с. 255].

Ю. Степанов у своїй праці “Альтернативний світ. Дискурс. Факт і принцип причинності” стверджує, що дискурс існує не у вигляді особливого лексикону або граматики, що “це особливе використання мови <...> для вираження особливої ментальності, <...> ідеології; особливе використання тягне за собою активізацію деяких рис мови і, насамкінець, особливу граматику і особливі правила лексики. І <...> в свою чергу створює “особливий ментальний світ” [133, с. 38 – 44].

Н. Арутюнова подає таке визначення цього поняття: “дискурс – <...> зв’язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, взятий у подієвому аспекті; мова, яка розглянута як спрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмів їх створення <...> це мова, “занурена в життя”. Тому термін “дискурс” не застосовується до

стародавніх та інших текстів, зв'язки яких з живим життям не відновлюються безпосередньо” [8, с. 5]. Цю точку зору підтримує і В. І. Карасик, який стверджує, що дискурс – це “текст, занурений у ситуацію спілкування” [74, с. 5].

Ї. Краус звертає увагу на чотири основні риси щодо тлумачення дискурсу:

- 1) здатність надавати інформацію;
- 2) щільність чи когеренція, яка реалізована як на рівні смислів, так і на рівні формального вираження;
- 3) ситуаційність, яка реалізована у втручанні (входженні) дискурсу до конкретного середовища (враховуючи соціальні, вікові та інші аспекти певного реципієнта);
- 4) інтертекстовість, зв'язаність з іншими текстами подібного спрямування [204, с. 17].

Перевага трактування терміна “дискурс” як більш широкого поняття, що включає в себе комунікативний аспект і екстралінгвістичні чинники, полягає в тому, що дискурс не замикається в рамках власне тексту, а включає в себе також соціальний контекст комунікації, який характеризує її учасників, а також процес сприйняття мови з урахуванням фонових знань [204, с. 37].

З огляду на аспекти цього феномена доцільно дотримуватися саме такого підходу, оскільки його перевага полягає в тому, що він здатний повною мірою органічно пояснювати зміст таких багатоаспектних понять, як “політичний дискурс”, “економічний дискурс”, “дискурс засобів масової інформації” та ін.

За визначенням Т. А. ван Дейка, дискурс – це “комунікативна подія, що відбувається між тим, хто говорить та хто слухає в процесі комунікативної дії в певному часовому, просторовому чи іншому контексті” [234].

П. Серіо виокремлює 8 значень терміна “дискурс”:

- еквівалент поняття “мовлення”, тобто будь-який конкретний вислів;

- одиниця, яка за розмірами більша за фразу;
- вплив висловлювання на його отримувача з урахуванням ситуації;
- бесіда як основний тип висловлювання;
- мовлення з позиції мовця на протигагу розповіді, яка не враховує таку позицію;
- вживання одиниць мови, їх мовленнєву актуалізацію;
- соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань, наприклад, феміністичний дискурс;
- теоретичний конструкт, який призначений для дослідження умов виробництва тексту [73, с. 228].

З урахуванням розглянутих дефініцій і характеристик у нашому дослідженні ми спираємося на поняття дискурсу, сформульоване Л. Михайленко: “дискурс, з одного боку, є відображенням національно-мовної ментальності і бере участь у формуванні менталітету через механізми суспільної свідомості і психіки, включені в його простір, а з іншого, – сприяє створенню комунікативно-інформаційних основ суспільних відносин, що володіють потенційною можливістю узгодження множинності позицій” [102, с. 5]. Перевага такого розуміння полягає в тому, що дискурс не обмежується рамками конкретного мовного висловлювання, а саме межами тексту, а розуміється як сукупність екстралінгвільних, прагматичних, соціокультурних та інших чинників.

У нашій роботі за одиницю дослідження ми приймаємо усний і письмовий президентський дискурс, створений в період президентства В. Гавела та В. Клауса. Текст такого типу має мовно-індивідуальні, ритуальні, інституційні, риторичні та інші характеристики, які ми досліджуємо в дисертації.

1.3. Поняття політичного дискурсу в лінгвістичних дослідженнях

Політичний дискурс є певним відображенням суспільно-політичного життя країни, несе в собі елементи її культури, загальні та національно-специфічні культурні цінності. В останні десятиліття вивченню явища політичного дискурсу приділяється велика увага у вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній літературі. При цьому розглядаються різні проблеми, які пов'язані з функціонуванням мови в політичній сфері: існування мови політики, її особливості, зв'язок з іншими лінгвістичними питаннями. Аналіз політичного дискурсу також допомагає виділити концепції та концептуальні опозиції, актуальні для окремої стадії суспільного життя, дослідити тактику та стратегію спілкування, знайти найбільш ефективні способи маніпуляції аудиторією, визначити універсальні риси та національно-специфічні особливості політичного дискурсу. Проте питання дефініції політичного дискурсу та його кореляція із суміжними поняттями належать до дискусійних у мовознавстві.

Тлумачення політичного дискурсу як інституційного різновиду дискурсивної діяльності людини актуально для праць науковців (В. Карасик [74], К. Серажим [124], О. Шейгал [155] та ін.). Дослідник Л. Павлюк стверджує, що підставою для виокремлення типів дискурсів, зокрема політичного, є “звичайна тематична зорієнтованість, вказівка на коло життєвих явищ та пов'язаних із ними мотивів” [110, с. 15]. З виокремленням політичного дискурсу погоджуються більшість лінгвістів, оскільки цей різновид представлено у типологіях, що ґрунтуються на соціальних, комунікативних, тематичних та функціональних ознаках, проте головні риси та характерні риси політичного дискурсу варіюються від наукової концепції.

О. Шейгал вважає, що всі елементи “поля політики так чи інакше опосередковані дискурсом, відображені в дискурсі, реалізовані через дискурс: вони становлять предмет спілкування, або виступають як елементи прагматичного контексту, зокрема і прагматичних пресупозицій” [155, с. 34].

Л. Славова дефінує політичний дискурс як “сукупність усіх мовленнєвих актів, а також правил публічної політики, які оформилися згідно з існуючими традиціями та отримали перевірку досвідом” [129, с. 45]. Н. Кондратенко під політичним дискурсом вбачає “всі лінгвальні та екстралінгвальні чинники” [81, с. 21], серед яких політичні тексти, інтенції, суб’єктивні настанови автора та реципієнта тощо.

Отже, із запропонованих визначень можна зробити висновок, що під час тлумачення політичного дискурсу визначальним критерієм є лінгвопрагматичний, що враховує специфіку мовленнєвих актів та мовленнєві жанри політичної комунікації.

Не припиняються дискусії стосовно того, чиїм полем наукової діяльності є політичний дискурс: лінгвістів чи політологів. Як наслідок цих наукових суперечок виникла нова галузь дослідження цієї сфери – політична лінгвістика. Політологія концентрує увагу на мисленні політиків та їх схильності до маніпулювання громадянами, а лінгвістика досліджує механізми створення політичних текстів з використанням різних комунікативних стратегій. Завданням політичної лінгвістики, за М. Такачовою, є “дослідження політичної мови, політичної мови в ЗМІ, мови політики та мови політиків” [228, с. 2]. Йдеться про феномен, який заслуговує на увагу дослідників, оскільки формує наше ставлення до політики та її дійових осіб [208, с. 16]. Це поняття також трапляється в працях Л. Нагорної, Л. Мухарямової та інших. На думку Л. Нагорної, політична лінгвістика – це “субдисципліна, яка досліджує мову політики і мовну політику”. Дослідниця стверджує, що саме політико-мовні відносини формують предмет політичної лінгвістики [105, с. 49]. Ми погоджуємося з цією точкою зору та вважаємо, що центром дослідження політичного дискурсу є лінгвістичне начало, яке виконує маніпулятивну функцію.

В українському просторі Л. Нагорна в монографії “Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики” висвітлює

взаємодію політики і мови крізь призму підходів, що утверджуються у процесі становлення нової дисципліни в системі політичних наук – політичної лінгвістики [105, с. 56]. Поле функціонування політичної лінгвістики, стверджує Л. Нагорна, є “сфера перетину політики й ідентичності” [105, с. 54]. Гадаємо, йдеться про загальногромадську ідентичність певної держави.

Як зазначає дослідник В. Дем’янков, політичний дискурс можна розглядати з чотирьох точок зору: політологічної, лінгвістичної, соціопсихолінгвістичної та індивідуально-герменевтичної. Політологічна слугує підґрунтям для політичних висновків; лінгвістична інтерпретує політично-ідеологічні концепції; соціопсихолінгвістика досліджує ефективність досягнення прихованих та явних політичних цілей мовця; індивідуально-герменевтична досліджує вісь політичного дискурсу, виявляє особистий зміст мовлення автора в певних обставинах [40, с. 24]. Виникнення “політологічної лінгвістики”, на думку В. Дем’янкова, є передбачуваним явищем, оскільки вона досліджує співвідношення характеристик дискурсу з такими поняттями, як “влада”, “авторитет”, “вплив”. Вона виявляється на рівні синтаксису і семантики [52, с. 20 – 32].

Хоча політична лінгвістика не виділена в окрему дисципліну, вона є своєрідним міждисциплінарним полем досліджень мовознавців і політологів.

З точки зору лінгвістики політичний дискурс почали досліджувати відносно недавно. Полем для дослідження є аргументація, граматики, лексика, фразеологія, синтаксис, риторика, наративні функції та семіотика. Цю сферу досліджували Р. Гарт [190], Б. Годж [185], М. Пеше [113] та ін.

Усним політичним дискурсом є інтерв’ю, офіційні заяви, які оприлюднені через ЗМІ чи у спеціальних книгах. Погоджуємося з твердженням О. Шейгал, що “будь-який матеріал, у якому йдеться про політику, слід називати “політичним дискурсом” [155, с. 34] та вважаємо, що агітаційні буклети, іміджеві тексти, пропагандистські тексти є також політичним дискурсом.

У сучасній лінгвістиці поширені терміни “політичний дискурс” та “політична мова”. Існують дискусії щодо їх змісту. Для поняття “політична мова” В. Дем’янков виділяє такі характерні риси, як термінологічність лексики, певна особлива структура дискурсу та його реалізація в тексті [52, с. 21]. А. Баранов та Є. Казакевич наголошують, що політична мова – “особлива знакова система, призначена саме для політичної комунікації” [12, с. 55]. Л. Нагорна вказує на синонімічність таких термінів як “політичний дискурс”, “політична комунікація”, “політична мова”, “мова суспільної думки”, “мова політики”, “мова публічної сфери”. Дослідниця дає власне тлумачення політичної мови, яка є “сукупністю дискурсивних практик, що формують сферу політичної комунікації” [105, с. 19]. Погоджуємося з дослідниками, які розглядають політичну комунікацію як широке поняття, на основі якого реалізується політичний дискурс.

А. Чудінов вважає, що концепт “політична мова” містить у собі лексику національно-патріотичного характеру. Науковець тлумачить політичну мову як варіант мовлення, орієнтований на сферу політики [152, с. 53]. На думку О. Алтуняна, увага політиків зосереджується не на відомих ідеологічних конструкціях, а на змінах та засобах у їхньому трактуванні [4, с. 256]. Підтвердження нашої гіпотези знаходимо в праці Е. Опаріної, яка зазначає, що “політичний дискурс поєднує в собі тексти, створені для комунікації в суспільно-політичній діяльності” [5, с. 45]. Чеські лінгвісти І. Дулебова та Я. Штефанчик до терміна “політична мова” відносять не лише такі явища як, мова влади, виборча кампанія, телевізійні дуелі або виступи на партійних зборах, а також мову, яку використовують журналісти в ЗМІ стосовно опису певних подій в політичному житті [174, с. 25].

У нашому дослідженні ми будемо дотримуватися дискурсивного підходу до дослідження політичної комунікації. А. Чудінов вважає дискурсивний підхід до вивчення політичних текстів важливим постулатом сучасної політичної лінгвістики [152, с. 41]. Цей підхід, на наш погляд, є

найбільш ефективним, тому що в його рамках можливо розглянути умови та специфіку здійснення маніпулятивного впливу на свідомість людини.

Залежність дискурсу від потреб суспільства дає дослідникам можливість типізувати тексти, які людина продукує в ситуації комунікації. Політичний дискурс у такому розумінні визначається як комунікація, направлена на управління соціумом, та реалізує потреби людини у владі. Для переконання громадян потрібно створити традицію, тобто ритуал. Ритуалізація громадського буття, в свою чергу, тягне за собою формування певних історико-культурних цінностей. Така ієрархія потреб створює певний корпус текстів, який в сукупності з комунікативною ситуацією та екстралінгвістичними факторами формує політичний дискурс.

Розглядаючи політичний дискурс як процес комунікації, Й. Бартошек приділяє увагу лінгвістичному методу дослідження, який тісно пов'язаний з поняттям “соціальний контроль”. Він стверджує, що громадські діячі, які мають достатні повноваження для прийняття рішень належать до політичної еліти, і користуються специфічною мовою, тому носії влади прислуховуються до їх думки та виконують їх вимоги [163, с. 41].

Отже, в нашому дослідженні ми дотримуємося широкого розуміння політичного дискурсу. Погоджуємося з О. Шейгал, що дискурс об'єднує в собі “як інституціональні, так і неінституціональні форми спілкування, якщо у них до сфери політики відноситься хоча б одна з трьох основних складників: суб'єкт, зміст повідомлення, адресат” [155, с. 95] та визначаємо політичний дискурс як сукупність усіх мовних актів, які вчинені в процесі політичних дискусій.

У нашій роботі ми приймаємо як робоче визначення політичного дискурсу мовленнєву діяльність політичних суб'єктів у сферах інституціонального та неінституціонального спілкування, об'єктивовану у вигляді сукупності текстів політичного спрямування у їх жанровій та функціональній багатогранності. За цією багатогранністю бачимо особливу

мовну картину політичного світу зі спеціальними, історичними, культурними, психологічними, ідеологічними та іншими факторами, системою комунікативних, прагматичних та когнітивних установок адресата.

1.4. Структура, форми і функції політичного дискурсу

Не лише політичний, але й будь-який дискурс направлений на вплив та спонукання адресата до певних дій, вчинків, враховує можливу систему поглядів потенційного інтерпретатора. Інакше не можна досягнути мету модифікувати наміри та думки аудиторії.

Призначення політичного дискурсу полягає в тому, щоб вказати громадянам країни на необхідність так званих “політично правильних” рішень, дій та / або оцінок. Мета політичного дискурсу – не лише надати референцію, а й ґрунтовно переконати, спонукати до дії [165, с. 104]. Успіх навіювання залежить від установок відносно адресанта [213, с. 44]. Щоб спрямувати ці установки в потрібне русло, потрібно вдало скомпонувати свою промову та наголосити на її потрібний фрагмент. Лише створивши в адресата відчуття добровільного прийняття чужої думки, зацікавленості, істинності, актуальності та задоволеності, навіювання може бути сприйнятним [187, с. 16].

Існує декілька типів політичного дискурсу. В залежності від того, який саме мовний вплив здійснює адресант на адресата (інформує, переконує, примушує та ін.), О. Борисова виділяє два типи політичного дискурсу: тоталітарний та ліберальний. У тоталітарному дискурсі ключовим є навіювання: “це вірно тому, що інакше не може бути”, переважає емоційно забарвлена лексика. У ліберальному дискурсі ключовим є інформування, повідомлення об’єктивних відомостей, з яких адресат може зробити висновки. Використання оціночної лексики тут обмежене, використовуються показники причинно-наслідкових зв’язків [19, с. 17].

Розглядаючи політичний дискурс як експлікацію певної когнітивної моделі, О. Михальова [101, с. 33 – 45] виділяє три основні ознаки, сукупність яких дозволяє відрізнити політичний дискурс серед його різновидів:

1. Мета спілкування – запропонований результат комунікації, який обумовлений причинами конструювання та реалізації дискурсу.

Мета та сутність політики як завоювання та утримання влади елітою в боротьбі з політичними супротивниками є ключовими установками в свідомості учасників політичної комунікації і, отже, вони позначаються на політичному дискурсі. Разом з тим, якщо розглядати політику як діяльність людей щодо досягнення своїх цілей і реалізації своїх інтересів, то “внутрішня політика мови” спрямована на досягнення комунікативного ефекту [68, с. 97].

Отже, тематичний показник “боротьба за владу” може слугувати основним критерієм для виділення цього типу дискурсу, оскільки ця інтенція як специфічна характеристика політичного дискурсу створює передумови для реалізації в даній сфері маніпулятивного впливу.

2. Учасники спілкування – представники тієї чи іншої соціальної групи, які вступають у спілкування та виконують ті чи інші комунікативні ролі.

У сучасному політичному дискурсі Й. Краус виділяє трьох учасників комунікації:

- адресант (оратор) – учасник, який згідно зі своєю комунікативною метою направляє промову до того чи іншого комуніканта;
- прямий адресат (слухач) – комунікант (у політичному дискурсі частіше – опонент), який може брати участь у розмові, або бути відсутнім у момент мовлення;
- адресат-споглядач (“народ”) – третій суб’єкт політичної комунікації, на оволодіння увагою якого направлені зусилля адресантів [205, с. 34].

Полісуб’єктність та своєрідність вказаних вище ролей обумовлюють наступну особливість політичного дискурсу: прагнення адресанта до

здійснення маніпулятивного впливу на аудиторію та вибір ним певних стратегій мовної поведінки.

3. Спосіб спілкування: обрані стратегії та тактики – агональність, представлена як прагнення учасників оволодіти комунікативною ініціативою, яка виражається в активності, для захоплення інформаційного каналу.

Така активність може виражатися через епатаж (свідоме порушення загальноприйнятих норм комунікативної поведінки) чи ігнорування (вираження відношення, при якому оратор бере до уваги, умисно не помічає реплік та заперечень співбесідника) [176, с. 31].

Наявність адресата-спостерігача, тобто потенційного виборця, є детермінуючим фактором у поведінці адресанта. За таких умов адресант прагне зробити свій виступ більш видовищним з метою викликати емоційний відгук у адресата-спостерігача.

Для реалізації особистих інтенцій адресанту необхідно вибрати оптимальну стратегію спілкування, результатом якого буде максимальне підвищення власного статусу в рамках даної комунікації, спростовувати аргументи та установки запропоновані опонентом, максимально понизити його статус у комунікації.

З позиції прагмалінгвістичного підходу, стратегія визначається як послідовність рішень адресанта, його вибору певних комунікативних дій та мовних засобів [94, с. 192].

В когнітивному підході комунікативна стратегія представляє собою когнітивний план спілкування, шляхом якого контролюється оптимальне рішення комунікативних задач адресанта в умовах недостатньої інформації щодо дій партнера, та включає в себе планування мовної комунікації в залежності від конкретних умов спілкування та особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану [71, с. 75].

З позиції психолінгвістики комунікативна стратегія – це спосіб організації мовної поведінки відповідно до задуму та інтенції комуніканта, а в

ширшому смислі – це складне завдання мов, яке диктується практичними цілями оратора [20, с. 85].

Ф. Бацевич під комунікативною стратегією вбачає “оптимальну реалізацію інтенцій мовця для досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль та вибір дієвих кроків спілкування та їх глибокого видозмінення в конкретній ситуації” [15, с. 56].

О. Михальська виділяє дві глобальні комунікативні тенденції: до зближення та до індивідуальності, називаючи стратегією вибір однієї з них [103, с. 98].

За О. Михальновою, існують три види комунікативних стратегій, тобто три плани оптимальної реалізації комунікативних намірів, які враховують об’єктивні та суб’єктивні фактори та умови, в яких проходить акт комунікації і які обумовлюють як внутрішню і зовнішню структуру тексту, так і використання певних мовних засобів:

- 1) стратегія на пониження;
- 2) стратегія на підвищення;
- 3) стратегія театральності [101, с. 45].

Дослідниця О. Шейгал у політичному дискурсі також виділяє три види комунікативних стратегій:

- 1) стратегія завуальовування, стирання небажаної інформації (дозволяє замаскувати, зробити менш очевидними неприємні факти);
- 2) стратегія містифікації (приховування істини, свідоме введення в оману);
- 3) стратегія анонімності (деперсоналізації) як прийому зняття відповідальності [155, с. 79 – 88].

За О. Паршиною, існує дев’ять основних комунікативних стратегій:

- 1) стратегія самопрезентації;
- 2) стратегія дискредитації;
- 3) стратегія нападу;

- 4) стратегія самозахисту;
- 5) стратегія формування емоційного настрою адресата;
- 6) інформаційно-інтерпретаційна стратегія;
- 7) аргументативна стратегія;
- 8) агітаційна стратегія;
- 9) маніпулятивна стратегія [111, с. 13].

У рамках політичного дискурсу виділяють ще декілька видів стратегій: реїфікації (конструювання образу ворога), делегітимізації (руйнування образу опонента) [142, с. 58], а також адитивну, інтродуктивну, варіюючу стратегії [67, с. 14].

Кожна стратегія політичного дискурсу реалізується завдяки використанню певного набору тактик – конкретних етапів реалізації комунікативних стратегій, які визначаються інтенцією оратора, реалізуються в сукупності прийомів та обумовлюють використання мовних засобів. Визначивши ключові характеристики політичного дискурсу, перейдемо до розгляду його структури.

Боротьба за владу як мета політики визначає зміст політичної комунікації, який містить три складники: формулювання та роз'яснення політичної позиції (орієнтація), пошук та згуртованість прихильників (інтеграція) та боротьба з противником (агональність). Отже, головним принципом організації семіотичного простору політичного дискурсу є базова модель “інтеграція – орієнтація – агональність”.

О. Шейгал уперше запропонувала докладну класифікацію жанрів політичного дискурсу: жанровий простір даного дискурсу структурується відносно базової семіотичної тріади. За характером основної інтенції виділяємо:

- ритуальні жанри (інавгураційна промова, традиційне радіозвернення, новорічне вітання та ін.), в яких домінує тактика інтеграції;

- орієнтаційні жанри – тексти інформаційно-прескриптивного характеру (партійна програма, маніфест, указ, промова президента щодо положення в країні, конституція, постанова та ін.);
- агональні жанри (лозунг, агітаційні промови, передвиборчі дебати, парламентські дебати та ін.) [155, с. 270].

Дана класифікація побудована на широкому матеріалі зарубіжного та вітчизняного політичного дискурсу, однак у ній не береться до уваги специфіка усної чи письмової комунікації.

Основу ще однієї класифікації складає форма здійснення політичного дискурсу: усна чи письмова. До усних форм політичного дискурсу відносяться: публічні виступи політиків на радіо та телебаченні, на мітингах та демонстраціях, у зверненнях (наприклад, агітаційних), інтерв'ю, у прямому ефірі, у програмній промові, інавгураційній промові та ін. [176, с. 31].

Усне звернення в рамках політичної комунікації характеризується певними обмеженнями, офіційністю відносно ораторів та відрізняється від побутової мови.

Для всіх усних жанрів політичного дискурсу є характерні:

- комунікативна мета адресанта;
- звернення до адресата;
- ситуативна детермінованість.

Дослідник Й. Наконечни вважає ситуативність ключовою властивістю усної комунікації: “розмовна мова – це перш за все мова ситуацій. Розмова завжди відбувається за певної ситуації, незалежно від того, скільки людей беруть у ній безпосередню участь” [215, с. 121 – 124].

Існують два різновиди розмовної мови: монолог та діалог. На відміну від діалогу, монолог за своїми характеристиками є ближчим до письмової, літературно опрацьованої мови, бо монологічний виступ у політичному дискурсі рідко буває спонтанним. Як правило, він готується наперед, перед виступом часто зафіксований на папері, що певною мірою зближує його з

письмовим текстом. У синтаксичному аспекті монологічна мова характеризується наявністю складніших конструкцій і структур, ніж діалогічна.

Відмінною характеристикою монологічного виступу в політичному дискурсі є його орієнтованість на усвідомлення аудиторією. Я. Гоффманнова та С. Чмейркова зазначають, що в монологічному виступі політик (адресант) зорієнтований на інтереси слухача та намагається представити себе в відповідному світлі. Він бере до уваги інтереси та установки адресата, залучає його на свій бік в опозиції до третіх осіб. Якщо адресант використовує тактику обіцянки, то він відштовхується від того, наскільки обіцяне є бажаним для даної аудиторії [176, с. 129].

Діалогічні форми комунікації в рамках політичного дискурсу є складними утвореннями, в яких поєднуються різні лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори. Дослідники виділяють різні види діалогів у залежності від ознаки чи характеристики, закладеної до основи класифікації.

На думку Р. Водак, основною ознакою діалогу в політичному дискурсі є макроінтенція комунікантів, на основі якої виділяється три типи діалогу:

- 1) діалог-інтерв'ю;
- 2) інтерпретаційний діалог;
- 3) інструментальний діалог [230, с. 187].

Н. Арутюнова класифікує жанри діалогу за іллокутивним критерієм, тобто відносно основних цілей спілкування, зазначаючи, що в умовах реального спілкування зазначені жанри рідко зустрічаються в “чистому вигляді”. Дослідниця виділяє такі жанри діалогу:

- інформативний діалог;
- прескриптивний діалог, який заснований на діяльнісному спілкуванні;
- обмін думками з метою прийняття рішень чи з'ясування істини;

- діалог з метою встановлення чи врегулювання міжособистісних відносин;
- емоційний, артистичний, інтелектуальний діалог [9, с. 653].

Письмова форма політичного дискурсу реалізується в газетних, журнальних, інтернет-статтях, які повідомляють про різні події, книги, плакати, мемуари політиків та ін.

Письмовий текст у політичному дискурсі зафіксований та доходить до адресата в готовому вигляді. Ці тексти повинні бути максимально наближені до зрозумілої всім читачам розмовної мови, що є обов'язковим для реалізації інтенцій в політичному дискурсі. Однак варто також зазначити, що інколи адресант письмового тексту в політичному дискурсі нерідко прагне ускладнити сам зміст тексту, якщо це співвідноситься з його інтенцією [176, с. 35].

Отже, якщо адресант усвідомлює можливе двояке тлумачення його повідомлення, то це означає, що воно або буде прокоментовано з метою уникнути двозначного тлумачення, або ця двозначність була запланована адресантом наперед.

Комунікативними особливостями політичного дискурсу є інституціональність, конвенціональність та публічність (офіційність), а до числа його інституціональних характеристик відносять функції політичного дискурсу. Основними з них Р. Водак вважає:

- 1) персуазивну (переконання);
- 2) інформативну (інформування виступає фоном для формування в аудиторії такого розуміння дійсності, яке притаманне адресанту, оскільки основна функція політичного тексту – переконати адресата в правильності накресленої адресантом картини політичного світу);
- 3) аргументативну;
- 4) персуазивно-функціональну (створення картини кращого складу світу);

5) делімітативну (зображення різниці однієї картини світу від іншої) [31, с. 51].

О. Паршина виділяє також функцію контролю (маніпулятивний вплив на свідомість та заклик до дії), інтерпретаційну функцію (створення мовної картини світу стосовно політики), функцію соціальної ідентифікації та агональну функцію [111, с. 7].

Поряд з релігійним та рекламним, політичний дискурс – тип дискурсу, для якого провідною функцією є регулятивна. Цільова направленість політичного дискурсу дозволяє вважати її основною функцією використання як інструмента політичної влади (боротьба за владу, оволодіння владою, її збереження, здійснення, стабілізація та розподіл). Оскільки ця функція у відношенні до політичного дискурсу є глобальною та всеохоплюючою, пропонується розмежовувати функції політичного дискурсу як аспектні прояви його інструментальної функції [214, с. 227].

О. Шейгал виділяє вісім функцій у рамках інструментальної функції політичного дискурсу:

1) функція соціального контролю (створення передумов для уніфікації поведінки, думок, почуттів та бажань великої кількості індивідів, тобто маніпуляція громадською свідомістю);

2) функція легітимізації влади (пояснення та виправдування рішень відносно розподілу влади та загальних ресурсів);

3) функція відтворення влади (укріплення прихильності до системи);

4) функція орієнтації (шляхом формування мети та проблем, формування картини реальності у свідомості соціуму);

5) функція соціальної солідарності (інтеграція в рамках усього соціуму чи окремих соціальних груп);

6) функція соціальної диференціації (відчуження соціальних груп);

7) агональна функція (ініціація соціального конфлікту, вираження незгоди та протесту проти дій влади);

8) акціональна функція (ведення політики через мобілізацію чи “наркотизацію” населення; мобілізація – це процес активізації та організації прихильників, “наркотизація” – процес умиротворення, відведення уваги) [155, с. 36].

Дослідник Д. Грейбер у своїй праці виокремлює такі функції політичного дискурсу:

1) поширення інформації – одна з важливих одиниць політичного дискурсу по відношенню до народу;

2) визначення порядку денного. Суть цієї функції полягає в контролі за поширенням інформації;

3) проєкція в майбутнє та минуле, що полягає в прогнозуванні політики на майбутнє, аналізуючи позитивний чи негативний досвід минулого [186, с. 98].

Підсумовуючи вищесказане зазначаємо, що політичний дискурс поєднує в собі мовний пласт політичної культури та політичний пласт соціальної реальності, його структуру можна представити:

1. семантичний рівень – це структурно-мовний, лексико-граматичний рівень мови, одиницями якої є слова, які вступають у граматико-парадигматичні, семантико-синтаксичні та асоціативні відносини;
2. когнітивний рівень – це тезаурус, ієрархія думок та цінностей, ціннісна орієнтація, картина світу, образ світу, система знань, світобачення. Це рівень підсвідомості та інтелекту, до якого відносяться ідеологічні стереотипи та світоглядні установки;
3. прагматичний рівень – мотиваційний. Це рівень діяльності, одиницями якого є діяльнісно-комунікативні потреби (мотив – установка – ціль – інтенціональність), мотиви мовної поведінки, комунікативні ситуативні ролі, сфери спілкування;

Відзначимо, що деякі вчені (В. Дем'янков [51], Я. Гоффманнова [175], Й. Краус [204], Г. Почепцов [115], С. Чмейркова [176], О. Шейгал [155] та ін.) виділяють кілька специфічних ознак політичного дискурсу стосовно дискурсів інших сфер соціальної комунікації:

1. Владні відносини детермінують тематику політичного дискурсу. Всі теми в політичному дискурсі варіюються в залежності від контексту та покликані уточнювати основну.
2. Тексти політичного дискурсу символічні, вони відображають значимість для адресата думки стосовно політичного бачення, яке формується завдяки використанню концептів, фреймів, міфологічних образів на основі ідеологічно обумовленої картини політичного світу адресата. За словами Й. Крауса, саме символічне навантаження текстів дає людині можливість ідентифікувати себе як політичного актора, усвідомлювати, оцінювати та обговорювати соціальні та політичні проблеми, мислити в політичних категоріях, відрізнити союзника від противника [206, с. 110].
3. Мова політичного дискурсу характеризується динамічністю, відбиває актуальні реалії та тенденції, мінливість політичної ситуації. Вона – термінологічна, а звичайні, неполітичні знаки використовуються не завжди так, як у звичайній мові. Специфічні мовні структури, які використовуються в політичному дискурсі, являються результатом складних мовних прийомів [176, с. 65].
4. Змістове наповнення політичного дискурсу представлене політичними ідеями та принципами, які повинні забезпечити для учасників дискурсу процес встановлення мети.
5. Якісні характеристики та способи організації дискурсу залежать від існуючого політичного режиму, в рамках якого проходить політична комунікація. Це дозволяє розмежовувати демократичний дискурс, тоталітарний дискурс та ін., а також змішані види дискурсу.

6. У політичному дискурсі переважає масовий адресат, оскільки до комунікації може вступати адресант як від свого імені, так і в якості представника того чи іншого соціального інституту, адресатом є не громадянин як індивід, а громадянин як представник тієї чи іншої соціальної групи, яка є об'єктом масової комунікації. Г. Почепцов описує це явище термінами “колективний адресант” та “колективний адресат” [115, с. 456].
7. Політичний дискурс опосередковується фактором засобів масової інформації (ЗМІ). Дослідники зазначають, що у XXI столітті, процеси політичного дискурсу все більше направлені до символічного простору ЗМІ, а подія, яка не представлена в даному просторі, практично не є подією. Ця тенденція позначається як “медіатизація політики” [155, с. 23]. ЗМІ в політичному дискурсі виконують функції ретранслятора, інтерв'юера, коментатора, псевдокоментатора, оповідача та ін [39, с. 140].
8. Політичний дискурс має характеристику театральності, що обумовлено вказаним раніше фактором ЗМІ. Соціологи відзначають, що маси беруть участь у політиці в основному споглядально, виступаючи в ролі спостерігача, який отримує інформацію щодо цієї комунікації шляхом ЗМІ.

Театральність політичного дискурсу пов'язана з тим, що одна зі сторін комунікації – народ – виконує в ній переважно роль не прямого адресата, а адресата-споглядача, який сприймає політичні події як дійство, яке для нього розігрується. Наявність адресата-спостерігача не просто усвідомлюється суб'єктом та прямим адресатом, але також впливає на його комунікативну інтенцію, вибір стратегії та мовної поведінки. Політики, спілкуючись один з одним та журналістами, постійно пам'ятають про “глядацьку аудиторію” та навмисно або мимоволі “працюють на публіку”, намагаються справити враження та зірвати оплески [155, с. 73].

Аналіз наведених підходів до вивчення політичного дискурсу, його сутнісних характеристик, класифікацій та ін., дозволяє нам трактувати феномен політичного дискурсу як складне утворення, яке має чітку жанрову структуру, об'єктивується в усній та письмовій формах, володіє рядом специфічних ознак (тематична детермінованість, чітка рольова структура (адресант, адресат-опонент, адресат-спостерігач, направленість комунікативної діяльності на захоплення чи утримання політичної влади) та виконує певні функції в суспільстві (інформативну, аргументативну, персуазивну, контролюючу та ін.). Політичний дискурс відбиває ментальність та інтенції суб'єктів політичної комунікації, яка реалізується в їх взаємодії з метою досягнення запланованих результатів.

1.5. Місце феномена маніпуляції в політичному дискурсі

Одним із завдань нашого дослідження є виявлення мовних репрезентацій маніпулятивного впливу на свідомість адресата. Маніпуляція (маніпулювання) є об'єктом вивчення в психології, психолінгвістиці. В основі цього явища лежать психологічні механізми впливу. Маніпулятивний вплив вивчають у рамках міжособистісної (Е. Берн [17], Є. Доценко [55], П. Екман [57], М. Зайцева [235], І. Левицька [239], Д. Майєрс [92] та ін.) та масової комунікації, де маніпуляція набуває форми політичної та комерційної пропаганди, реклами (Й. Бартошек [164], П. Бурдьє [24], М. Гавлік [192], Я. Гоффманнова [195], Г. Грач'ов [40], Ї. Земан [175], С. Кара-Мурза [72], О. Мюллерова [214], Г. Почепцов [115], М. Чмейркова [176] та ін.).

Незважаючи на велику кількість досліджень проблеми маніпулювання, на сьогоднішній день недостатньо відомо, як слова впливають на людей. Очевидно, що соціальна влада намагається діяти, використовуючи силу слів. Відомо, що слова можуть бути інструментом мислення, зливатися в інформаційні потоки та надавати можливість здійснювати певну дію.

Інформаційна активність володіє потужним потенціалом змінювати співвідношення владних ієрархій. Інформація може бути нестійкою, оскільки змінюються умови її взаємодії з владою. Інформаційна активність у цей час стає ефективнішою, ніж владна. Дана ситуація може бути результатом простої бездіяльності влади, так і результатом якісної (активної, агресивної) гри зі сторони опозиції. Таким чином моделюється і ситуація виборів – відбувається необхідний для побудови нової ієрархії розрив існуючих у суспільстві ієрархічних зв'язків. Вони служать для стабілізації системи, їх розрив направляє енергію на відновлення системи, при цьому система може прийняти нову конфігурацію. Інакше кажучи, спочатку відбувається захоплення інформаційного простору, інформаційної влади, потім – реальної влади [192, с. 16].

У процесі політичної комунікації співвідношення “мова – реальність” може змінюватися в бік переваги мови над дійсністю. Цей процес отримав назву “функція конструювання мовної дійсності” (О. Шейгал), “креативна функція мови” (Б. Норман) чи “функція створення ілюзій” (А. Соломоник). А. Соломоник стверджує, що в співвідношенні “людина – реальність – знакова система”, мова здатна створювати ілюзорну дійсність, замінюючи нею реальний світ [132, с. 219].

Активне залучення свідомості адресата до інформаційних потоків політичного дискурсу призводить до модифікації існуючої в його свідомості картини політичного світу. При цьому зберігаються її основні компоненти, але змінюється відношення до них. Ця картина світу може спонукати адресата до зміни реального світу, до спроби наблизити наявні реалії до змодельованої свідомістю віртуальної дійсності [216, с. 255].

Термін “маніпуляція” в своєму прямому значенні визначається як “складний прийом, складні дії над чимось, здійснені з певною ціллю” [219, с. 90]. У сучасному значенні цього терміна: маніпуляція отримує новий об’єкт – людину, її свідомість. Як відзначають дослідники, в значенні “спритно,

приховано, з корисними цілями вчиняти вплив”, термін “маніпуляція” замінив раніше наявні терміни “керована дія” [158, с. 178] та “мак’явеллізм” [72, с. 490].

Порівнюючи дефініції поняття “маніпуляція” зі словників та численних робіт (у тому числі зарубіжних), Є. Доценко прийшов до висновку, що в більшості джерел відсутнє чітке визначення цього терміна, однак вдається виявити ознаки, які використовуються дослідниками для його визначення, а також узагальнити критерії цього поняття:

- 1) родова ознака – психологічний вплив;
- 2) відносини маніпулятора до адресата як до засобу досягнення власних цілей;
- 3) бажання отримати односторонній виграш;
- 4) прихований характер впливу (як факту впливу, як і його спрямування);
- 5) використання (психологічної) сили, гра на слабкостях;
- 6) спонукання, мотиваційне привнесення;
- 7) майстерність та вправність у здійсненні маніпулятивних дій.

Сам дослідник тлумачить маніпуляцію як вид психологічного впливу для прихованого вторгнення в психіку адресата цілей, побажань, намірів чи установок, які не співпадають з тими, які на цей момент є в наявності в адресата. Маніпуляція – це психічний вплив, який направлений на неявне спонукання адресата до вчинення потрібних маніпулятору (адресанту) дій [55, с. 50 – 60].

Запропоновані іншими дослідниками дефініції терміна “маніпуляція”, фактично відбивають ті ж самі ознаки цього явища. Наприклад, С. Кара-Мурза визначає маніпуляцію як “програмування думок та устремлінь мас, їх настроїв, психічний стан з метою забезпечити таку поведінку, яка потрібна тим, хто володіє засобами маніпуляції” [72, с. 16].

В “Енциклопедії політики” терміни “маніпуляція” та “маніпулювання” є синонімічними та тлумачаться як політична інформаційна обробка окремих

осіб, груп, громадської думки в цілому в інтересах деяких політичних, економічних чи інших осіб та структур. Система засобів ідеологічного та духовно психологічного впливу на масову свідомість з метою нав'язування певних ідей, цінностей, має цілеспрямований вплив на громадську думку та політичну поведінку для формування їх спрямування. Від пропаганди маніпулювання відрізняється прихованим характером впливу [218, с. 230].

За О. Биковою, для маніпуляції є характерною заміна переконання навіюванням, яке досягається шляхом особливої подачі основної (концептуальної) інформації, створенням емоційного підтексту висловлення [25, с. 99 – 102]. У цьому підході маніпуляція співвідноситься з такими поняттями, як:

- **мовна (лінгвістична) демагогія** – нав'язування адресату односторонньої оцінки чи осмислення предмета обговорення; оціночний вплив, який виражається не прямо, а за допомогою можливостей, наданих мовними механізмами;

- **мовна агресія** – форма мовної поведінки, націленої на образу чи навмисне заподіяння шкоди людині, організації, громадськості в цілому;

- **мовне насилля** – недостатньо чи взагалі не аргументований відкритий чи прихований вербальний вплив на адресата, який має за мету змінити його особисті установки (ментальні, ідеологічні, оціночні та ін.) чи його поразку в полеміці на користь адресанта;

- **персуазивність (персуазія)** – вплив автора письмового чи усного повідомлення на адресата з метою переконання в чомусь, заклик до вчинення чи невчинення ним певних дій. Персуазивний комунікативний процес представлений ситуаціями, в яких люди свідомо продукують повідомлення, спрямований на те, щоб викликати певну поведінку адресата (групи адресатів) чи вплинути на його (їх) точки зору;

- **сугестивність (сугестія)** – прихований вплив, навіювання. Сугестію можна представити як арсенал засобів і прийомів спрямованого

впливу на установки особистості і підсвідоме (світ особистісних думок, непідконтрольних свідомості). Ослаблений контроль зі сторони свідомості чи його відсутність під час отримання та обробки інформації є основною властивістю сугестії.

Питання щодо розмежування понять персуазії та сугестії залишається дискусійним. З одного боку, щоб переконати когось у чомусь, потрібно отримати за допомогою логічного обґрунтування запропонованого судження згоду індивіда чи групи індивідів з певної точки зору. З іншого боку, є підстави говорити про “силу переконання” [96, с. 164]. Таким чином, очевидно, що навіювання і переконання нерозривно пов’язані між собою.

- **Нейролінгвістичне програмування** – концепція, заснована на технологіях психокорекції, які дозволяють вибудовувати ефективну стратегію спілкування в соціальній сфері, торгівлі, комерції та ін. Один з авторитетних спеціалістів з області теорії та практики нейролінгвістичного програмування, Р. Ділтс вважає, що цей напрямок прикладної психології займається проблемами впливу, який здійснює мова на програмування психічних процесів та інших функцій нервової системи, а також вивчає, яким чином психічні процеси та нервова система формують нашу мову та мовні шаблони [56, с. 24 – 25].

Прихильники концепції нейролінгвістичного програмування припускають, що шляхом словесних психотерапевтичних впливів можна впливати на глибинну структуру свідомості та змінювати її в необхідному напрямі [66, с. 139].

Більшість дослідників відзначають дві основні ознаки маніпуляції: прихований характер впливу адресанта-маніпулятора на адресата-маніпульованого та використання різного роду спотворень дійсності. Маніпулятивний вплив визначається як “прихована транзакція” [17, с. 390], “приховане програмування особистісних відносин” [178, с. 231]. Одна з головних умов такого впливу, полягає в тому, що адресатові потрібно

відчувати, що він самостійно приймає те чи інше рішення. Друга характеристика маніпулятивного впливу, яка часто являється основною при визначенні поняття маніпуляції, – це використання різного роду спотворення почутого чи побаченого [17, с. 457]. Маніпуляція, таким чином, визначається як “цілеспрямоване спотворення інформації” [237], “маскування дійсності” [243].

За В. Чернявською, вплив на свідомість може бути особливим мовним формулюванням, націленим на впровадження в свідомість іншої особистості певних оцінок, думок, відносин та діє не завжди прямо і необов’язково пов’язаний з помилковими фактами викладу [151, с. 15].

Для досягнення поставлених цілей маніпулятивна трансформація інформації може бути представлена декількома способами:

- спотворення інформації (від відкритої брехні до зміщення в семантичному полі);
- приховування інформації (замовчування, вибіркова подача матеріалу);
- маніпуляція зі способом подачі матеріалу;
- маніпуляція з часом викладу матеріалу (порядок викладу та обговорення відомостей безпосередньо впливають на оцінку та засвоєння інформації);
- перенавантаження адресата відомостями, які відібрані за будь-яким параметром [23, с. 204].

Існує декілька підходів щодо визначення мовної маніпуляції:

- прихований чи неявно виражений вплив мови на думку чи поведінку адресата, спроба схилити його до своєї точки зору, бажання отримати вигоду для себе, маскуючи свої істинні наміри [108, с. 66];
- специфічна мовна поведінка в процесі спілкування, яке направлене на спонукання співрозмовника вчинити невігідну для нього (але

вигідну для маніпулятора) дію, при цьому прихований характер спонукання полягає в тому, що і його мета, і процес навмисно приховуються від адресата [53, с. 66];

- різновид маніпулятивного впливу, який вчиняється шляхом вправного використання певних ресурсів мови з метою прихованого впливу на когнітивну та поведінкову діяльність адресата [82, с. 67].

У цьому дослідженні мовна маніпуляція в контексті політичного дискурсу буде розумітися як форма спілкування, яка забезпечена вербальними засобами (технікою побудови, в тому числі з метафоричним моделюванням, риторичними прийомами та ін.), навмисний прийом комунікації, який представляє собою цілеспрямований вплив на особистість (чи групу людей), та викликає в індивіда, проти його волі, модифікацію існуючої в його свідомості лінгвоментальної картини політичного світу. Мета мовної маніпуляції – впровадження у відносно стійку систему поглядів та установок людини, таких цілей, відносин та намірів, які не збігаються з наявними і які індивід (адресат впливу) не може сформулювати самостійно. Це призводить до появи в об'єкта впливу певного емоційного настрою чи до вчинення ним певних дій [218, с. 217].

Іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет вважав, що народним масам у цілому притаманні вроджена психічна функція наслідування, інстинкт стремління до певного зразка [109, с. 178].

Цю точку зору підтримує і С. Зелінський, який вважає, що маси концептуально схильні до маніпуляції, і більшість індивідів, насправді, бажають підкорятися. Будь-який народ схильний до підкорення, щоб у нього був свій цар (вождь, лідер, президент), якому народ згодом буде беззаперечно підкорятися. Тобто довірити своє життя людині, яка вибрана лідером, та вже ні про що не думати, виконуючи вказівки з верхів. Тому що вчиняти щось, що вигадане самими собою, означає нести за це відповідальність. Індивід з

готовністю вчиняє те, що бажають інші, тому, що, по-перше, це не складає особливих труднощів, по-друге, це не входить у гостре протиріччя з його нормами поведінки, а по-третє, зробивши подібне, він у підсумку ще і надає комусь послугу [67, с. 25 – 37].

Питання щодо етичної сторони феномена маніпуляції свідомістю, точніше, її здійснення з метою досягнення адресантом своїх політичних цілей, залишається дискусійним.

Так, Й. Бартошек характеризує маніпуляцію як “духовне придушення” [164, с. 13]. Такої ж позиції притримується С. Кара-Мурза, який вважає маніпуляцію свідомості аморальною, оскільки жертва маніпуляції втрачає можливість раціонального вибору, її бажання програмуються зовні, що фактично є ліквідацією головних громадянських прав [72, с. 49].

Є. Доценко притримується іншої думки, та вважає, що в багатьох життєвих ситуаціях маніпуляція є благом, оскільки піднімає спілкування від домінування зі застосуванням насильства та маніпуляції свідомістю – до більш гуманних відношень [55, с. 66].

На нашу думку, приховане управління, яке вчиняється з гуманними цілями, є цілком прийнятним. Маніпуляція є однією з головних механізмів самозбереження товариства, невід’ємним та необхідним складником політичної діяльності президентів, яка направлена на об’єднання громадян однієї країни, їх згуртування, регулювання соціальних процесів, запобігання соціальних конфліктів, мобілізацію ресурсів для досягнення бажаних результатів, прогресивний розвиток суспільства, збереження балансу всередині нього, але в деяких випадках має негативне забарвлення.

1.6. Жанрова стратифікація президентського політичного дискурсу

У сучасному інформаційному суспільстві образ президента держави конструюється в очах публіки не тільки реальними діями та ініціативами, але й за допомогою вербальних і невербальних засобів комунікації.

Президентський дискурс – це складне мовне утворення, яке не має своєї повної наукової рефлексії в лінгвістичній літературі [105, с. 25]. У зв'язку з цим необхідно розглянути можливість поділу президентського дискурсу, виявити типологію виступів президентів. Проблема поділу президентських промов є актуальна не сама по собі, а тому, що висуває тезу щодо комунікативної компетенції, тобто здатності розуміння адресатом різних типів політичного тексту, враховуючи специфіку мовленнєвої ситуації. Погоджуємось з такими дослідниками, як М. Бахтін [14], М. Гавлік [192], Я. Гоффманнова [176], В. Дементьев [50], Ю. Денисюк [53], О. Ільченко [70], О. Мюллерова [214], Г. Почепцов [115], К. Сєдов [121], Л. Славова [129], С. Чмейркова [176], І. Шевченко [154], які під жанром дискурсу, розуміють вербальне оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей. Подібне розуміння жанру дозволяє пов'язати соціальну реальність з реальністю мови.

Жанри президентського дискурсу мають певні ознаки. По-перше, відзначимо статусно-рольову природу мовної поведінки голови держави, обумовлену високим соціальним статусом, оскільки за президентом громадяни визнають право на організаторську, ідеологічну та управлінську роль [164, с. 34].

По-друге, президентській промові також властива функція управління державою, боротьби за реалізацію та втримання влади. Текст з такими функціями створює нові політичні події, оскільки він впливає на знання масового адресата, систему оцінок та думок, спонукає до дії [105, с. 27]. Спостереження показали, що усна публічна промова президентів виконує переважно інформаційну функцію, тобто цілеспрямований відбір фактів;

пізнавальну функцію, коли політичний текст виступає джерелом, засобом і способом соціального пізнання; функцію конструювання загальної думки, яка полягає у зміні уявлення масової аудиторії щодо позиції лідера країни з важливих державних питань.

Тексти, які складають жанровий простір президентського дискурсу, можна охарактеризувати як публічну комунікацію, тобто комунікацію “націлену на передачу інформації, з одночасним набуттям нею публічного статусу, який пов’язаний з відкритістю та орієнтацією на загальне благо” [158, с. 74 – 75]. Хід і результати мовленнєвої діяльності президента, як правило, є надбанням широкої аудиторії, тому для промови політичного лідера характерні такі ознаки:

- 1) вона монологічна, промовляється однією людиною для певної аудиторії;
- 2) більш структурована, ніж експромт;
- 3) передбачає різні способи мовленнєвої взаємодії.

Промова президента не існує поза політичною аудиторією та завжди впливає на неї. Як зазначає Ю. Рождественський, уже в грецьких полісах “задача переконання примушує пристосовувати промову до аудиторії та, навпаки, пристосовувати характер аудиторії до типів оперативності інформаційної насиченості рішень” [117, с. 27]. З одного боку, під час зіставлення політичних текстів враховується специфіка аудиторії, перед якою буде виступати політик, а саме чисельність аудиторії, професійний та освітній рівень, вік, політична організація, очікування та настрої аудиторії. З іншого боку, виступ президента залежить від аудиторії. Л. Сілверман вважає, що аудиторія є повідомленням: “зміст політичного висловлювання частково формується аудиторією, перед якою проголошується промова чи аудиторія обирається на основі очікуваної від неї реакції на повідомлення” [222, с. 36].

Для виступів політичного лідера характерний складний взаємозв’язок та взаємозалежність усної та письмової форми мови. Політик може як усно

проголошувати завчасно написаний текст, так і проголошувати промову в усній формі, яка фіксується письмово та потім тиражується ЗМІ. Отже, дискурс президента відноситься до змішаного, усно-письмового типу словесності [192, с. 76].

Усна мова має свої закони побудови та функціонування, займає одне з головних місць в соціально-мовленнєвій практиці сучасного чеського суспільства. В останні десятиліття ми спостерігаємо розширення сфери функціонування усного мовлення в політичній комунікації. Усна промова є одним з важливих факторів політичної діяльності президента, оскільки це не тільки дієва та результативна форма спілкування, але і найшвидший спосіб вираження думки. Перевага усної форми мовлення спричинена збільшенням кількості особистих зустрічей президента, які згодом тиражуються в ЗМІ [214, с. 28].

Необхідно відзначити, що усна публічна промова президента сприймається, як правило, одноразово, цілісно, оскільки вона має ряд відмінних ознак, а саме спонтанність, багатоканальність. Незворотність усного мовлення проявляється в тому, що відсутня можливість виходу з тимчасового плину мовлення.

Для президента усна промова може бути як підготовленою (виступ, послання, вітання, вітальне слово та ін.), так і непідготовленою (прес-конференція, інтерв'ю та ін.). Однак, для адресата усна промова завжди є непідготовленою та спонтанною. Адресант змушений враховувати цей факт. Це значною мірою визначає лексико-синтаксичні особливості усної мови: прості речення, повтори, інверсії, звернення до адресата.

Підвищена авторитетність повідомлень президента зумовлює ситуативно обумовлену необхідність чіткого планування тексту виступу, підготовка усного повідомлення в письмовій формі. Крім того, важливою є фіксація виступу президента в колективній пам'яті, оскільки “довгий час написане зберігає в собі знаки мови”, “письмова промова містить два шари

сенсу – розрізнення тимчасового та вічного смислів у письмових матеріалах та розрізненням змісту конкретного повідомлення” [117, с. 194].

Таким чином, у виступах президентів ми спостерігаємо такі ознаки: за формою – усне (спонтанність, багатоканальність) / письмове мовлення (чітка структура змісту і формальна організація, окреслення відрізків, планування тексту), за змістом – книжний стиль (офіційний характер, самостійність тексту, ретельна підготовка) / розмовне мовлення (залежність від ситуації). В елементах розмовної мови (розмовна лексика, розрив синтаксичних зв’язків) порівняно з книжним текстом відчувається прояв особистісного начала. Вони несуть контактну функцію, посилюючи мовленнєвий вплив на адресата. З іншого боку, усна публічна промова орієнтована на книжне мовлення (дієприкметниковий та дієприслівниковий звороти, складні речення) [206, с. 89].

Президентський текст опосередкований ЗМІ, які бачать президента в ролі основного ньюсмейкера, через виступ якого можна досить спрощено та драматично інтерпретувати певні події. Президент, у свою чергу, сприймає ЗМІ як інструмент, який дозволяє йому регулювати громадський настрій та завойовувати громадську думку, оскільки “як соціальний інститут у системі комунікації ЗМІ в широких масштабах виконують функції ідеологічного і політичного впливу, підтримку організації, інформування, розваги” [177, с. 13]. Крім того, засоби масової інформації стають своєрідним фільтром у процесі комунікації лідера та народу, оскільки ЗМІ вибирають, які фрагменти з промови президента можна подати в теле- радіо новинах. У зв’язку з цим спостерігається тенденція щодо посилення фрагментарності побудови політичного тексту. Висвітлення в ЗМІ виступів політичного лідера включає в себе два етапи. Спочатку аудиторія знайомиться з коротким фрагментом промови президента, а потім журналіст викладає основний зміст цієї промови.

Ідеал виступу політичного лідера повинен мати такі ознаки, як точність, логічність, виразність, багатство, доречність промови.

Президент як суб'єкт мовленнєвої дії володіє широкими комунікативними можливостями. За винятком зустрічей на вищому рівні, де комунікативна взаємодія здійснюється нарівні зі статусом, президент сприймається як вища авторитарна інстанція, що забезпечує йому максимальну міру свободи в комунікативній дії. Під час спілкування “президент – не президент” можна спостерігати ситуацію комунікативної нерівності, обумовлену різними комунікативними можливостями суб'єкта та адресата комунікації. Президент займає головну позицію в комунікативній парі.

Аналізуючи виступи президентів, слід враховувати також особливу позицію суб'єкта промови, тобто авторство політичної промови. Президент породжує мовленнєву продукцію письмову і усну за формою, книжну або розмовну за змістом.

Слід зазначити, що перший президент Чеської Республіки В. Гавел писав політичні промови сам. Л. Шпачек, який упродовж 1992 – 2003 рр. був радником і керівником прес-служби управління президента Чеської Республіки зазначив: “Так, Вацлав Гавел пишався своїми промовами не лише як філософською чи політичною працею, але й як літературним твором і ніколи би не міг читати ту промову, яку б не написав сам” [286]. Написані виступи В. Гавел давав оцінити своїм найближчим колегам, як правило, трьом-чотирьом людям. “Хоча президент хотів знати нашу думку, він мало уваги звертав на наші зауваження. Якщо були фактичні, орфографічні або морфологічні помилки, він прислуховувався до нас, але на наші ідеї щодо структури, ритму, градації він не зважав”, – писав Л. Шпачек [286].

Прес-секретар і керівник прес-департаменту управління Р. Охват з приводу промов президента В. Клауса висловився: “Так, президент промови пише сам”. Під час написання промов В. Клаус консультувався зі своїми найближчими радниками. “Час написання може варіюватися, але за тижень

перед виступом промова була вже написана”, – доповнив прес-секретар Р. Охват [168, с. 3].

Відомо, що усна промова президента в більшості випадків готується та пишеться завчасно (президент відтворює раніше написаний тест виступу). Як правило, в її підготовці бере участь команда експертів та радників. У процесі мовної діяльності лідера країни є можливими комунікативні ситуації, для яких характерна підготовлена імпровізація (інтерв'ю, прес-конференції, політичні дуелі та ін.) та напівімпровізація (політичні зустрічі, прямий ефір та ін.) [199, с. 80]. Мовні ситуації підготовленої та напівімпровізаційної промови пов'язані зі сприйняттям правдивості інформації в промовах президента. Якщо аудиторія спостерігає невпевненість в подачі завчасно підготовленої промови та в ситуації напівімпровізаційного діалогу під час інтерв'ю, то довіра до президента може різко впасти. Таким чином, коли ми говоримо про політичний текст, слід враховувати існування авторської та політичної відповідальності. У політиці автором є не та особа, яка пише текст, а та, хто його підписує. Президентський підпис є невід'ємною частиною президентського тексту, бо підтверджує приналежність викладеної точки зору певній особі. Президент бере на себе відповідальність за зміст та форму політичної промови, а крім того, політична відповідальність передбачає активну участь президента у створенні тексту.

Президентський дискурс в чеській лінгвістиці вивчався в аспекті особливостей політичної мови, впливу новостворених слів та фраз на сприйняття соціально-політичних проблем та політичних дискусій, а також з точки зору взаємовпливу президента та ЗМІ. У дослідженнях мови і мовлення чеських президентів увага акцентувалася на тому, що різні президенти сказали у схожих ситуаціях з однакового питання чи з однієї теми, на чому наголосили одній групі слухачів, а на чому – іншій [181, с. 51]. Таким чином, чеський президентський дискурс присвячено зіставленню публічних виступів президентів: з одного боку, вибудовується картина історичного розвитку

мовленнєвого образу президента та встановлюється інваріативні властивості цього образу як норми. Отже, визначено, яким повинен бути чеський президент як мовна особистість. З іншого боку, вивчаються відхилення від норми, які спостерігаються в публічних висловлюваннях президентів. У цьому інваріанті президентська риторика встановлює динамізм стилю мовної особистості президента, а також невдачі та недоліки, які допускалися президентами Чеської Республіки В. Гавелом і В. Клаусом в публічних промовах.

Усі політичні промови чеських президентів поділяємо на три групи, які пов'язані з:

- 1) внутрішньою соціально-економічною та політичною тематикою;
- 2) міжнародною тематикою;
- 3) формами взаємодії лідера та ЗМІ.

Внутрішньополітичні чеські президентські тексти умовно поділяємо на такі групи:

- 1) великі програмні виступи, де зазначається система уявлень та поглядів, формується політичний курс;
- 2) виступи на форумах, конгресах та інших заходах перед широкою аудиторією (як правило – привітальні промови). Однак інколи політичний лідер використовує такі виступи як привід для важливих заяв стратегічного значення;
- 3) виступи на мітингах, масових заходах, які містять певний набір гасел, лозунгів та знаходять підтримку в учасників мітингу;
- 4) на зустрічах з вузьким колом людей (керівниками, спеціалістами);
- 5) виступи на святкових та протокольних зустрічах, що є частиною протокольних обов'язків лідера;
- 6) святкові звернення.

Іншу групу промов чеських президентів складають виступи з міжнародною тематикою. З них повинно бути зрозумілим, що політичний діяч

знає країну, перед представниками якої він виступає, знає її історію, культуру, сучасні проблеми, з повагою ставиться до її традицій. Виступи з міжнародною тематикою поділяємо на групи:

- 1) виступи в парламентах та інших державних установах. Такі промови повинні містити нові ідеї, свіжі ініціативи в розвитку двосторонніх зв'язків чи міжнародних відносин (у цих виступах президент може розповісти про події у своїй державі, не перебільшуючи, але і не применшуючи досягнення);
- 2) зустріч з діловими партнерами; мета виступу – стимулювати партнерів щодо продовження співпраці та переконати тих, хто сумнівається в її доцільності. Тому виступ повинен бути конкретним, та належним чином аргументованим;
- 3) невеликі промови під час підписання документів – політики аналізують досягнуті рішення, підкреслюють важливість події для подальшого розвитку зв'язків та міжнародних відносин;
- 4) виступи на протокольних подіях (офіційний обід, вечір) складаються з привітання, короткого екскурсу до історії взаємовідносин, підсумування вже зроблених справ.

Робота з журналістами є, на думку спічрайтерів, одним з найбільш складних та одночасно ефективних напрямів публічної діяльності політика.

Основними формами взаємодії президентів з пресою є:

- 1) прес-конференції;
- 2) інтерв'ю використовується для вираження позиції лідера з приводу повсякденних питань щодо внутрішньої та зовнішньої політики. Інтерв'ю може бути також присвячено будь-якій знаменній даті чи підсумкам діяльності політичного лідера. В інтерв'ю можуть бути оголошені нові ідеї, запропоновані рішення принципового характеру;

- 3) відповіді на питання журналістів щодо політичної діяльності чи “вихід до преси” є оперативною формою, яка дозволяє лідеру швидко надати відповіді на питання;
- 4) звернення до громадян через статті в газетах та журналах політики часто використовують під час виборчих кампаній. Статті допомагають детально представити програму кандидата, познайомити виборців з його поглядами та планами;
- 5) теле- та радіозвернення політика, присвячені найважливішим подіям чи проблемам, які суттєво впливають на життя людей окремого регіону чи всієї країни [175, с. 80].

Варто зазначити, що в чеському політичному дискурсі існують жанри, з якими має право виступати лише президент. Це клятва під час вступу на посаду та інавгураційна промова.

Для деяких виступів президентів (вступне слово, вітальне слово та ін.) ми можемо встановити жанрову норму. Як правило, ці жанри регулярно обслуговують політичні події. Для інших жанрів (заява, виступ, прес-конференція та ін.) характерна варіативність композиційної структури. Ми вважаємо, що визначення жанрових особливостей промов президентів Чеської Республіки є необхідним і важливим етапом у вивченні тенденцій розвитку чеського політичного дискурсу.

Висновки до розділу I

Аналіз теоретичних основ політичного дискурсу в сучасній лінгвістиці, у яких розглядаються взаємовідносини мови та політики на різних рівнях мови, ґрунтується на основі праць відомих мовознавців А. Баранова, Я. Гоффманнової, Й. Крауса, Л. Нагорної, П. Чілтона, С. Чмейркової, А. Чудінова, О. Шейгал та ін. Можна зробити висновок, що сфера політики є невід’ємною частиною культури суспільства та є системою ідей, у яких сформовано інтереси, цілі та завдання певних груп людей. За своїм характером

політика не може бути ізольованою від мови, оскільки без останньої неможливий хід соціальних процесів у суспільстві.

Дискурс у нашій роботі розуміється як вербалізація певної ментальності, спосіб інтерпретації навколишньої дійсності, в результаті якої не тільки специфічним чином відбивається навколишній світ, але і конструюється певна реальність, створюється свій (властивий певному соціуму) спосіб бачення світу, спосіб упорядкування дійсності.

Політичний дискурс – це конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об'єкта (аудиторії, електорату, виборця). Це складне та багатогранне поняття, яке є невід'ємною частиною соціальних та політичних відносин у суспільстві. Він структурований за жанрами, об'єктивований в усних та письмових текстах, виконує певні функції та характеризується низкою специфічних ознак. Політичний дискурс вербалізує ментальність та інтенції суб'єктів політичної комунікації через взаємодію з соціальними інститутами, групами та індивідами шляхом впливу на них з метою досягнення запланованих результатів.

Президентський дискурс є частиною політичного дискурсу, тому він має всі його ознаки, зокрема, його мета – досягнення влади, її збереження або розподіл. Відповідно до жанрового підходу простір президентського дискурсу складає різноманіття специфічних жанрів, якими оперує президент як суб'єкт комунікації. Головна проблема – виділення жанрових різновидів президентського дискурсу. Для деяких президентських виступів можемо встановити жанрову форму (вступне слово, вітальне слово). Проблематично виділити жанр у заяви, виступу, прес-конференції, оскільки для них характерна варіативність композиційної структури.

Мовленнєва діяльність людини у сфері політики пов'язана з боротьбою за соціальну владу. Боротьба здійснюється шляхом комунікативної діяльності,

тобто вчиненням маніпуляцій на свідомість адресатів. Кодування та декодування соціально-політичної інформації, закладеної в тексті політичного спрямування, є першочерговим завданням політичної лінгвістики.

Боротьба за владу та підтримку громадян шляхом мовного знаку призводить до необхідності вивчення основних напрямків логіко-емоційного впливу в рамках президентського дискурсу, який формує в суспільстві певне уявлення стосовно політичної, економічної, соціальної ситуації в державі та у світі.

РОЗДІЛ II

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЧЕСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

2.1. Політична мова як засіб впливу в політичному дискурсі президентів Чеської Республіки

Політична мова є складною та динамічною системою, оскільки перебуває в постійному русі, розвиваючись та вдосконалюючись. Вона призначена для політичної комунікації, отже, і для популяризації певних ідей, емоційного впливу на громадян, а тому динамічно відображає політичну реальність, коригується нею і одночасно бере участь у створенні політичної реальності та її видозмінюванні.

Питання щодо існування політичної мови як знакової підсистеми в межах структури мови є досить дискусійним. У той час як А. Баранов та Ю. Караулов стверджують, що “політична мова – це особлива знакова система, яка призначена для політичної комунікації” [11, с. 8], Л. Хі вважає, що “зміст політичного мовлення визначає застосування в ній спеціального класу слів – суспільно-політичної лексики – певної групи лексичної системи мови, в якій простежуються світоглядні погляди носіїв мови, соціальна структура суспільства, способи організації не тільки соціального та суспільного життя країни, а також й інших держав” [146, с. 4].

Зміст політичної промови передбачає використання в ній певних тематичних груп політичної лексики та інших галузей знань. Існує різниця між політичною лексикою та політичною термінологією. Політична термінологія відома перш за все спеціалістам, використовується в наукових та інших спеціальних текстах, орієнтованих зокрема на фахівців з політології.

У дослідженнях мови політики існує декілька класифікацій політичної лексики [194, с. 8]. Основою цих класифікацій є виокремлення політичної лексики від загальноживаної та спеціальної. Політика не є областю з чітко

вираженим спеціальним лексиконом, оскільки вона охоплює всі галузі суспільної лексики.

На нашу думку, досить влучним є визначення терміна політична мова чеським дослідником Е. Лотко: “Політична мова – це тематичне об’єднання загальноновживаних слів, які є зрозумілими всім громадянам країни” [210, с. 15]. Політична мова постійно поповнюється за рахунок політологічної термінології, яка була відома лише спеціалістам. На сьогоднішній день ці значення стали загальноновживаними під дією деспеціалізації терміна, який став загальною одиницею чеської лексико-фразеологічної системи. Політична мова постійно оновлюється внаслідок входження в лексику слів іноземного походження.

Виділяємо такий склад чеської політичної мови:

- 1) суспільно-політична лексика;
- 2) іншомовна лексика;
- 3) політична афористика;
- 4) фразеологічні одиниці.

2.1.1. Суспільно-політична лексика та її особливості в промовах президентів

У лінгвістичній літературі є велика кількість дефініцій щодо поняття суспільно-політична лексика. Найбільш розгорнутим є визначення О. Стишова, який тлумачить суспільно-політичну лексику як “частину словника, який становить найменування понять і явищ, узятих зі сфери суспільно-політичного життя, тобто зі світоглядно-філософської, політичної, соціально-економічної сфер” [136, с. 85]. О. Воробйова пропонує уточнити це визначення і зауважує, що “мова йде про лексику в такому вигляді, в якому вона функціонує поза науковими текстами та сферою спілкування вузького кола фахівців” [32, с. 126].

Не слід також плутати поняття суспільно-політичної лексики і суспільно-політичної термінології, бо остання є лише частиною першої. Ототожнення цих понять відбувається через те, що в більшості робіт відсутній поділ термінологічної та нетермінологічної лексики.

У визначеннях суспільно-політичної лексики і суспільно-політичної термінології існує велика кількість відмінностей. Однією з них є ступінь мобільності або динамічний потенціал. Семантика суспільно-політичної термінології безпосередньо пов'язана з широким колом понять, які відображають знання про різні галузі життя суспільства. Суспільно-політична термінологія містить значний шар слів, тематично пов'язаних зі специфічними сферами ідеологічного, політичного, соціально-економічного життя соціуму. При цьому її об'єктом є людина або суспільство як ключова одиниця.

На основі проаналізованого матеріалу промов В. Гавела та В. Клауса можемо виділити такі тематичні групи суспільно-політичної лексики:

1. Найменування етнічних спільнот. Центральною для президентів Чеської Республіки є лексема **Češi**, яка поєднує цілий ряд мовних одиниць: *občan, národ, demos, společnost*. Наприклад: “*Bylo by v zájmu celé společnosti, protože míra respektu k nekonformním občanům je vždy zároveň ukazatelem respektu k veřejnému mínění vůbec*” [272]; “*Posléze se závratnou rychlostí probudil celý národ*” [272]; “*Česká společnost má právo Rusku nedůvěřovat, ale je zbytečné ho demonizovat*” [279].
2. Найменування державно-територіального устрою, знаків та символів країни, певних форм державної влади і форм правління: *republika, stát, federalizace, svoboda, demokracie, státní erb, režim, unie, kapitalismus, totalitarismus, kosmopolismus, internacionalismus* та ін. Наприклад: “*Dlouhodobý a trvalý význam nemá dnešní den ani jako okamžik formálního ukončení existence československého unitárního státu, neboť i jeho federalizace, se ukázala být jen dočasnou epizodou naší*

tisícileté historie” [252, c. 31]; “Mezi nejdůležitější charakteristiky našeho současného společenského uspořádání jistě patří slova **svoboda, demokracie, pluralismus, nedotknutelnost jednotlivce a jeho občanských práv, soukromé vlastnictví, trh, kapitalismus**” [252, c. 37]; “Opakem toho, co charakterizovalo systém předcházející: **totalitarismus**” [252, c. 37]; “Východiskem pro naše životy by nemělo být pouhé prosazování univerzálních lidskoprávních hodnot a už vůbec ne bezbřehý **kosmopolismus** či libivý **internacionalismus**” [252, c. 42]; “Pojem “**republika**” by nám proto neměl splývat” [252, c. 31].

3. Найменування безпосередніх суб’єктів політики, серед яких виділяємо дві підгрупи:
 - 1) найменування виконавчо-розпорядчих органів влади: *parlament, společenská instituce, Ústavní soud, Federální shromáždění, vláda* та ін. Наприклад: “*To je smysl dotyčného návrhu, který může být v **parlamentu** tak či onak vylepšován nebo pozměňován*” [247, c. 25]; “*Do jisté míry by je měly napravit návrhy, které jsem přednesl, jako je zřízení **Ústavního soudu***” [247, c. 26]; “*Svého času padl ve **Federálním shromáždění** velmi dobrý návrh, tuším poslance Bratinky*” [247, c. 28]; “*Budu mít čest dnes večer ocenit státními řády a vyznamenáními a neskrývám, že jejich výběr z mnoha návrhů, které jsem dostal od vlády, **Parlamentu, společenských institucí** i jednotlivých občanů, nebyl jednoduchý*” [247, c. 18];
 - 2) найменування представників владних структур. Цей різновид суспільно політичних лексем об’єднує суто понятійні найменування представників виконавчих і адміністративних структур: *Ministr vnitra, parlament, starosta, Prezident, tajemník, policie* та ін. Наприклад: “***Ministr vnitra** Krjučkov pozdější pučista, ocenil že sem to tak brzo našel*” [276, c. 57]; “*Není pravda že to byl úplně komunistický **parlament** tam už bylo asi dvacet nebo ne – už nevím kolik kooptováno*” [247, c. 17]; “*Způsobím tím, způsobím tím šílenej rozruch, že, v těch nejbližších kruzích*

kolem mě ale i v těch vzdálenějších i v těch ještě vzdálenějších a nepochybně, sotva se rozjedu už bude někdo telefonovat **starostovi Humpolce**” [276, c. 43]; “**Prezidentem** republiky jsem byl zvolen jako člověk, jehož politické a světonázorové kořeny byly a jsou známé” [252, c. 33 – 34]; “Již 15 let nás neovládá brutální moc **stranických tajemníků, tajných policí, kadrováků a domovních důvěrníků**” [252, c. 21].

4. Лексика сфери внутрішньої політики держави, яка об’єднує номени на позначення діяльності у сфері відносин між суб’єктами політики і назви різних регулятивних принципів суспільно-політичного розвитку держави: *debata, byrokracie, reforma zdravotnictví, zemědělská politika, direktiva, rezoluce, konsolidace, politická kriza, národní otázka* та ін. Наприклад: “*Mluvíme o nedořešené koncepci našeho **zdravotnictví**, o vysoce konfliktních názorech na formu legalizace vztahů partnerů stejného pohlaví*” [252, c. 32], Відносимо до цієї групи поняття, які відображають реалії та перетворення, обумовлені політичними змінами в Чеській Республіці: *nezávislost, obrození, reformace, nacionalizace*. Наприклад: “*My jsme v novodobé historii několikrát krutě doplatili právě **na politiku kapitulací a ústupků***” [247, c. 56].
5. Найменування політичних партій та їх оцінка, об’єднань, угруповань, які активно функціонують у цей період: *politická strana, společnost, Občanský fórum, frakce, komunistický blok, levice, pravice, Atlantická aliance, VPN, KDN, Varšavský pakt, RVHP* та ін. Наприклад: “*Jednou mě pochválí Slováci a kritizují Češi, podruhé mě chválí Češi a kritizují Slováci, jednou mě pochválí **levice** a kritizuje **pravice**, pak zase naopak*” [247, c. 15]; “*Lidé často házeli kandidátku číslo 7 – **Občanské fórum**, záruka demokracie – a ani si pořádně nepřčetli, kdo na té kandidátce je*” [247, c. 51]; “*Mluvili jsme i o spolupráci s **Atlantickou aliancí**: všechny tři země chápou nutnost dobrých kontaktů*” [247, c. 46]; “*Bylo zajímavé. Že jeden z nich byl členem **VPN**, druhý **KDH** a třetí byla*

členkou Demokratické strany, takže to mělo jistou koaliční strukturu” [247, c. 113]; “Mluvili jsme i o dalších tématech, naprostá shoda je ve věci **Varšavského paktu** a v podstatě i ve věci **RVHP**” [247, c. 47]; “Naše hospodářství přežilo rozpad **komunistického bloku** a v krátké době našlo nové trhy” [252, c. 17].

6. Назви людей за характером і способами їх політичної діяльності, партійної прихильності / неприхильності до тієї чи іншої форми правління, певної ідеології. Ця тематична група представлена великою кількістю найменувань: *nacionalista, autonomista, bezpartijní, revolucionář, legionář* та ін. Наприклад: “*Díky **legionářům** získal náš národ a naše země mezinárodní uznání a prestiž a po skončení první světové války mohl stanout na straně vítězů*” [252, c. 15 – 16]. Ми відзначаємо також найменування з соціально-оціночним, перифрастичним значенням: *šovinista, nepřátelė, diktátor*. Наприклад: “*V takto nestabilní a složité situaci vždycky hrozí nebezpečí toho, čemu se říká vláda pevné ruky – silný muž, **diktátor**, který řekne: já to všechno zachráním, já udělám pořádek*” [247, c. 25].
7. Найменування соціальних процесів дезорганізації суспільного життя. До цієї групи відносяться такі слова: *represe, násilí, teror, reakce, nenávisť, manifestace, stávky, devastace, kohabitace, oficiální omezení, administrativní represe, národní soutěž, politické hnutí, pacifistické hnutí, komunistická propaganda*. Наприклад: “*Následovalo půl století nesvobody a **devastace**, což vyvolalo nezměrné škody v materiální i duchovní oblasti*” [252, c. 17], “*V současnosti zažíváme politické uspořádání, kterému se často říká **kohabitace***” [252, c. 18]; “*Válečné rozčarování a oslabení pak napomohlo tomu, že významná část občanů podlehla **komunistické propagandě***” [252, c. 19]; “*V televizi samozřejmě vidíme, kolik velikých **manifestací** proti válce se různých západních pořadá*” [250, c. 27]; “*Zdálo se mi, že nezávislé osobnosti,*

- teré by jako osoby dostaly důvěru voličů, by potom mohly stát v čele formujících se **politických hnutí**” [250, c. 50]; “Velké **pacifistické hnutí** tehdy sehrálo neblahou roli a do jisté míry přispělo k vzniku druhé světové války” [250, c. 37].
8. Лексика виборчого процесу. У лексиці В. Гавела та В. Клауса ми виявили словосполучення, які стосуються передвиборчих кампаній: *mandát, volič, kandidát na funkci prezidenta, volební kampaň, volební agitace, volební výbor* та ін. Наприклад: “Rozhoduje o tom za nás stát, prostřednictvím těch, kterým jsme k tomu dali, či dáme svůj **mandát**” [250, c. 45]; “Mě nenapadlo že to je informace, která může nějak přispět k tomu jaké jsou mé lidské a morální kvality **kandidáta na funkci prezidenta republiky**” [276, c. 89]; “opozice výjezdní zasedání vlády kritizuje. tvrdí, že jde o **volební kampaň** za peníze daňových poplatníků” [276, c. 76].
9. Ідеологеми суспільно-політичної сфери, які відображають систему політичних і філософських поглядів суб’єктів політики – політично-ідеологічні концептуальні номени, які характеризують різні типи політичної свідомості (політичні та ідеологічні вчення, концептуальні системи, доктрини, громадські рухи і течії): *liberalismus, privatizace, humanismus, centralismus, socialismus, kapitalismus, patriotismus, parlamentarismus, eurorealismus, šovinismus, humanismus*. Наприклад: “Otevřeli a **liberalizovali** jsme ekonomiku a uskutečnili jsme masovou **privatizaci** totálně postátněné země” [252, c. 17]; “Za ideu demokratického Československa je obecně považován Masarykův **humanismus**” [250, c. 121].
10. Соціально-економічні найменування. Політика і економіка відіграють дуже велику роль для суспільства, знаходяться у зв’язку між собою та з іншими суспільними підсистемами в цілому. Досить закономірним є те, що економічні проблеми завжди будуть

виступати об'єктом обговорення в засобах масової інформації. До цієї групи відносимо: назви загальних політико-економічних понять, лексеми, які стосуються економічної політики держави, найменування фінансово-банківської і податкової сфери, наприклад: *kapitál, finanční injekce, dotace, rozpočtový deficit, daň, banka, úvěr, podnik, podnikatel*. Наприклад: “*Docela by mě zajímal schodek našeho státního rozpočtu kdyby i čeesedé <miněno ČSSD> měla na začátku svého působení takovou **finanční injekci***” [276, с. 93]; “*Tyto prostředky se převádějí, v podstatě, protože jiná možnost není, na krytí **rozpočtového deficitu** důchodového systému*” [247, с. 98]; “*Pro **podnikatele** kteří tam vedou účty, já bych dokonce řekl, že i pro některé **podniky** z toho regionu, protože jak sme zjistili, tak víceméně se jakoby ocitají v nějaké platební neschopnosti*” [276, с. 56].

11. Лексика морально-ідейної сфери суспільного життя, у складі якої виділяємо дві підгрупи:

- 1) назви світоглядних понять, які відбивають спрямованість інтересів, ідеали людей, станів суспільства в цілому: *jednomyslnost, solidarita, sentimentalismus* та ін. Наприклад: “*Jednomyslnost je slovem, které ze zásady už více než třináct let používám*” [276, с. 57]; “*Ideu evropské konfederace lze tedy chápat jako ideál, jako střelku kompasu, jako **solidaritu**, jako směr myšlení, důležitý zřetel politického rozhodování, jako perspektivu, k níž se lze upínat a kterou lze řídit své kroky*” [246, с. 57]; “*Říkáte-li slůvko **sentimentalismus**, nehrajeme si na amatérský freudismus, to nevím, jestli je zapotřebí*” [276, с. 93];
- 2) назви ідейно-моральних станів: *demoralizace, europeismus* та ін. Наприклад: “*Myslím si, že proces politické politické **demoralizace**, politického vyhraňování, formování a vznikání nových stran je proces zákonitý a nevyhnutelný, bez něhož si nelze představit vznik skutečně demokratického politického systému*” [247, с. 126]; “*Jednou z velkých*

evropských tradic – tradic, na které jako by Evropa v první půli dvacátého století stále hlouběji zapomínala – je idea europeismus, svobodného občana jako zdroje veškeré moci” [246, с. 138].

Таким чином, можемо констатувати, що суспільно-політична лексика В. Гавела та В. Клауса реагує на будь-які зміни, які відбуваються у світі. Зміни, які пов'язані з соціальним життям суспільства, як правило, знаходять своє відображення в суспільно-політичній лексиці.

2.1.2. Іншомовна лексика в мові чеських президентів Чеської Республіки

Лексичний склад чеської мови, як і будь-якої національної мови, багатий, складний та розвинутий. Його утворює сукупність усіх слів, які функціонують в чеській мові. До цього пласту відносяться однозначні, багатозначні слова чи стійкі фрази. Кількість цих слів важко остаточно з'ясувати, тому що в сучасному світі лексичний шар мови постійно змінюється та розвивається. Виникають нові слова, словосполучення, змінюється значення слова. Усі ці зміни пов'язані з розвитком суспільства, культури та глобалізаційними процесами, що відбуваються у світі. Все більше людей говорять двома або й більше мовами. Поява загальноновизнаних світових мов, таких як англійська, забезпечують розуміння між людьми різних народів і культур.

Дослідники, які займалися питаннями білінгвізму, інтерференції, розглядають запозичення як результат контактування мов (Б. Ажнюк [2], Б. Гавранек [193], О. Майоров [93], В. Розенцвейг [119], С. Семчинський [123], Б. Серебренніков [125], Й. Філіпец [184], Ф. Чермак [172] та ін.). Процес запозичення пов'язується з перебудовою запозичених слів на всіх мовних рівнях, тобто має подальші наслідки для всієї системи мови, яка запозичує. Явище мовних контактів і мовної інтерференції не проходять безслідно для будь-якої мови; цей процес полягає не лише в поповненні мовного складу. Поняття “інтерференція” припускає реструктуризацію моделей у результаті

входження іншомовних елементів у ті сфери, які характеризувалися до цього іншою структурною організацією [18, с. 83].

Питання про визначення того, якою мірою те чи інше запозичення закріпилося і в мові, і в мовленні, складне: процес освоєння запозичень у чеській мові здійснюється поступово. Розглянемо причини запозичення іншомовної лексики в чеську мову.

Культурологічні причини запозичення зумовлюються новими напрямками розвитку художньої літератури, музики, живопису, скульптури, а також зміною ідеології суспільства, етики людських стосунків.

Наукові причини запозичення базуються на нових відкриттях, винаходах, наукових контактах із закордонними партнерами (відрядження, політичні конференції, зустрічі на міжнародному рівні).

Соціально-психологічними причинами запозичення є:

1. мода на запозичення;
2. престижність іншомовного запозичення.

Ці екстралінгвальні причини формують певні лінгвістичні тенденції, що сприяють мовному запозиченню, яке виявляє себе в:

- запозиченні назви разом із предметом, поняттям, релігією;
- запозиченні слів для уточнення понять;
- запозиченні синонімів до вже наявних у мові-рецепторі слів;
- усуненні дублетності шляхом семантичної і стилістичної диференціації синонімічних пар (якщо синоніми тотожні);
- деталізації значень синонімів;
- термінологізації запозичення слів.

Соціально-психологічні зовнішні причини – мода на іноземні мови, престижність іншомовних слів – часто призводять до засмічення мови, яка їх запозичує. “Цей спрощений шлях некритичного, а інколи навіть бездумного копіювання, який збіднює і власну наукову думку, і власну термінологію, і національну ментальність загалом, часто, навпаки, ускладнює розуміння і

відтворення понять, окреслюючи їх як механічні або модні запозичення” [66, с. 13].

Економічний розвиток Чеської Республіки сприяє встановленню ділових зв'язків між різними країнами, інтеграції, обміну технологіями, прискорює запозичення нових реалій, нових речей, технологій, які потребують нових назв у мові країни, що запозичує, або ж запозичень назв, які були в мові-джерелі. Таким чином, виникає необхідність у називанні нової реалії. При цьому слід зазначити, що нова назва уніфікується, стає зрозумілою в мовному просторі країни, яка її запозичує.

Аналізуючи політичні промови президентів, які висвітлюють та коментують не лише проблеми в Чеській Республіці, але й світові проблеми, ми відзначаємо наявність у цих промовах слів іншомовного походження. Завдяки змінам у суспільстві та з урахуванням розвитку нових наукових дисциплін та галузей у політичних промовах збільшується кількість іншомовних слів, що, звичайно, впливає на розвиток мови та її словниковий запас: “Нові слова формуються з внутрішніх або зовнішніх джерел складанням, скороченням та відповідно являють собою готові лексичні засоби, запозичені з інших мов, як це мало місце протягом усієї історії мови і, як це відбувається у великих масштабах в останні роки, наприклад, у час впровадження комп'ютерної техніки” [294, с. 100].

У текстах і промовах В. Гавела і В. Клауса ми поділяємо іншомовну лексику на два періоди: перший – до Оксамитової революції 1989 року (*disident, mitink, manažer, rekord, kontinent, komunikace, krize, technika, proces* та ін.), другий – після прийняття незалежності Чеської Республіки (*lobbing, rating, screening, e-banking, internetbanking, phonebanking, telebanking, marketing, laptop* та ін.).

Оксамитова революція 1989 року призвела до змін в політичній та економічній системах, змін у культурі, науці і техніці. Наприклад, у своїй промові перед бізнесменами в Куала-Лумпурі В. Клаус ужив англіцизм

“skyscrapery” для уточнення чеського слова mrakodrap: “*Při mé předchozí návštěvě byly vaše dvojčata-mrakodrapy, skyscrapery ještě staveništěm. Mohli jsme sice přejít po spojovacím mostě v 41. patře, museli jsme mít ale helmy. Doufám, že teď se bez helmy odejdeme*” [282].

Окрему групу запозичених слів у промовах президентів утворюють міжнародні слова – інтернаціоналізми. Зазвичай можемо тут віднайти певні переробки власне чеських слів. Вони використовуються в більшості європейських та частині неєвропейських мов. Першоосновою великого пласту міжнародних слів є латина та грецька мова: *lobbyismus, terrorismus, euroskepticismus, parlamentarismus, destrucionismus, federalismus, slavismus, extrémismus, monetarismus, konformismus, extremismus, pluralismus* та ін.

Досліджуючи промови В. Гавела до революції 1989 року, ми з’ясували, що кількість запозичень з інших мов є доволі низькою, багато з них не походять з англійської мови, мають переважно інтернаціональний характер: *demokratie, prezident, premiér, parlament, senát, monarchie*. Після 1989 року мова політики піддалася широкому впливу англіцизмів. Англійські слова тепер містяться в усіх сферах комунікації [211, с. 105].

Кількість засвоєної останнім часом іншомовної лексики доволі значна. Англіцизми, що функціонують в текстах мас-медіа, – це лише “верхівка айсберга”, де основна частина – спеціальна (частіше вузькоспеціальна) термінологічна лексика, частина якої виходить за межі своєї функціональної сфери і використовується не тільки в мові засобів масової інформації. У роботі ми не залуцаємо до детального аналізу англіцизми з обмеженою сферою вживання, тобто сленгізми і жаргонізми, а також терміни, які функціонують у спеціальних наукових текстах, адже вони відсутні в публічному виступі. Цілком очевидно, що ступінь освоєння іншомовних запозичень у різних стилях і сферах функціонування може відрізнятися.

Аналіз частотності вживання новітніх запозичень з англійської мови в мові чеських президентів показує, що найбільш уживаними виявилися

англіцизми, запозичені для характеристики нових економічних відносин: *business, dealer, manager, leasing, management, marketing, barter*; англіцизми, які вживаються у сфері політичного життя: *briefing, lobby, summit*, а також слова, які належать до різних сфер діяльності: *sponsor, file, monitoring, teenager, image, computer, Internet, byty/bajt*. Найчастотніші серед них – *business, manager, computer, Internet, briefing, sponsor*.

Поповнення словникового складу сучасної чеської мови за рахунок запозичень дослідники пояснюють як об'єктивними (внутрішніми і зовнішніми, мовними і позамовними), так і суб'єктивними причинами. До перших слід віднести потрібність у номінації нових реалій, а до других – моду на нові слова. Під впливом англійської мови та її американських варіантів чеська мова поповнилася великою кількістю слів, які мають інтерпретаційний характер. Ці слова проникли (і продовжують проникати) в сучасний чеський політичний та економічний дискурс, а також у сферу техніки та електроніки, інформатики, реклами і масової культури, головним чином називаючи нові явища: *barter, broker, clearing, dealer, displej, fuil, know-how, leasing, management, marketing, monitoring, newsmaker, newspeak, notebook, sammit, slogan, sponsor, webproducent, laptop* і багато інших. Наприклад: “*Dnešní třístranný summit mezi Palestinci, Izraelci a Američany měl být původně pokusem o oživení mírového procesu*” [283]; “*Pomocí laptopu a pomocí softwaru volně šířitelného z internet mohli pracovníci provádějící průzkum získávat z podnikových bezdrátových sítí informace pouhým popojžděním po ulicích města*” [276, с. 101].

Експансія англійських слів і англо-американізмів у чеську політику настільки значна, що деякі чеські дослідники схильні бачити в мові сучасного чеського суспільства явні ознаки англо-чеського білінгвізму [2, с. 109]. Найменш уживаними в промовах В. Гавела та В. Клауса є слова з інших функціональних сфер, у тому числі і з розмовно-побутової сфери: *billboard, black-box, bowling, cash, design, logo, marker, server, show* та інші.

Слід зазначити, що В. Гавел після Оксамитової революції, хоч і використовував усе багатство чеської мови, іноземних слів не уникав. Одним з прикладів є тлумачення запозиченого слова “дисидент”. В. Гавел і сам шукав відповідь щодо його значення, риторично запитуючи в аудиторії: *“Kdo vlastně tito takzvaní “disidenti” jsou? Z čeho jejich postoj vyrůstá a jaký má smysl? V čem je smysl oněch “nezávislých iniciativ”, v nichž se “disidenti” spojují, a jaké mají tyto iniciativy reálné šance? Je vůbec v silách a možnostech “disidentů” – jako lidí, kteří jsou vně všech mocenských struktur a v postavení jakýchsi “podobčanů” – nějak na společnost a společenský systém působit? Mohou vůbec něco změnit?”* [270]. Однак в іншій промові перед іноземною делегацією охарактеризував себе як дисидента, доповнюючи тлумачення чеськими синонімами та розширюючи у такий спосіб це поняття: *“Jsem disident. Jsem člověk odlišně smýšlející. Jsem aktivní odpůrce totalitního politického zřízení”* [247, с. 324]. В. Гавел, використовуючи іншомовні лексеми, орієнтувався на освічених слухачів. Погоджуємося з думкою з М. Чехової, що “намір оратора, однак, не може бути в рівній мірі інтерпретований слухачем” [171, с. 249].

При графічно-фонетичній адаптації англійських термінів виникає проблема, зумовлена різницею між письмовою і усною формами терміна, яка в англійській мові якісно інша, ніж у чеській. Це призводить до створення дублетних одиниць – один варіант стає чехізованим, де запозичення передане засобами чеської мови, а інший залишається в графічній формі, яка притаманна англійській мові: (*cash/keš, leader/lidr, marketing/marketink*). Зазвичай, мовною нормою стає чехізована форма запозиченої одиниці. Адаптація англо-американізмів створює проблему для політичних промов. На одну лексему трапляється численна кількість варіантів. Напр., до *business*, що існує в чеському лексиконі майже двацять років, у промовах В. Гавела та В. Клауса було зафіксовано 15 різних форм написання поряд з двома офіційними графічними формами англ. *business, byznys: bussines, business, busyness, bussnes, buissines, buisniess, biusness, buznis, bisnis, bisnis, byznis,*

biznys, byznys, bysnis. Крім англiцизму **byznys** (obchod) в політичних промовах президентів часто вживається слово **byznysman** чи **businessman**, яке означає підприємця, наприклад: “*Je to osobní rozhodnutí svobodných lidí, kteří se rozhodli přestat s aktivním řízením svého byznysu*” [284]; “*Ve zdejších luxusu ubytovávají cizí byznysmeni, jezdící za zdějšími oligarchy, kteří zbohatli během divoké privatizace v 90. letech*” [284].

Проаналізуємо найуживаніші запозичення в промовах президентів. Під словом **holding** розуміємо товариство, яке володіє своїм капіталом та контролює інші підприємства, наприклад: “*Tím, že jsme měli v čele lidi jako profesora Tučka, byla původní vize banky ta, že to bude finančně průmyslový holding, jako byla prvorepubliková Živnobanka*” [284].

Під словом **lobbying** розуміємо вплив громадських діячів при укладанні та прийнятті законів і постанов, наприклад: “*Podle něho mohou odvětví pomoci hlavně dohody v rámci Evropské unie, protože doma textilky nemají tak silné profesní svazy a lobbying, aby si prosadily státní podporu třeba přes snížení daní*” [273].

Слово **rating** означає оцінку відповідності суб’єкта господарювання, наприклад: “*Rating jim byl snížen těsně poté, oni koupili jednu společnost v Rakousku*” [273].

Синонімом для англiцизма **screening** може бути технічний контроль чи контроль національно-правових норм та їх порівняння з нормами ЄС, наприклад: “*Už jsme ukončili screening, poslali do Bruselu 66 delegací, a nyní máme jasnou představu, co je potřeba udělat – nové instituce, nová pravidla, stovky nových zákonů*” [273].

З галузі банківської справи президентом Чеської Республіки – В. Клаусом було запозичено такі композити, як **internetbanking** (чеськ. *internetové bankovníctví*), **phonebanking** (чеськ. *bankovní služby prováděné prostřednictvím telefonů*), **telebanking** (чеськ. *bankovní služby prováděné prostřednictvím televize*) та ін., наприклад, “*Kapesné děti se stále zvyšuje, každé*

desáté dítě má vlastní účet v bance a už desetiletí si jeho stav kontrolují přes e-banking” [283]; “*Přestože telefonní bankovníctví není technicky tak propracovanou aplikací jako internetbanking, hodně lidí na tuto službu nedá dopustit*” [273]; “*V případě, že klient dává přednost telefonickému kontaktu, má u aktivního přímého bankovníctví na výběr již o tři banky méně. Phonebanking nenabízí Volksbank, BAWAG Bank a Waldviertler Sparkasse*” [273].

Англійський термін **dumping** означає експорт товарів за нижчу ціну, ніж є на міжнародному ринку. “*Evropská unie se nemůže shodnout, jakým způsobem potrestat vietnamské a čínské výrobce za jejich dumpingové ceny*” [273], прикметник у цьому прикладі є в значенні низької ціни.

У мовленні В. Клауса виявляємо також такі слова, як **brífink** (англ. *briefing*) та **mítink** (англ. *meeting*), які вживаються поряд з англomовними варіантами. **Brífink** – назва короткої інформаційної зустрічі, а **mítink** – громадське зібрання з певної нагоди. “*Já mám debaty s farmáři. To mi dává daleko víc než nějaký brífink v Bruselu nebo v Praze na ministerstvu*” [283]; “*Během služební cesty jsem dostával každodenní briefing*” [273]; “*Dělníci budou příští týden pořádat na podporu svých mzdových požadavků informační mítinky, které způsobí omezení výroby v podniku*” [283]; “*Ted mám na starosti Evropu a Středomoří spolu s Afrikou, ale zítra mám velký meeting v Mnichově, kde se bude mluvit o strategii v Číně, Indii*” [283].

Від англійського дієслова **to manage (řídit, vést)** утворюється група слів. Найчастіше в політичних промовах В. Клауса зустрічаємо іменник *manažer*. Форма *manager* також часто вживана та означає спеціаліста з управління підприємством. Слово *management* тлумачимо як методи організації та управління підприємства: “*Manažer, který by neusiloval o snižování personálních nákladů, by špatně vykonával svou práci*” [273]; “*Zda se toto vše hodí do současné, rádobý dynamické firmy, to je otázka, která topmanagery nikdy nenapadne*” [283]; “*Agentura GfK udělala tento průzkum mezi 300 firmami na českém trhu a doplnila ho o podrobnější rozhovory s 50 top-manažery*” [284].

З розвитком конкурентних відносин, ринку, світової торгівлі, чеською мовою освоюється багато широковживаних слів. У SSČ 2001 р. зафіксовано економічний термін **marketing**, причому він виходить за межі економічного термінологічного поля, перетворюючись на широковживане слово, яке часто трапляється в політичних промовах В. Гавела та В. Клауса. Такою причиною запозичення є потреба в назві нової реалії, наявність споріднених термінів, що характеризують ринкові відносини (*leasing, highring* та ін.).

У чеську мову слово **marketing** запозичено практично в тому самому значенні: “система управління підприємством, що передбачає комплексну оцінку ситуації на ринку збуту для прийняття рішень” [300, с. 342]. У цьому значенні воно вжито в промові В. Гавела: “*Na speciální nabídku financování zdravotních zařízení se ptáme Jaromira Sladkovského, ředitele marketingu ČSOB*” [272].

Лексична одиниця **marketing** не має синоніма в чеській мові. Можна сказати, що слово **marketing** перебуває на етапі повного освоєння, по-перше, у зв’язку з появою цієї реалії в нашому житті, по-друге, – у зв’язку з тим, що воно бере участь у словотворенні. У своїй промові В. Клаус послуговується його похідними: прикметником **marketingový** та іменником **marketolog**, пор.: “*Šestý smysl u špičkových přístrojů sám zařídí, že spotřeba vody a energie klesne až třetinu a čas se zkrátí o polovinu, čímž je proces i ekologičtější tvrdí pro nás marketingový ředitel společnosti Whirpool*” [276, с. 114].

Англiцизм **marketing** також увійшов до системи чеської мови. Слово має всі категорiальні форми iменника, за винятком множини. Але i в англійській мові слово **marketing** вживається лише в однині та є абстрактним iменником.

Щодо фонетичного пристосування цього англiцизму до чеської мови, то він ще в процесі освоєння: суфікс **-ing**, який є специфічним для англійської мови, зберігається i в чеських еквивалентах, хоча замість сполучення [ng]

вимовляється [nk]. Це свідчить про те, що слово знаходиться на поглибленому етапі фонетичного освоєння.

Якщо ми подивимося на конкретні приклади, з'ясуємо, що частотність вживання запозичень у промовах В. Гавела є дуже високою, наприклад: “*Jako politik a prezident své země vnímám zvláště citlivě i problémy komunikace ve světě politiky. Nejde jenom o metajazyk politiky, ale především o krizi jejích obsahů, zvláště je-li zaměřena na krátkodobý profit a ztrácí-li ze zřetele cíle, které by měla prosazovat. A to nemluvím o politice jako pouhé technice vládnutí a držby moci. Jedinečný proces srůstání Evropy, kterého jsme svědky, je stále častěji reflektován jako záležitost ekonomické a politické technologie. Jaká slova, jaké prostředky najít pro to, aby občané evropských zemí cítili i životadárnou mízu, již byl až doposud tento proces živen a která nemá svůj zdroj pouze v poválečném vývoji západní části kontinentu či v převratných událostech posledního desetiletí?*” [272].

Серед запозичених слів, що вирізняються своєю частотністю, виділяємо слова: *komunikace, politika, metajazyk, krize, profit, technika, proces, reflektovat, technologie, ekonomické, kontinent*. Чеські еквіваленти переважно складаються з декількох слів: *komunikace* – výměna informací, *politika* – řízení státu, *metajazyk* – popis k užití jazyka, *krize* – nebezpečný stav vývoje, *profit* – prospěch, průběh, *reflektovat* – odrážet se, *technologie* – výrobní postup та ін.

Деякі із запозичених слів синонімічні словам, які вже існують у мові та вживаються обома президентами у двох варіантах: *komuter (computer)* – počítač; *konsenz (us)* – shoda, shodné mínění, domluva, souhlas; *komodita* – zboží, výrobky; *diverzita* – rozmanitost; *image* – obraz, pověst; *exkluzivní* – výhradní; *expert* – znalec; *logo* – symbol; *bysnys* – dílo, práce; *byznsymen* – podnikatel; *show* – pořad; *cash* – hotové peníze; *comeback* – návrat; *farmář* – sedlák, hospodář, statkář; *pager* – kapesní přijímač; *supermarket* – obchodní dům та ін. Ці слова активно долучаються в масмедійні тексти, а через них потрапляють і до розмовно-побутової мови, витісняючи звичні лексеми і нерідко викликаючи при цьому стилістичний дисонанс, як, наприклад, у газетних оголошеннях

“Design sport’aku” (слово *sport’ak* утворено шляхом семантичної конденсації від словосполучення *sportovní auto*): “*Design sport’aku je elitní a výjimečný*” – зазначив В. Клаус під час чеського ралі [276, с. 95].

Отже, можемо стверджувати, що В. Гавел та В. Клаус, послуговувалися іншомовною лексикою. Доречність вкраплення запозичень у політичні тексти президентів повинна бути ретельно продумана. Зловживання іншомовною лексикою призводить до того, що навіть тексти, які розраховані на широке коло читачів, можуть стати незрозумілими, а відтак не досягнуть поставленої мети.

2.1.3. Політична афористика як феномен політичного дискурсу

Кожного дня завдяки стрімкому розвитку ЗМІ ми стикаємося з політичною афористикою, яка не обмежується певними професійними рамками і є зрозумілою усім членам суспільства. Наша мета – дослідити використання афористики в політичному дискурсі В. Гавела та В. Клауса. Для початку звернемося до тлумачення термінів “афористичність” та “афоризм” в лінгвістичній літературі.

Словник української мови в 20 томах подає тлумачення терміна “афористичність” – абстрактний іменник до афористичний [293, с. 45]. Академічний словник іншомовних слів чеської мови у двох томах лише надає тлумачення термінам *aforista/aforistik* – “користувач афоризмів”, *aforistický* – “афористичний”, *aforismus* – “афоризм”. Таким чином, термін “афористичність” передбачає використання афоризмів або інших одиниць, що містять схожі характеристики та роблять відображену думку яскравою та лаконічною. У свою чергу, афоризм – “короткий влучний оригінальний вислів; узагальнена, глибока думка, виражена в лаконічній формі, подеколи несподівано парадоксальній. Афоризм завжди містить в собі більше значення, ніж мовлено, він ніколи не аргументує, але впливає на свідомість виразною неординарністю судження” [292, с. 70].

Л. Сокольська та М. Федоренко в монографії “Афористика” пропонують тлумачення афоризмів: “короткі, глибокі за змістом та закінчені в змістовому відношенні судження, які належать певному автору, та мають форму, яка легко запам’ятовується” [141, с. 27].

За Є. Верещагіним та В. Костомаровим “мовний афоризм – це фраза, яка відома практично всім носіям мови, а тому в мові не створюється заново, а витягується з пам’яті” [29, с. 7].

Є. Верещагін та В. Костомаров виділяють такі типи мовних афоризмів:

- 1) **прислів’я та приказки**. Прислів’я в узагальненому вигляді констатують властивості людей або явищ, дають їм оцінку, або засуджують дії. Вони конденсують “мудрість народу”, мають повчальний зміст, натомість у приказках переважає емоційне ставлення до сказаного. Приказка може перетворитися на прислів’я, коли міркування, висловлене натяком, набуде розширеності, узагальненості;
- 2) **крилаті слова**, які увійшли до нашої мови з літературних джерел, у тому числі короткі цитати, образні вислови та вислови історичних осіб;
- 3) **девизи, гасла, заклики** та інші крилаті фрази, які виражають певні філософські, політичні та соціальні погляди [29, с. 17].

Розглянемо поняття “афористичність” стосовно політичного дискурсу. Цей термін доцільно розуміти як насичення мови афоризмами, влучними висловами образного або вільного характеру, цитатами, висловлюваннями в непрямій мові з посиланням на їх джерело, питальними і риторичними конструкціями, девізами, закличками і програмними заявами.

Відомо, що мова надає величезні можливості для вербалізації своїх намірів кожному, хто говорить, в тому числі – і політику. Будь-який політик має великий вибір мовних засобів для впливу на аудиторію.

У сучасних умовах вивчення афористичності як компонента у промовах політичних діячів є необхідністю через її зростаючу популярність. Політичні

лідери, а також члени їхніх команд вдаються до неї, щоб зробити мову яскравішою, переконливішою та емоційнішою.

Афористичність використовується як засіб мовного впливу в політичному дискурсі через специфіку афористичних одиниць, які володіють певним персуазивним потенціалом.

Відтворюваність політичної афористики дає підстави розглядати її як знаковий феномен, який становить особливу підсистему знаків політичного дискурсу, план змісту яких є множиною суджень про політику; як культурний слід, що залишає в мові той чи інший активно діючий агент політичної комунікації; це вислови політичних діячів, широкоживані фрази та вислови, які стали популярними і тому відтворюваними. Ми поділяємо думку О. Шейгал і за характером референції та основними параметрами виділяємо три групи політичної афористики в політичних промовах В. Гавела та В. Клауса.

1. Авторські афоризми. У часовому, подієвому та просторовому плані сфера їхньої референції є відносно необмежена, наприклад: *“Měnime systém, ne lidi”*. Це слова В. Клауса, якими він підтримує ідею трансформації чеського суспільства в цілому. Історичне значення цієї фрази полягає в тому, що президент закликає до створення системи, яка слугуватиме людям.

2. Вислови з частковою референцією, які асоціюються з конкретною подією, конкретною країною чи конкретним політиком. Розглянемо приклад *“Při vyslovení názvu “Česko” po mně lezou slimáci. Název “Česká republika” je pro mě moc”*, що належить В. Гавелу [249, с. 44]. Цікаво, що й досі стосовно назви чеської держави намагає спільної думки. Назву “Česko” почав пропагувати моравський лінгвіст, професор Ф. Травнічек. Вперше ця назва з’являється у словнику, який видав Ф. Травнічек разом з колегою П. Вашем у 1934-1937 рр. З приводу правильності назв *Česko* та *Česká republika* велося багато дискусій. Наприклад, відомий чеський учений О. Улічни зауважив, що нова держава

повинна мати і однослівний номінативний варіант. Стосовно правильності назви держави можуть вирішувати лише її громадяни [288].

Нинішній президент Чеської Республіки М. Земан у своїх промовах уживає назву “Czechia”: “*Jsem velmi šťastný, že jste použil termín Czechia jako já. Používám výraz Czechia, protože zní krásněji a je kratší než chladný název Česká republika,*” сказав М. Земан ізраїльському президентові Ш. Пересу [289]. За словами чеської лінгвістки М. Правдової, суфікс “-ia” є словотворчим у англійській мові, про що свідчать назви держав, таких як Russia, Slovakia, Serbia, Latvia, Lithuania (Росія, Словаччина, Сербія, Латвія, Литва) та ін. На нашу думку, назва Czechia суперечить правилам чеської мови. Цю назву для чеської мови ми кваліфікуємо як русизм, що відбиває політичні смаки діючого президента.

М. Правдова додає, що двомовна назва держави англійською мовою є досить рідкісним явищем. Тому вона допускає використання назви “Czechia” лише в дипломатії чи зовнішніх відносинах [274]. На сьогодні назва “Czechia” залишається дискусійною для спільноти. Її не сприймав В. Гавел, вважаючи, що саме назва “*Česká republika*” підтверджує могутність держави.

Прикладом авторського афоризму слугує вислів “*Bytí má zkrátka paměť*”. Система, в якій править диктатор чи шахрай, не має ніяких шансів на процвітання, тому що правила не дозволяють її змінити. “*Bytí má zkrátka paměť*” – цими словами починається книга М. Жантовського, друга В. Гавела. У своєму щоденнику В. Гавел написав: “*Celý život si prostě myslím, že to, co se stalo, se už nikdy nedá odestát, a tak vlastně všechno navždy trvá. Bytí má zkrátka paměť*” [249, с. 32]. Буття для В. Гавела має конкретно-історичний характер та надовго залишиться в пам’яті.

У сенсі своєї філософії протягом усього життя В. Гавел керувався ще одним революційним девізом “*Nejsme jako oni!*” [268]. За допомогою девізу мовець виражає ідею, спрямовує на досягнення мети. Тут у одному реченні він

висловив настрій мільйонів людей, а також сказав їм, що потрібно спробувати діяти і діяти мирно, без особистої злоби.

Фразу, яку досі пам'ятають майже всі громадяни після обрання В. Гавела президентом, було проголошено у святковій вступній промові 1 січня 1990 року: *“Předpokládám, že jste mne nenavrhli do tohoto úřadu proto, abych vám i já lhal. Naše země nevzkvétá. Velký tvůrčí a duchovní potenciál našich národů není smysluplně využit”* [249, с. 24]. Новий президент зрозуміло та чітко наголосив на тому, що, у першу чергу, Чеську Республіку чекає копітка робота, щоб жити в незалежному суспільстві.

Як професійний політик проявив себе В. Гавел у вересні 1997 року, коли описав суспільний настрій як удушливий та безглуздий, наголосивши на тому, що Чеська Республіка на цей момент знаходиться на роздоріжжі і тому кожен її громадянин має *“blbou náladu”* [268]. Цей вердикт та його перефразування й досі використовують політики опозиційної Громадянської демократичної партії. Наприклад, прихильники В. Клауса наприкінці 90-х рр. часто вітали свого улюбленого політика словами *“Nemáme blbou náladu”* [277].

Дуже часто В. Гавел посилається на загальновідомі світові твори. Гасло *“po nás potopa”*, походить з роману Й. Томана *“Po nás potopa”* та навіює атмосферу античного Риму за влади Тиберія та Калігули. *“Skutečného odhodlání zvrátit nedobrý vývoj je však zatím ve světě málo. Jako by jakýmsi samospádem věcí, navzdory zdravému lidskému rozumu, vítězilo heslo “po nás potopa”, tedy okamžitý zájem nad zájmem dlouhodobým”* (2000) [285].

Висловлюванням *“Nechceme [občany ČR] v Evropě rozplynout jako kostka cukru v kávě”* [277] В. Клаус засвідчив свої антиєвропейські настрої. Він вважав, що Чеська Республіка може втратити національну ідентичність, вступивши до ЄС.

Програмна заява є різновидом політичної афористики, яка визначає мету політичної боротьби, певну політичну позицію. Наприклад, пунктом №1 в агітаційній передвиборчій програмі 1998 року блоку Громадянської

демократичної партії було гасло “*Hlavu vzhůru!*”. Ця фраза містить заклик до суспільства не здаватися, сподіваючись на позитивні зміни у владі. Наприклад, більшість політичних заяв В. Клауса використано з метою донести до виборця те, що основним рушієм соціальних перетворень в Чеській Республіці буде сам чеський народ: “*Hrdinové dnešní etapy nebudou politici, ale podnikatelé*” [277].

Девізи та гасла містять у своїх формулюваннях певну ідею та мету. Різницею між ними є те, що гасло є регулятивом, а девіз – експресивом. Характерними для гасел є такі типи регулятивних мовних актів, як заклики, погрози, обіцянки, вимоги (“*Havla na Hrad*”). Спонування до дії є основною диференційною ознакою гасла і тим самим відрізняє його від програмної заяви та максими, в яких немає певного заклику до дії.

3. Проміжним жанром є фрази-символи, які відсилають до конкретної ситуації, та переосмислюючись, стають узагальнюючими знаками певного класу в певних політичних ситуаціях. Наведемо приклади:

А) *mytus Václava Havla* – це розповідь, яка об’єднує, історія, яка є у свідомості людей, і через яку вони усвідомлюють свою національну приналежність. Чеський міф – це історія праотця Чеха, святого князя Вацлава, реформатора Я. Гуса і першого президента Т. Г. Масарика, але також і криве дзеркало чехів – це історія бравого солдата Швейка. Історія В. Гавела для багатьох – це чеський міф другої половини ХХ століття. В. Глусти обґрунтував, у чому полягає міф В. Гавела “*Václav Havel je symbol přeměny naší společnosti z východní na západní a za to mu patří dík a on bude nepochybně v naší historii osobou podobnou prezidentovi Masarykovi*” [264].

Б) З особистістю В. Гавела пов’язані вислови *sametový rozvod* та *sametový/polistopadový prezident*. “Оксамитове розлучення” – мирний та офіційно узаконений розпад союзної держави Чехословаччини, який спричинив Оксамитову революцію, в ході якої соціалістичний режим і планову економіку змінили капіталізм і ринкова економіка, а обраний

Парламентом В. Гавел був названий “оксамитовим/післялистопадним президентом”.

В) *Nenápadný vizionář* – характеризує В. Гавела, який став для Чеської Республіки пророком, бо передбачив виникнення в країнах колишнього радянського блоку різних форм посткомунізму, проти яких нові генерації тією чи іншою мірою починають боротися.

Г) “*Fenomén Václav Klaus*” полягав у сильній волі, в боротьбі за політичне виживання. У передмові до своєї книги “Феномен Вацлава Клауса” Л. Копечек зазначив: “*Žádný politik s výjimkou Václava Havla nezanechal tak výrazný otisk v české polistopadové politice jako Václav Klaus. Jeho kariéra se dá nahlížet jako pozoruhodný obraz výjimečné schopnosti získat moc, šachistického myšlení několik tahů dopředu a silné vůle v boji o politické přežití. Žádný z českých politiků nebudí takový odpor, nebo naopak vřelé sympatie. Žádný politik dnes není tak viditelný i za hranicemi České republiky. To vše tvoří pozoruhodný “fenomén Václav Klaus”*” [260, с. 3]. Отже, феномен другого президента Чеської Республіки передано такими словами, як *pozoruhodný obraz výjimečné schopnosti; šachistické myšlení; silná vůle*.

Д) *Ekologický prezident* – цей вислів увійшов в ужиток після виступу В. Клауса в університеті Палацького в Оломоуці, в якому він зробив заяву стосовно навколишнього середовища: “*Ekologie není věda. S vědou nemá nic společného. Je to ideologie*” [305].

У рамках політичного дискурсу розглядаємо афористичність як симбіоз індивідуально-авторських афористичних одиниць, створених політиками під час своїх виступів, і прецедентних висловлювань, до числа яких входять чужі афоризми, прислів'я та приказки, цитати з Біблії, з художньої літератури, з фільмів та з інших джерел. До цієї групи можемо віднести гасло *Pravda a láska*, яке виражає моральний імператив В. Гавела в заяві, проголошеній ним під час Оксамитової революції проти комуністичного режиму в Чехословаччині: “*Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí*”. Цей вислів В. Гавел

перифразував з відомої промови М. Ганді: “*When I despair, I remember that all through history the way of truth and love have always won*” [161, с. 16]. В. Гавела часто порівнювали з цим індійським політиком навіть після його смерті. Так, Б. Обама у 1993 році удостоїв В. Гавела премії імені І. Ганді. Свою інтерпретацію цього гасла висловив також чеський політик К. Шварценберг під час виступу на похороні В. Гавела: “<...> *Václav Havel věděl, že když chápeme pravdu sebestředně, pouze jako svou pravdu, tak je to příčina sváru a nesnášenlivosti, proto jeho heslo bylo pravda a láska, neboť pouze láska nás přiměje naslouchat pravdě toho druhého, pravdě jiných. To je ta láska, která nás též vede k pokoře <...>*” [265].

Передвиборчим гаслом у 2000 році Громадянської демократичної партії В. Клауса було гасло “*Máme nejenom hlavu, ale i srdce*”. Цей вислів В. Клаус перейняв від Ф. Е. Держинського “*Mít chladnou hlavu, planoucí srdce a čisté ruce*” [263], яке було свого часу гаслом співробітників Служби безпеки Чехословаччини. Під час Празької весни знаменним стало гасло В. Гавела “*J sme s vámi, bud’ s námi*” [267], а у 2002 році – виборче гасло В. Клауса: “*Zastavte socialismus – národ volí Klause*” [278].

В. Клаус у своїх передвиборчих промовах часто звертався до перифразування вже відомих афоризмів: “*V Čechách se zrada odpouští. Ale zrádcům se neodpouští*” [278] – перифраз Армана Емманюеля дю Плессі, герцога де Рішельє “*Зрада є тільки питанням грошей*” [241]. У промовах другого президента Чеської Республіки було також віднайдено авторську адаптацію священних Десяти заповідей, які згодом стали крилатими: “*Desatero Václava Klause: Nejíst, nepít, nekouřit, netopit, nesvítit, nejezdit, nenadávat, nekritizovat, nestávkovat a usmívat se*” [280].

Наш аналіз свідчить, що серед індивідуально-авторських афористичних одиниць у політичному дискурсі наявні не тільки висловлювання, що мають ознаки класичного афоризму, але й так звані афористичні висловлювання, які,

з одного боку, претендують на статус афоризму, а з іншого – їм не властиві всі необхідні характеристики.

Різні засоби і прийоми, використовувані політиком під час спілкування з аудиторією, служать для реалізації певної мети. Одним з ефективних способів є вплив на емоційну сторону сприйняття шляхом надання мові певної виразності, емоційності, яку можна досягти за допомогою афористичності. Наприклад, В. Клаус під час закордонного відрядження критично процитував відоме чеське гасло “*To chce klid!*”, оскільки прожив більшу частину свого життя в гнітючій і дуже непродуктивній політичній, економічній та соціальній системі під назвою комунізм, в якій неможливо було залишатися спокійним: “*Famous Czech writer of the early 20th century Jaroslav Hašek, whose book “The Good Soldier Schweik” is known world-wide, made a point with saying: “To chce klid”. The Englishmen would probably say “Take it easy”. It was impossible to “take it easy”* [281]. Українська дослідниця Л. Даниленко зазначає, що «серед переносних значень психоемоційної сфери, що виникли на основі іменника *klid*, особливе місце займає усталений вислів *To chce klid!* “Спокійно! Не хвилюйтеся! Бережіть нерви!”». Вважалося, що автором цього вислову Швейк – герой роману Я. Гашека “Пригоди бравого вояка Швейка”, але швейкознавці стверджують, що він ніколи цієї фрази не виголошував [47, с. 51 – 61].

Директивність у передвиборчих політичних гаслах може виражатися імпліцитно, наприклад, як обіцянка: “*ODS vyhraje – vyhraje ekonomika ČR*” [281] (голосуючи за В. Клауса, ви допоможете країні вийти з фінансової кризи).

Політична афористика також містить певні індексальні фрази, які виконують функцію мовленнєвої характеристики політика. Їх різновидом є політичний жарт, якому характерна свідомо установка на комічний ефект. В. Клаус під час агітаційної кампанії жартома сказав: “*Já bych byl nejradší prezidentem zeměkoule. Mám bohužel strach, že se mi to nepodaří*” [282]. Цей жарт

став крилатим та використовувався опозицією для вираження несерйозності кандидата в президенти.

Отже, слід зазначити, що політичним афоризмам двох президентів Чеської Республіки – В. Гавела та В. Клауса – властива поліфункціональність, а частота їх відтворюваності дозволяє розглядати політичні афоризми як знаковий феномен [64, с. 85 – 90].

2.1.4. Фразеологічні одиниці та їх модифікація як спосіб вираження оцінки ситуації

Фразеологічні одиниці (ФО) мають всі потрібні характеристики для президентського дискурсу: вони є досить влучними, експресивними, яскравими і надають промовам певне оцінне забарвлення. Їхня функція полягає насамперед не стільки в аргументації, впливу на раціональне, логічне мислення адресата, скільки на його емоційно-образне сприйняття. “Політична фразеологія – живий, мінливий пласт мовлення, оскільки політики не тільки успішно використовують загальновідомі ФО у своїх промовах, а й іноді стають авторами нових крилатих виразів, що згодом популяризуються суспільством” [232].

Фразеологія в комунікативно-прагматичному аспекті ставала об’єктом лінгвістичних досліджень Б. Ажнюка [2], Л. Даниленко [46], О. Куніна [87], Ф. Чермака [172], О. Шейгал [155] та ін. Теоретичні засади сучасних досліджень фразеології створили В. Мокієнко [21], Л. Скрипник [128], В. Телія [138] та ін.

Наша мета – виявити ФО в досліджуваному президентському дискурсі В. Гавела та В. Клауса, систематизувати їх за семантичною та конотативною характеристикою, авторською модальністю – суб’єктивною кваліфікацією, що виявляється за оцінною шкалою “добре –погано”.

У текстах В. Гавела та В. Клауса позитивна конотація реалізована за допомогою ФО:

- 1) **jít (musit) s barvou ven** ‘викласти всю правду; відкрити карти; сказати щось відверто’. На питання модератора “Чому в уряді залишилося стільки комуністів?”, В. Гавел відповів: “*Mohli bychom rovnou rozpustit celou Akademii věd a většinu vysokých škol zbavit jejich profesorských sborů, neměli bychom jediného vyššího důstojníka, jediného kriminalistu, jediného šéfa podniku, jediného diplomata, ba snad ani jediného navigátora na dopravním letišti! Musel jsem s barvou ven a udělat pokus něco změnit. Musíme ale změnit svůj životní styl, vzhled na situaci, aby se přiblížit k ideálnímu státu*” [247, с. 54]. В. Гавел за допомогою цієї ФО хотів роз’яснити публіці, що, сказавши правду, неможливо за одну мить все змінити;
- 2) **postavit koho před hotovou věc** ‘поставити когось перед фактом, який стався’. В. Клаус після падіння комунізму розпочав свою політичну кар’єру “за ринок без кордонів”, стверджуючи, що саме комунізм не надавав права свободи в політиці: “*Komunismus říkal, jak by něco mělo být a všech postavil před hotovou věc, že bude tak*” [276, с. 53];
- 3) **sejmout z [čích] beder** ‘зняти з чиїхсь плечей щось; зняти тягар чого; позбавити когось від чогось’, <досл. зняти з чиїхсь стегон щось>. За В. Гавелом, країна звільняється від неприємного, важкого тягара політичної несвободи та стає на шлях до незалежності обох держав – Чеської Республіки та Словаччини: “*Myslím, že to bylo politický správné, a navíc se zdá, že oba premiéři tam leccos projednali i ve prospěch svých republik a sejmuli kamen ze srdce a beder*” [242, с. 134];
- 4) **je jako balzám na rány – je (působí) jako balzám [na rány]** ‘діяти як [цілющий] бальзам’. Під час довготривалої особистої внутрішньої напруги та боротьби за свободу поглядів В. Гавел шукає нових сил. Як зазначав перший президент, кожна людина в країні може бути безсилою і одночасно сильною. “Сила безсилих” – міць пересічних громадян, які хочуть “жити в правді” і для яких відновлення вилікує всі рани. “*Vydobyl jsem si poměrně dlouhou dovolenou, pětítýdenní, z čehož tři týdny jsem byl na své chalupě a dva týdny s manželkou u*

moře. *To bylo pro mě jako balzám na rány. Ted', jako každý, jsem bezmocný, ale, myslím si, že každý bezmocný má moc v sobě*" [247, с. 221];

5) **neměřit všem stejným dlouhým loktem** ‘бути упередженим; підходити до всього з різними мірками’. Ця ФО вживається щодо справедливого чи несправедливого ставлення до різних людей. У 1765 – 1871 роках у Чехії був офіційною одиницею вимірювання довжини так званий “празький лікоть”. Міряти щось “однаковим ліктем” означає “підходити з однаковою міркою до кого, до чого”. Стосовно політичної коаліції, опозиції та розділення Чехословаччини В. Гавел відповів: “*Tím to ovšem neskončí, neměřím všem stejným dlouhým loktem: musí to být projednáno se všemi dalšími parlamentními stranami*” [247, с. 155];

6) **jít s kým z jedné mísy** ‘бути близьким другом (близькими друзями) з кимось’. Важливу роль для В. Гавела відіграло дисидентство. Цю ФО В. Гавел вживає задля показу згуртованості поміж друзями та дисидентами: “*Mimo mých dávných přátel, k nimž patří například vzácný člověk Zdeněk Urbánek, se kterým jsme jedli z jedné mísy, nebo herci Jan Tříska či Pavel Landovský, ale mi trochu chybí kontakt s bývalými disidenty*” [250, с. 183];

7) **prošel (proletěl) anděl** <досл. пройшов (пролетів) ангел> у відповіді В. Гавела означає, що в його душі після бурі емоцій, спричинених Оксамитовою революцією, настав спокій. Після двомісячної перерви у зв’язку з хворобою та відстороненістю від політики В. Гавел поринув у тишу: “*Snažil jsem se odpočinout, ale spíš bych řekl, že odpočívalo mé tělo – mozek se pochopitelně zastavil, prošel anděl*” [247, с. 221];

8) **ukázat v [horším] světle** ‘бути [у поганому] світлі’. Очоливши державу, В. Гавел прагнув повернути її до Європи та знову відкрити західним сусідам, для цього громадяни країни повинні забути “пологові болі” народження держави та підтримувати владу на шляху до євроінтеграції: “*Chci, aby náš společný stát neukázal v horším světe. Stát tyto své porodní bolesti přežije a budeme*

v nějaké nové podobě existovat jako demokratická federace” [247, с. 311] У В. Гавела ця ФО вживається з заперечною часткою “не”;

9) **viděl [pořádný] kus světa** ‘багато помандрувати; багато побачити’. “*Viděl jsem pořádný kus světa, a proto chtěl bych říct, že každý člověk ze svého života přece ví, že něco dělá na ulici a něco dělá doma za zavřenými dveřmi, ale to samo o sobě neznamená, že doma děláte nezákonné věci, které podvodně skrýváte před zbytkem světa*” [276, с. 32]. У цьому прикладі ФО, ужита В. Клаусом відіграє маніпулятивну роль. Її мета – показати, що людина з великим життєвим досвідом розуміється на тонкощах політики: політика не буває прозорою та відкритою, як і двері у власний дім;

10) **mít v merku** ‘тримати (мати) на прикметі; мати на увазі’. На питання Й. Шпачека стосовно емоційності в політиці В. Клаус відповів: “*Jestli narážíte na mé bouchnutí rukou do poslanecké lavice, tak bych řekl, že kdybych ani nemohl bouchnout do stolu, tak už bych jako politik nesměl dělat vůbec nic. Všechno mám v merku*” [276, с. 92]. В. Клаус за допомогою цієї ФО вказує на те, що в політиці треба досить чітко виражати свою позицію, не вагатися у виборі та мати конкретну мету;

11) **přijít na tapetu/ octnout se (být) na tapetě** означає ‘стати предметом розмов, упереджень; потрапити комусь на язик’ <досл. потрапити на шпалери>. Вже у 2007 році В. Клаус знову змінив свої погляди на ситуацію рішучим закликком діяти заради майбутнього та взяти участь у референдумі: “*Jak to přišlo na tapetu, jsem nemlčel, prosil jsem občany, aby se referenda zúčastnili, a tím pádem nemohli říkat o nás bez nás*” [276, с. 104];

12) **ted’ nebo nikdy** ‘тепер або ніколи’ за В. Клаусом тлумачиться як необхідність змін на краще. На питання щодо постійних страйків громадян проти демократичного устрою в Чеській Республіці, які спричинили прийняття нових вимог з нівелюванням старих, В. Клаус відповів: “*V posledních letech jsme prožili druhou fází, kterou bych nazval ted’ nebo nikdy*” [276, с. 34];

13) **je poslední [písmeno] v abecedě** ‘п’яте колесо до воза’, <досл. остання літера в алфавіті>. Критику громадян також отримав під час свого президентства і В. Клаус, шлях якого був спрямований на демократичний устрій. “*Nezlobte se, ale ten bod **nebyl poslední v abecedě**, on je první, my jsme se opravdu pokoušeli jít – samozřejmě klopotně – od totalitního systému k demokracii, nikoli tedy k nějaké nové diktatuře*” [276, с. 71]. У цьому випадку бачимо яскравий приклад трансформованої ФО з заперечною часткою “не”. В. Клаус, використовуючи цю ФО, хотів вказати на першочерговість питання, розширюючи його порядковим числівником “první”;

14) **vyvést [koho] na báň** ‘обдурити, обманути когось’. В. Гавел ніколи не боявся труднощів, в будь-якій складній ситуації його кредом було незважати на перешкоди та йти вперед: “*Kdykoli člověk něco těžkého zakouší, říká si, že to je nejtěžší doba jeho života a on mě **vyvedl na báň***” [250, с. 173];

15) **dostat (přivést) pod jeden klobouk** ‘привести до спільного знаменника’, <досл. зібрати під один капелюх>. На питання модератора, якої концепції (чи доля керує людиною, чи людина долею) дотримується В. Клаус, президент чіткої відповіді не дав, але зауважив, що ніколи не потрібно займатися богохульством: “*Jsem stoprocentně zastáncem a **dostal jsem pod jeden klobouk této koncepce**, ale samozřejmě dobře vím, že bych se neměl rouhat*” [276, с. 86].

Негативна конотація в політичних промовах реалізується через вживання фразеологічних одиниць:

1) **hrát [neblahou] roli** ‘грати [несприятливу] роль’. За президентом Е. Бенешем, пацифістський рух був пов’язаний з турботою про суворе дотримання післявоєнних договорів, у ході виконання яких повинні були зникнути ворожі відносини між європейськими народами. Натомість В. Гавел у своїй промові спростував позитивне ставлення до цього руху та вважав, що саме цей рух, ховаючись за благі цілі, спричинив Другу світову війну: “*Velké pacifistické hnutí tehdy **sehrálo neblahou roli** a do jisté míry přispělo k vzniku druhé světové války*” [247, с. 16];

2) **hrát (mít, držet) prim** ‘задавати тон; грати першу скрипку; грати (провідну) роль’. У промові В. Клауса ця ФО ужита з негативною часткою “не”, яка вказує на причину кар’єрного неуспіху В. Клауса: “*Po roce 1968 jsem byl velmi nemilosrdně sražen ze strmě vzestupné křivky kariéry mladého nadějného pracovníka a nehrál jsem už prim*” [276, с. 87];

3) **být na vážkách** ‘вагатися, не знати як вчинити; не знати, на що зважитися; бути в нерішучості’, <досл. бути на терезах>. Походження цієї ФО сягає часів античності. З терезами пов’язували справедливість правосуддя, в людських відносинах та ін. Той, хто схвалював рішення, повинен був вирішити, де є правда. Терези з цієї точки зору означають важливість правильного вибору. Прикладом цього слугує промова на конференції в Німеччині у 2006 році, в якій В. Клаус роз’яснив своє ставлення до прийняття законів: “*Do české vlády jsem přišel poněkud naivně a nedocenil jsem, že v českém Parlamentu oproti federálnímu byl zaveden jiný způsob projednávání zákonů, a já jsem byl na vážkách*” [276, с. 72];

4) **jako bledule** ‘[блідий] як крейда; як полотно’, <досл. як білоцвіт>. За допомогою цього фразеологічного образу В. Гавел передає свій душевний стан. У хвилину слабкості та невпевненості, що властива кожній людині, він пише: “*Utekl jsem. Utekl jsem na Hrádeček. Jsem tu sám a jsem jako bledule. Všechno mi tu připomíná prožitá desítiletí, jsem tu rád, je to mé útočiště, můj existenciální domov, ale znovu a znovu si tu uvědomuji, že není návratu*” [250, с. 165];

5) **nést [dobré] ovoce** <досл. дати плоди>, означає ‘праця, яка принесе плоди’ у В. Гавела вжитий з негативною конотацією. Перший президент цим хотів сказати, що кожен невірний крок спричиняє небезпеку після Оксамитової революції. Після обрання В. Гавела президентом Чеської Республіки здійнявся шквал негативної критики щодо вибору політичного напрямку країни. Опозиція та коаліція між собою не мала згоди. Розбрат дав

свої плоди: “*Můj hlas nebyl vyslyšen a tehdejší nebezpečí nyní nesou své ovoce*” [247, с. 15];

б) **pro nic a za nic** ‘ні за що ні про що; через дрібниці; без причини; ні з того ні з сього’. Чехословаччина стала однією з перших жертв фашиської агресії, ставши протекторатом Німеччини. Про її слід в історії і наслідки, про намагання деяких політиків викреслити цю трагедію В. Клаус зазначив так: “*Bylo by to pro nic za nic, kdybychom toto chtěli nějakým způsobem zakázat nebo vymazat z naší reality*” [276, с. 32];

7) **v tom není [ani] zbla pravdy** ‘тут немає ані слова правди’. ФО із негативним забарвленням В. Гавел вживає, щоб наголосити на тому, що брехню треба викривати: “*Generál Jazov chce další vojáky, ale přitom říká, že nemají ubytování pro ně a v tom ani zbla pravdy*” [247, с. 218];

8) **to nikam nevede** ‘це нічого не дає; це ні до чого не приведе’. На заклик політичних опонентів змінити курс на Європу В. Клаус сказав: “*Nemyslím, že takováto extenze argumentů by byla v jakémkoliv slova smyslu produktivní a to nikam nevede*” [276, с. 59], тим самим він залишився на своїх проросійських поглядах;

9) **říci na své čisté svědomí** ‘сказати з чистою совістю, сказати з чистою правдою’. Досить цікавою є відповідь В. Клауса щодо твердження Й. Янічка з приводу обіцянок усних та написаних. За Й. Янічком, “усні обіцянки – це ніщо, на відміну від написаних” [276, с. 33]. На противагу сказаного опонентом В. Клаус заявив: “*Říkám na své čisté svědomí, že jádrem veřejného vystupování politiků jsou sliby*” [276, с. 33].

Проаналізувавши ФО та їхню роль у політичному дискурсі В. Гавела та В. Клауса, ми дійшли таких висновків: для реалізації інформативної та прагматичної складової політичного дискурсу президентів використано нормативні і трансформовані ФО, які відповідають за експресивний та оціночний компонент політичного дискурсу. За своєю структурою й змістовим наповненням політичний дискурс передбачає бінарне

протиставлення різновекторних точок зору: аргументацію “за” і “проти”. ФО в промовах В. Гавела та В. Клауса допомагають підвищити експресивність тексту й розкрити різні погляди: від негативного до позитивного ставлення до понять, об’єднаних загальною політичною тематикою.

2.2. Ключові слова як засіб увиразнення мови в політичному дискурсі

Щоб визначити унікальність стилю конкретного оратора, звертаємо увагу на специфічні мовні засоби, які є для його текстів типовими. Ключові слова як особливі мовні одиниці концентрують у собі зміст суспільно-політичної комунікації та дають йому чітке мовне уявлення. Вони символізують зміни в картині світу, в системі цінностей носіїв мови, в закріплених на концептуальному рівні та в мові зразків і норм поведінки.

Велике значення при розгляді ключових слів певного періоду грає особистість, що знаходиться у владі. В залежності від її політичних поглядів можна говорити і про ключові слова, що використовуються нею в політичному дискурсі.

На рівень ключових слів у політичній комунікації можуть переходити як широко використані слова, так і нові лексичні одиниці. У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (Н. Бубнова [22], Я. Главсової [194], Д. Данагер [179], П. Кудрявцевої [86], С. Соломатова [131], О. Шарафутдинової [153], О. Шейгал [155]) відмічається ряд ознак, необхідних для виділення політичних понять у ролі ключових слів:

1. програмність ключового слова: актуальні теми, проблеми, концепції, а також різні політичні дискусії;
2. поляризація та інтегрування ключового слова: закладена програма в ключовому слові сприяє згуртуванню прихильників (інтеграція) і боротьбі з політичним опонентом;

3. обмежене використання ключового слова в часовому, локальному та соціальному аспектах: для виявлення ключового слова важливим є часовий відрізок, у якому воно актуальне, а також певна група, для якої дане ключове слово має особливе значення;
4. активізація граматичного потенціалу ключового слова: виникнення нових слів та значень може спричинятися соціальними подіями, найменуваннями яких стають ключові слова.

Зазначені ознаки свідчать, що ключове слово в політичному дискурсі – слово, яке пов'язане з певною політичною темою, має обмежене використання в часовому, соціальному та локальному аспектах.

А. Вежбицька трактує термін “ключове слово” так: “ключові слова – це слова, які мають вирішальне значення для культурного середовища і за допомогою яких можна досліджувати певне культурне середовище” [229, с. 45].

Візьмемо за гіпотезу твердження Я. Нестерової та Т. Чернухи, що “у ключових словах конденсуються політичні програми, які стосуються важливої та актуальної для суспільства теми. Ключові слова використовуються для переконання, агітації, ствердження, привернення уваги, впливу” [143, с. 5] та підтвердимо чи спростуємо її.

Як пише Я. Главсова у книзі “Мова політики”, існують вирази, які пов'язані з конкретним політичним діячем – “ключові слова”. Дослідниця визначила дев'ять слів та фраз першого президента Чеської Республіки, які стали “популярними” і поширилися в публічному просторі: *mysluplný*, *nadosobní*, *stav obecné mysli*, *veledůležitý*, *jakýsi*, *oslovit* (у значенні “зацікавити”), *život v pravdě* (посилання на Я. Паточку), *sebestřednost* і *vzdálený horizont* [193, с. 30].

Однак у дослідженні Я. Главсової не було описано принцип добору “ключових слів”. Можемо лише здогадуватися, що ця класифікація була визначена за уживаністю слів.

Ключові слова в промовах В. Гавела досліджував Д. Данагер, який визначив три концепти, характерні для його способу мислення: *domov, svědomí* і *klid* [179, с. 250]. Учений вважає, що ці поняття мають декілька спільних рис, які відносять їх до різних областей людського існування, а їх спільне значення викликає у чехів філософське та трансцендентальне почуття.

Щоб знайти підтвердження чи спростування гіпотези Д. Данагера, що *domov, svědomí* і *klid* є ключовими словами в текстах В. Гавела, мусимо звернути увагу на методологічні проблеми. Дослідник у своїй праці також не описав метод, за допомогою якого можна визначити ключові слова. Сам термін “ключове слово” однозначно не тлумачить [179, с. 257].

Досліджуючи ключові слова в політичному дискурсі президентів, ми поділили їх за такими аспектами:

- 1) філософські та трансцендентальні почуття: *domov, svědomí, klid; mravní, osud, identita, lidský, mír;*
- 2) ситуація в країні: *standardní, turbulence, totalitní, privatizace, rozdělení;*
- 3) функціонування законодавчих установ та їх членів: *poslanec, parlament, senát, Evropská unie;*
- 4) громадські проблеми: *civilizace, volby* та ін.

Коли йдеться про ключові слова, очікуємо їх систематичність в аналізованих текстах. Дім – найважливіший культурний концепт у людському розумінні, це традиційне для слов’янської культури джерело метафоричного переосмислення. Концепт дому традиційно вважають значущим у концептосфері людини. Для реалізації концепту *dům* у політичному дискурсі ми виділяємо такий комплекс ознак: сфера дому є добре структурованою, близькою кожній окремій особистості; архетипове асоціювання дому зі “своїм”, власним простором (на відміну від “чужого”, “сусідського”); емоційна насиченість образу дому і батьківщини. У нашому дослідженні ми виявили, що слово *dům* у промовах В. Гавела трапляється часто [58, с. 187 – 188]. Цей вираз уживається в різних варіантах: на початку 90 рр. ХХ ст.

з'являється прикметник *domáci* у значенні узгодженого означення: “**Domáci mafie těch, kteří se nedívají z oken svých letadel a jedí speciálně vykrmená prasata, sice ještě žije a občas kalí vody, ale není už naším hlavním nepřítelem**” (1990) [285]. У цей самий період, як відлуння подій, що призвели до Оксамитової революції, з'являється словосполучення *špatný domáci* у значенні “поганий хазяїн”: “**Uvědomte si, prosím, že špatného domácího jsme už odstranili a jakkoli je tento dům po dlouhých letech jeho vlády zruinovaný, je to teď už dům náš a jen na nás záleží, co z něho uděláme**” (1991) [285].

Найважливіша функція дому – захисна, берегова. Дім асоціюється з власним простором, відмежованим від довкілля, але він пов'язує людину із цим світом. Отже, дім є центром тріади: дім – людина – світ. Структура дому подібна до структури зовнішнього світу: дім – це світ, що відповідає основним потребам людини і створений нею самою. У деяких промовах слово *dům* уживається у значенні *domov*: “**Ptali jsme se sami sebe: co pro nás všechny – Čechy i Slováky – bude znamenat toto rozdělení našeho dosavadního domova?**” (1994) [285]. Концептуальне поле формують, зокрема, близькоспоріднені поняття, серед яких знаходимо слово *domáci*: “**Vždy znovu je nutné opakovat, že jsme vděční všem, kteří ideálu naší svobody něco významného obětovali, riskovali pro něj život nebo ho dokonce položili, ať už to bylo v zahraničním či domácím odboji, v komunistických věznicích či v mezinárodních mírových sborech**” (1996) [237]; на початку XXI ст. з'являється слово подібного значення *doma*: “**Ale jsou to i ti vojáci, kteří slouží doma a jsou schopni vojnu chápat jako službu dobré věci a jako školu lidské solidarity, nikoli tedy jen jako specifický typ příležitosti trápit své bližní**” (2001) [285].

Наступним ключовим словом є слово *svědomí*. Про вживання у промовах цього слова потрібно зазначити, що сам дослідник Д. Данагер до групи виразів, з якими це слово вживається, включає такі слова як *odpovědnost* або *spoluodpovědnost*: до прийняття незалежності в Чеській Республіці в новорічній промові один раз використовується слово *odpovědnost* і слово

odpovědně: “Vládám, parlamentům i prezidentovi lze zajisté vyčíst tisíc a jednu chybu, ztěží však může někdo soudný říct, že tyto instituce, ostatně demokraticky vzniklé, nesou kompletní **odpovědnost** za zneklidňující stav naší země a že jsou výlučnou příčinou všeho zla. Prosím poslance, aby zákon tak zásadní důležitosti pro budoucí osud našeho demokratického státu, jakým je zákon volební, projednávali věcně, **odpovědně** a nepředpojatě a aby se pokusili neposuzovat ho jen z hlediska šancí...” (1992) [285]. Наголошуючи на відповідальності та правильності рішення щодо відділення Чеської Республіки від Словаччини, перший президент Чеської Республіки в своїй промові вживає слово *spoluodpovědnost*: “Důvěru v jedince jako skutečného tvůrce hospodářské prosperity bychom měli vskutku cílevědomě a daleko nebojácněji než dosud rozšiřovat i o důvěru v jedince jako občana, schopného přebírat svůj díl **spoluodpovědnosti** za věci celku” (1994) [285]; наприкінці президентського терміну В. Гавел вживає прикметник *odpovědný* для позначення головних якостей майбутнього президента: “Náš Parlament bude brzy volit nového prezidenta republiky. Věřím, že se jím stane člověk moudrý, otevřený a **odpovědný**” (2013) [285].

Ці контексти свідчать, що в промовах слово *svědomí* та його похідні з’являються рідко (лише чотири рази).

Вживання слова *klid* зі всіма похідними в окремих промовах В. Гавела досить хаотичне. У деяких випадках вживаються лише похідні – дієслово *uklidnit* та іменник *zneklidnění*: “V druhé půli roku by se mohla podle odhadu odborníků cenová hladina **uklidnit**. Jaký tedy div, že se ve společnosti rozmáhá **zneklidnění**, nervozita, obavy, pochybnosti, ba leckdy i malomyslnost” (1991) [285]; у інших вживається прикметник *klidný*: “I jejich **klidný** postoj necht’ je tedy chápán jako doklad toho, že není vůbec nic ztraceno” (2001) [285] чи прислівник *klidně*: “Mělo ohromnou přednost: proběhlo **klidně**, bez násilí, bez větších konfliktů a bez výraznějších nedořešených důsledků” (2003) [285].

Проаналізувавши всі ключові слова, наведені Д. Данагерем, можна констатувати, що вони використовувалися дуже часто. Спробуємо пояснити причину цього явища.

Виступ В. Гавела у 1994 році був водночас його першим новорічним виступом у щойно розділеній Чехословаччині на дві держави – Чеську та Словацьку Республіки. У цій промові найбільш уживаним ключовим словом було слово *standardní*: “*Často dnes slyšíme slovo “standardní”: budujeme standardní tržní ekonomiku, standardní politický systém i standardní politické strany, přijímáme standardní zákony, normy i principy, sledujeme standardní reklamy. Nic proti tomu, znamená-li standartnost, že je něco osvědčené a dobré. Měli bychom si však dávat pozor na to, abychom posléze nepropadli bludu, že všechno standardní, to znamená obvykle, je automaticky i dobré...Ano, volám po standardní občanské společnosti.*” (2003) [285]. Цікавим є те, що надмірне вживання слова *standartní* помітив і сам В. Гавел та остерігався негативних наслідків [63, с. 71 – 77].

У наступних промовах В. Гавел уживає велику кількість ключових слів, які пов’язані з формуванням громадянського суспільства – *občanský, společnost, občan* – та протиставлені тоталітарній державі [221, с. 44].

У другій половині дев’яностих років ХХ століття почалися зміни в політиці: одні партії втрачали свої керівні позиції, інші – соціал-демократичні партії – поступово займали чільні місця в політиці. Ця ситуація набула вербального втілення у новорічній промові В. Гавела у 1996 році. Домінувало передусім слово *turbulence*, яке символізувало потрясіння в суспільстві: “*Jediné, co mne uklidňovalo, bylo pomyšlení, že se to občas stává, že skutečné nebezpečí není větší než kdykoli jindy a že turbulencemi dříve či později proletíme do klidnějších vzdušných poměrů*” (1996); “*<...> prohlubující turbulenci vzájemného osvětlování, usvědčování i umocňování všeho původního a dosahovaného, zamýšleného a činěného, spontánně cítěného a duchem projektovaného*” (1998); “*Tím vším je ovšem hned v počátku beznadějně narušena,*

ba přímo zastavena ona nezbytná a životodárná **turbulence** vzájemné kontroly intencí “před-já” a jejich bdělé reflexe, pravdy “před-původně” a “před-duchovně” nahlížené a pravdy poznáním a zkušenostmi” (1999) [285].

У новорічній промові у 1999 році В. Гавел повертається до тих змін у суспільстві, які мали місце у 1997 – 1998 роках. Країна на цей момент пройшла шлях від політичної кризи до послаблення системи. У 1998 році був підписаний так званий опозиційний договір, згідно з яким відбулися президентські вибори. В. Гавел ці вибори виграв. Ключовим словом 1999 року стає слово *zed'* – це слово знову набуває метафоричного звучання, яке трактується як знищення стіни між людьми і державою та спробою дійти компромісу: “*Všimněte si: zbořili jsme sice už dávno velkou zed', která nás oddělovala od demokratické Evropy a mezi námi zvolna a nenápadně vyrůstají zdi nové, o nic lepší než ty, které padly*” (1999) та слово *napětí* – у значенні непростих відносин між Чехією та Словаччиною в минулому: “*Nemohli jsme žít s takovým napětím mezi námi a potřebovali jsme rozdělení*” (1999) [285].

В. Гавел зосереджував увагу також на проблемі тоталітарної дійсності (ключове слово *totalitní*): “*Všichni jsme si totiž na totalitní systém zvykli a přijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Jinými slovy: všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře – za chod totalitní mašinerie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci*” (1990) [285]. Згодом В. Гавел уже наголошував на змінах у економіці Чеської Республіки (тут ключовим словом стало слово *privatizace*): “*Už tento měsíc by měly začít aukce podle zákona o malé privatizaci. Současně s malou privatizací by měl začít proces velké privatizace*” (1991) [285].

У новорічній промові 1992 року провідною є ідея продуктивного функціонування законодавчих установ (ключовими словами стають слова *poslanec, parlament*): “*Nechápal jsem tuto podporu – na rozdíl od některých poslanců – ani jako nepřijatelný tlak na parlament, ale naopak jako veskrze oprávněný projev voličské vůle, který by měl být pro parlament důležitým signálem,*

impulsem pro jeho práci a pomocí všem jeho členům, kteří pocítují – tak jako jejich voliči – nutnost brzké dohody o způsobu naší státní existence” (1992) [285]; a пізніше коментує виникнення нової держави під назвою Чеська Республіка (ключовим словом стало слово *rozdělení*) “*Zranění, které mnohým z nás způsobilo rozdělení Československa, jsme záhy pochopili jako daň, kterou platíme za svou polistopadovou svobodu”* (1994) [285].

Головною темою промов В. Гавела після прийняття незалежності стало формування правової системи. Структуру, що складалася з урядових інституцій, В. Гавел метафорично порівняв із течією річки (ключовим є слово *řeka*): “*Jedině stát totiž může citlivou regulací říčního toku odvrátit nebezpečí, že stoupne-li jeho hladina, zaplaví řeka široké okolí a začne ničit přírodu i lidská obydlí, jedině stát může ohlídat čistotu jejího dna a zabránit, aby se nezaneslo bahnem a ona se posléze nevydala úplně jiným směrem, než je žádoucí”* (1995) [285]. Ріка, вода – буквально матеріальне втілення ідеї руху, мінливості. Але мінливість вимірюється часом. Образ ріки – метафора нестабільності, метафора руйнації. Лише держава та згуртованість громадян можуть побороти природні сили.

Початок ХХІ ст. став для президента порушенням теми громадянських проблем (ключове слово *lidský*): “*Shrnuto: lidský svět se zdá být na přelomu druhého a třetího tisíciletí po Kristu víc než kdy ve svých dějinách propojen a zároveň ohrožen”* (2000) [285].

2001 – 2003 рр. – це роки, коли ключовими стають слова філософської семантики, наприклад, у 2001 році – *kultura, pravidlo, respekt*: “*Naprosto zásadní podmínkou trvalého úspěchu a obecné prospěšnosti podnikání <...> je totiž úzkostlivý respekt k psaným i nepsaným pravidlům hry a určitá podnikatelská kultura”* (2001) [285]; у 2002 році – *osud*: “*Můžeme si o optimální budoucí podobě Evropské unie myslet cokoliv a jakkoliv se účastnit celoevropské diskuse na toto téma, nesmírně bychom však hazardovali s osudem vlastním i s osudem našich potomků, kdybychom sám tento proces problematizovali a naši účast na něm*

oddalovali” (2002) [285]; у 2003 році – *lidský*: “*Ano, našim národním zájmům vskutku asi nejlépe posloužíme, když se prostě budeme dobře chovat k sobě navzájem, k zemi, kterou obýváme, jakož i k jiným národům, a když budeme nepředpojatě přemýšlet o lidské historii, lidském údělu i lidském poslání na tomto světě*” (2003) [285].

У промовах першої половини дев'яностих років (зокрема тексти 1994 – 1995 рр.) В. Гавел вживає ключове слово *občanský*, яке ілюструє важливість громадянства і громадянського суспільства для першого президента Чеської Республіки, наприклад: “*Čím mnohotvárnější je občanská společnost, tím lépe odpovídá samé podstatě lidského života, tím lépe dovoluje všem dobrým rozměrům lidské bytosti, aby se projevíly, a tím bohatší život posléze umožňuje. <...> Demokracie a občanská společnost jsou tedy jen dvě strany téže mince*” (1994) [285]. Саме слово *občan* пов'язане з найважливішими моментами всього життя чеського президента: “*Rozvoj občanské společnosti záleží samozřejmě především na samotných občanech..*” (1995) [285].

Часто вживаним у промовах В. Гавела є слово *mravní*. Криза моральності суспільства є однією з тем, які В. Гавел порушував під час дебатів або в своїх політичних студіях. У есе “Сила безсилах” вирішення цієї кризи бачить у формі прийняття особистої відповідальності та в підготовці до “*existenciální revoluce, která měla být především “rekonstrukcí” české společnosti* [248, с. 5].

У порівнянні з політичними промовами президентів Чехословаччини (1918 – 1989) В. Гавел часто вживав слово *lid*. Петр Фіделіус у книзі “Слово і сила” у слові *lid* вбачає зв'язок із мовою пропаганди тоталітарної системи, яке обтяжене так званим “семантичним знеціненням” внаслідок “бездумного, надмірного зловживання” [182, с. 8]. Дослідник також зазначає той факт, що це “знецінення” чітко спостерігається в політичній термінології: “зі зростаючою циркуляцією слова текст семантично втрачає сенс, якщо так буде і далі, то треба спустошити всю посудину з інформацією та наповнити її новою” [182, с. 24]. Слово *lid* П. Фіделіус відносить до однієї групи з такими

словами, як *společnost, demokracie i stát*, які можна розуміти в багатьох значеннях, навіть часто полярних. Слово *lid* має два протилежні значення: “усі громадяни певної держави” – глобальне значення. Друге – лише “деякі громадяни певної держави” – звужене значення [182, с. 24]. На сторінках пропагандистської газети “*Руде право*” П. Фіделіус підсумовує, що слово *lid* тут вживається в досить звуженому значенні, яке було вигідним представникам комуністичної партії. Завданням газети, на думку П. Фіделіуса, – приховано узаконити досить явні ідеологічні настрої. До такого тлумачення належать і такі слова як *práce, demokratický* та інші. Якщо звернутися до “Тлумачного словника чеської мови”, з’ясуємо, що слово *lid* тлумачиться як “верства населення, яка працює” [304]. У “Малому словнику комуністичних реалій” В. Шмідтової слово *lid* тлумачиться як “цільова група з якою бореться комуністичний режим”. В. Гавел погоджувався з дослідниками і теж уживав це слово з негативною конотацією, відділяючи народ інших країн від чеського, наприклад: “*Ten lid [lidé v cizích státech] a my, andělským sborem nebudeme nikdy, ale to nás nevyvazuje z povinnosti dělat vše pro to, aby těchto nedobrých úkazů aspoň ubývalo*” [169, с. 23].

Знаходимо ще одне ключове слово, яке трапляється в новорічних промовах В. Гавела – *rok*, бо згідно з жанром новорічних промов президент повинен підсумувати минулий рік та згадати ключові події року, незалежно від ідеології чи своїх уподобань [247, с. 43]. “*O jedné z nich jsem mluvil z tohoto místa před rokem, a proto se o ní zmíním jen stručně*” (1996) [285].

Щоб визначити особливість промов другого президента Чеської Республіки В. Клауса, виділимо ті його слова та фрази, які він уживав дуже часто: *klid, mír, Evropská unie, volby*. Похідним від слова *klid* виступає прикметник *klidný* у значенні узгодженого означення: “*Vážení a milí spoluobčané, přeji vám všem klidný a šťastný Nový rok. Přeji vám zdraví a úspěch*”, згодом, у наступних промовах бачимо поєднання двох ключових слів *klid* та *mír* у реченні “*Podíváme-li se za naše hranice, je zřejmé, že rok 2004 klid a mír ve*

světě nenastolil a že nás neznavil hrozby mezinárodního terorismu” (2004) [254, с. 19]. В. Клаус наголошує на тому, що тиша і мир ще не настали та світ не позбувся міжнародного тероризму. Після перламентських виборів у Чеській Республіці в промовах з’являється проста форма вищого ступеня прислівника *klidnější*: “*Velmi bych si přál, abych za 365 dnů mohl z tohoto místa konstatovat, že je společenská atmosféra v zemi o poznání **klidnější**, tvořivější a tolerantnější, že přibylo těch, kterým se v osobním i pracovním životě daří a že se podařilo pohnout některými dlouhodobějšími problémy, které už nesnesou odkladu*” (2006) [254, с. 25]. У промові 2012 року В. Клаус уживає опозицію *klid – neklid*, щоб наголосити на наслідках Європейської боргової кризи, яка була результатом неспроможності урядів деяких держав рефінансувати державні борги без допомоги третіх країн: “*Růstových impulzů jsme si doma mnoho nevytvořili a důsledky vnějšího **neklidu**, zejména dluhové krize a chabého růstu v Evropě, byly větší, než jsme očekávali*” (2012) [254, с. 57].

Ключове словосполучення *Evropská unie* у промовах В. Клауса з’являється з 2004 року у зв’язку зі входженням Чеської Республіки до Європейського Союзу: “*Rok 2004 bude rokem vstupu České republiky do **Evropské unie***”. У наступних роках другий президент Чеської Республіки звертає увагу слухачів на протести, спричинені діями ЄС: “*Zásadně a zcela rezolutně **protestujeme** proti rozhodnutí EU zahájit s Českou republikou řízení kvůli tzv. nerespektování přijímání migrantů na základě Bruselem nadiktovaných kvót. **Protestujeme** proti snaze trestat nás a přinutit nás k poslušnosti*” (2005) [254, с. 56] – загострення проблеми виражено дієсловом “*protestujeme*”; “*Naše míra nezaměstnanosti je pod průměrem zemí **Evropské unie***” (2012); “*Nerealistická očekávání spojená se vstupem do **Evropské unie** a se slibovaným přínosem, který měl tento vstup – jaksi sám o sobě – pro nás mít, se nenaplnila*” (2012) [254, с. 34].

Залишивши пост президента, В. Клаус звинуватив Європейський Союз у втручанні у внутрішні справи Чехії і в недотриманні принципів свободи та суверенітету. Заклик до народу Чехії вийти з Євросоюзу В. Клаус зробив у

своїй книзі “Європейська інтеграція без ілюзій”: “*Evropa snaží zvýšit význam nadnárodní a regionální úrovně v Evropě, ale v současném stádiu vývoje evropského sjednocovacího procesu se potlačuje úroveň států, národních států. A z toho hlediska se já snažím hledat rovnováhu mezi těmito rozhodovacími úrovněmi, takže z tohoto hlediska může jít i boj. Pro mě to je manželství. Nevím jestli ekonomické, považuji to za manželství, vy jste řekl z rozumu a já bych řekl, že to není manželství z lásky, to určitě ne. Nastal čas začít připravovat odchod naší země z Evropské unie*” [253, с. 52]. В. Клаус, у часи президентства якого Чехія увійшла до ЄС, відносини між Чеською Республікою та ЄС назвав шлюбом за розрахунком, а не з любові. [287].

Ключове слово *volba* і похідне *volit* В. Клаус уживає майже в кожній новорічній промові. Наприклад: “*Budeme také volit 13 krajských zastupitelstev. Budeme volit i jednu třetinu senátorů a musíme si přát, aby tato volba přispěla k tolik potřebnému posílení prestiže horní komory našeho parlamentu. Přístupme ke všem těmto volbám vážně*” (2004) [254, с. 12]; “*Nekompromisní soupeření o vize, ideje a programy – zejména před volbami – je pro demokracii nezbytné, ale nesmí přerůst ve “studenou občanskou válku”, kterou situace u nás do jisté míry připomíná*” (2007) [254, с. 28]; “*Letos nás čekají volby do krajských zastupitelstev a do Senátu*” (2012) [254, с. 57].

У промовах В. Клауса присутній національний маркер. Президент чітко вказує на основні риси стратегії національного проекту, що реалізується правлячою елітою, – націю-дім. Такі поняття, як дім, земля (громадяни, Батьківщина), присутні в текстах В. Клауса. Крім цього концепту (за Ю. Степановим – “згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини, з одного боку, а з іншого – те, за допомогою чого людина входить в культуру та впливає на неї” [260, с. 42 – 67]), домінуючим є концепт народ (групова ідентичність). Ці два основні концепти розглянемо докладно.

Такі поняття, як *нація*, *держав*, *країна*, *Чеська Республіка*, *Батьківщина*, супроводжуються різними описами. При аналізі топоніма *Чеська Республіка* (і похідних), а також аналізі понять *нація*, *народ*, *країна*, *держав* стає очевидна тенденція домінування основних тематичних блоків, які формуються на основі лексичних полів:

- *дім* (у цей блок включено такі поняття, як земля, територія, Батьківщина та ін.),
- *народ* (люди, чехи, нація, ми).

Нація-дім/ нація-фортеця. На зламі віків і переходу в третє тисячоліття концепт *дім* для чеського дискурсу стає дуже важливим. Одним з основних змістів концепту, на нашу думку, є збереження спокою у власному домі. Поділяємо також думку Г. Яворської стосовно того, що *дім* “опиняється у фокусі аналізу <...> як засіб облаштування людського життя, як спосіб організації <...> простору” [160, с. 719]. Домінантною, активною і здатною до подальшого розвитку може виявитися й реалізація прагнень українців звести новий спільний, комфортний та захищений дім (“євродім”). У привітаннях В. Клауса чітко вказується територіальне ядро: “*Žijeme v zemi, – která je jako dům poměrně konsolidovaná a funkční, která má vybudované a provozuschopné základní veřejné instituce*” (2004) [254, с. 11 – 12]. Це і сприйняття території як землі, і сприйняття території як споруди, будівлі. Територія у виступах В. Клауса покликана об’єднати націю. І вже нація повинна зробити затишним свій дім.

Територія проходить особливу сакралізацію, яку президент додає до опису “дому”: “*Patříme k té šťastnější části světa, kterou nám dal Bůh a měli bychom to vědět a vážit si toho*” (2004) [254, с. 12]. Сама згадка визначення нації також пов’язується з домом-територією (громадяни Чеської Республіки). Народ є господарем цієї території. Умовно блок дім-територія знаходиться під сильним впливом ідеї наведення порядку: “*Potřebujeme rozhodnou, silnou, dobrou a efektivní vládu, která bude vůči občanům přátelská, která se nad ně nebude*

povyšovat a která je nebude omezovat spoustou byrokratických opatření, zákazů a příkazů. Vládu, která s nimi bude umět komunikovat a o které bude mít občan pocit, že je to vláda jeho. Přejme v tom naší vládě úspěch” (2009) [254, с. 41].

Порядок у цьому домі не тільки може, а й повинен навести сам народ. Причому це відчуття затишку в домі є унікальним та використовується для відчуття визначення меж нації. Якщо розглядати міфологію “гостей”, яку президент використовує у зверненнях, то очевидним стає певний дисонанс між “гостинністю нації” і споруджуваною нацією фортеці.

Далі розглянемо другу домінуючу групу, яка конструює “господаря” або жителя цієї території.

Нація-народ. *“Nový rok je to rodinný svátek. Nejen pro rodinu, ale pro nás pro všechny, velká rodina to je Česká republika”* (2006) [254, с. 23].

Другий умовно виділений блок – народ – найбільш яскраво представлений у промовах як сім’я. Домінуюча стратегія президента, – це уніфікація за допомогою спорідненості народів. Спорідненість, образ сім’ї (і, власне, призначення сімейного свята) реалізуються через дві основні ознаки – єдність, мудрість.

Єдність – головна комунікативна стратегія президента. Як і нація-дім, нація-фортеця, вона сакралізується. Ось як це відображається у новорічній промові: *“Zdůrazněme úctu k rodině, dětem a starší. V tom má každý z nás téměř neomezený prostor k projevení své odpovědnosti. Je to opravdu jen na nás. Stát není ani správcem, ani Bohem, ani majitelem lidských životů. Jejich správci a majitelé jsme my sami”* (2013) [254, с. 62]. Єдність досягається переважно через створення образу того, що станеться, якщо чеський народ не буде єдиним. Виявляється формула “єдність-стабільність-впевненість у майбутньому”. Причому ключовим поняттям з позиції комунікатора є саме єдність.

Образ чеського народу конструюється відповідно до офіційної ідеології. Якщо в промовах відразу після появи державної ідеології сама ідеологія ще акцентується, як, наприклад, у наступній цитаті, то в подальшому починається

“самостійне” життя цих одиниць: “*Žijeme v zemi s velmi silným postavením státu a tedy i politiky. O použití téměř poloviny všeho, co se u nás za rok vyrobí, bezprostředně, svou vlastní volbou, nerozhoduje nikdo z nás*” (2004) [254, с. 12].

Структура новорічних промов часто зводиться до підведення підсумків та побудови планів на майбутнє. Обидві ці частини активізують поняття влади, де влада найчастіше є частиною нації і не виділяється окремо. Відбувається злиття, яке легітимізує владу через успіхи нації, через “свій шлях”, а сам вибір такого шляху (вибір такої влади) пов’язаний з мудрістю народу [106, с. 68].

В. Клаус у своїх новорічних промовах досить часто вдається до кількісного обліку даних, кажучи про зростання економіки, чисельний склад, процентні співвідношення, що стосуються фактів і діють як сильний аргумент. Апелювання до цифр є діючим механізмом при сприйнятті слухачами інформації, наприклад: “*Výkon naší ekonomiky, tedy to, co jsme za posledních 10 let vyprodukovali, rozdělili si a spotřebovali, vzrostl o 35 %, zhruba o třetinu, což je více, než je dlouhodobý historický průměr*” (2013) [254, с. 62]; “*Před deseti lety dluh činil 345 mld. Korun, dnes je to více než čtyřnásobek*” (2012) [107, с. 57]; “*V roce 2000 byla naše míra domácího zadlužení vůči HDP 13 %, příští rok to bude procent 40*” (2011) [254, с. 50].

На відміну від В. Гавела, В. Клаус у своїх новорічних промовах уживає велику кількість англіцизмів як старих – *record, si-fi*, так і нових – *webové stránky, parlament, mobil, internet*: “*V letošním roce budeme – a to dokonce úplně poprvé – volit své zástupce do Evropského parlamentu*” [254, с. 13]; “*Už sedm měsíců nemáme vládu, která by měla důvěru Poslanecké sněmovny, což je rekord, kterým se chlubit nemůžeme*” [254, с. 27]; “*Co bude za sto let, nechme spisovatelům sci-fi literatury*” [254, с. 48]; “*Známá varovná slova o opouštění vlasti z básně Viktora Dyka platí i dnes ve světě mobilů a internetu*” [254, с. 51]; “*Její přesné znění je v této chvíli dáváno na naše webové stránky*” [254, с. 64].

За Н. Баландіною, “кожен народ має свою специфіку емоційного сприйняття навколишнього світу. Головним приводом поздоровлення є

радісні факти, насамперед особистісної сфери, причому навіть такі свята, як Різдво і Великдень, маючи витoki в релігії, дедалі більше перетворюються в родинні свята” [10, с. 224]. Що стосується побажань на Новий рік, то у різних промовах В. Клаус вживає сталі кліше: *přání klidného, šťastného, úspěšného, dobrého a vydařeného Nového roku, zdraví, úspěchu, štěstí, optimismu; přání klidnější, tvořivější a tolerantnější společenské atmosféry; přání aktivity ve sféře osobní i veřejné, v životě soukromém i v politice a s tímto přáním spojená persvaze, že žijeme v nejlepším období, v jakém jsme kdy žili; přání dobré nálady a touha po tom, aby byl politice navrácen její obsah a aby se ČR vymanila z ekonomické krize; přání radosti, elánu; přání nadějnějšího roku a naděje obecně* [254]. Як зауважує Н. Баландіна, “у побажаннях можливість внести момент свіжості, відійти від банальності значно вища. <...> Якщо образно вважати поздоровлення і побажання твором-подарунком на честь адресата, то поздоровлення є подарунком, вміст якого практично знають, тоді як побажання – подарунок-сюрприз” [10, с. 222 – 223]. Такі кліше слугують для встановлення атмосфери взаєморозуміння, симпатії, довіри тощо і, можливо, виникнення базових позитивних емоцій. В. Клаус використовує кліше з метою виразити чуттєве ставлення до дійсності, зумовлене стосунками мовців, їх компетенціями та пресупозиціями і яке слугує встановленню психологічного зв’язку зі знаком “плюс”.

Щоб порівняти клаусівське привітання з Новим роком, наведемо два приклади: (1) “**Vážení a milí spoluobčané, rád bych Vás – jako v tento den každoročně – pozdravil a popřál Vám klidný, šťastný a úspěšný nový rok**” (2010) [254, с. 43]; (2) “**Přeji nám všem, aby se nám rok 2010 vydařil, aby byl rokem dobré nálady, aby byl politice vrácen její obsah a abychom se vymanili z dnešní ekonomické krize. Půjde to lépe, nalezne-li co největší počet z nás společnou řeč, vzájemný respekt a porozumění**” (2010) [254, с. 48]. Перше привітання (1) містить звертання до слухачів і стисле побажання на Новий рік. У другому зверненні (2) до народу президент побажав, щоб 2010 рік став роком доброго

настрою, політичної стабільності, економічного зростання та суспільного порозуміння.

Ключові слова є опорними точками промов В. Гавела та В. Клауса. Підтвердимо нашу гіпотезу, що ці слова виражають головну ідею, емоційність політичного послання. Вони є засобом зв'язаності дискурсу, формують змістовну характеристику політичного дискурсу. Підсумовуючи вищезазначене, ментальну картину “ключовості слів” президентів можемо змодельовати так: майбутнє – мир – нація – Європа – держава – дім – країна – Батьківщина – Чеська Республіка – вибір – свідомість – єдність – спокій.

Висновки до розділу II

Політична мова – це ядро промов президентів Чеської Республіки, в якій виділяємо: суспільно-політичну лексику, запозичені слова, політичну афористику та фразеологію.

Суспільно-політична лексика В. Гавела та В. Клауса свідчить про тематичну розгалуженість та різноплановість. До цього шару лексики належать слова, які є в ужитку не тільки у сфері політики, але й поза нею (*republika; národ; Ústavní soud; vláda; Parlament; starosta; levice; pravice*) та ін.

Часто президенти використовують у своїх промовах запозичені слова. В. Гавелом найчастіше використовуються грецизми (*lustrace, slavismus, konformismus, disident, komunikace, krize, technika, kontinent*) та загальноживані англіцизми (*profit, image, pager, supermarket, komputer, logo*) та ін. В. Клаус використовує англіцизми дуже часто. Серед найпоширеніших запозичень є слова з економічної тематики (*marketing* та похідні, *holding, holding, byznys, summit, leasing*) та ін.

Щоб урізноманітнити політичні промови президенти використовують такі групи афористики: афоризми (*bytí má zkrátka pamět'; měníme systém, ne lidí*); вислови з частковою референцією (*naše země nezkvétá; blbá nálada; Havla na Hrad*); фрази-символи (*mýtus Václava Havla; sametový rozvod; fenomén Václav*

Klaus; nenápadný vizionář; ekologický prezident; pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí).

Важливу роль у публічних виступах президентів відіграють ФО. Вони одночасно надають мові образну полісемантичність і підсилюють ефект зворотного зв'язку з публікою. Вживання ФО надає промовам насиченості й образності. Це враховують президенти, звертаючись до фразеології в політичних текстах і усних виступах. Досліджені ФО у промовах президентів містять позитивну (*jít s barvou ven; sejmout z beder; balzám na rány; neměřit všem stejným loktem; dostat pod jeden klobouk*) та негативну конотацію (*být na vážkách; není zbla pravdy; to nikam nevede; pro nic a za nic*).

Велике значення в промовах В. Гавела мають “ключові слова” *domov, svědomí, klid* та їх похідні *Батьківщина, свідомість та спокій*. В. Гавел свідомо унікав уживання тих заідеологізованих слів, якими послуговувалися його попередники.

У промовах В. Клауса переважають такі “ключові слова”: *klid, mír, Evropská unie, volby*, лексичні поля як дім (земля, територія) та народ (люди, чехи, нація, ми).

РОЗДІЛ III

ЛОГІКО-АНАЛІТИЧНІ ТА ЕМОЦІЙНО-ОБРАЗНІ ЗАСОБИ У ЧЕСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Риторика політичного мовлення: засоби та прийоми

Риторика – це наука про вплив на людину за допомогою слова. Центральною категорією для вивчення цього впливу є категорія переконання. Риторика відображає універсальний принцип як індивідуальної, так і колективної свідомості (культури) [175, с. 70].

Політична риторика – це вчення про думку і мову, мистецтво переконання, аргуменації і впливу на аудиторію, правила побудови доцільного та ефективного спілкування. Оратор повинен переконливо, лаконічно, яскраво викладати свої думки. Саме така стратегія цінується аудиторією, тим самим робить політичну мову оратора значущою подією, яка обговорюється суспільством [176, с. 68].

Щоб справити позитивне враження, в першу чергу необхідно чітко і всебічно представляти факти, використовувати логічні переходи та аргументувати свої твердження. Невід’ємну цінність аргументації також мають риторичні засоби, які використовуються для вираження певної ситуації. Привертають увагу слухачів перш за все “ті компоненти промов, які впливають на їх функціональну специфіку, наприклад, на літературність, виразність, явну чи приховану двозначність” [266].

На цьому рівні застосовуються стилістичні та синтаксичні засоби, що відповідають тематиці виступу та актуалізують загальний зміст слів і цілих конструкцій [210, с. 97]. Щоб переконати та вплинути на аудиторію, президенти застосовують тропи і фігури, які є класичними засобами риторики.

У традиційній риторичі тропи і фігури – це прийоми зміни основного значення слова. У неориторичі були багаточисельні спроби уточнити значення як тропів взагалі, так і конкретних їх видів (метафора, метонімія, синекдоха, іронія) відповідно до сучасних лінгво-семантичних ідей.

Тропи і фігури в риториці – це ораторське оздоблення (*colores rhetorici*) та позначають переносне чи непряме значення [205, с. 30]. Вони виражають зсув формальної (звукової) характеристики мовних зворотів (фігури) або їхнього значення (тропи) [210, с. 97]. Традиційні терміни “троп” і “фігура” позначають такі мовні явища, які мають між собою спільне й відмінне. Спільним є те, що ці явища є відхиленням від загальноприйнятих висловлень нульового ступеня. Стосовно цього ступеня, який називають нейтральним, і фігури, і тропи не є такими. Вони є суб’єктивно-емоційними. Ці якості виражаються у змісті, мають конкретного автора-мовця і одночасно є аксіологічними, бо містять певну оцінність, заради якої вони, власне, і утворюються. Зрештою, і тропи, і фігури – це певне переосмислення з різною мірою зміни семантики. Тому тривалий час терміном “фігури” називали і фігури, і тропи в тому розумінні, що і першим, і другим властива фігуральність (образність) [96, с. 54].

Як правило, тропи і фігури можемо класифікувати за кількома параметрами. Я. Гоффманнова [176], Ї. Краус [205], М. Чехова [171] та ін. не розрізняють окремо тропи і фігури. Я. Гоффманнова підкреслює, що термін “фігури” вживається як поняття, яке охоплює всю цю групу мовних засобів. Чеська група вчених на чолі з М. Чеховою поділяє фігури на дві підгрупи: фігури, які засновані на повторі слова чи виразу та реалізуються завдяки синтаксичним конструкціям і фонетичним засобам, та тропи, які “належать до лексико-семантичної сфери, використовують можливості поєднання одного виразу з різними значеннями (на основі різних типів семантичних співвідношень), зміни значень, вилучення виразів з їх усталеними семантичними контекстами та усталеними сполученнями” [176, с. 118].

Й. Містрік, класифікацію якого переймає і Е. Лотко, поділяє їх на ораторські засоби впливу (стимулюють увагу слухача), емоційні ораторські засоби (спонтанні), ораторські засоби заміщення (є типовими для політичної промови), ораторські засоби кульмінації (підвищують і підтримують напругу

промови) та оздоблювальні ораторські засоби (актуалізуються в ораторському тексті) [210, с. 98].

Проаналізувавши частотність використання тропів і фігур у чеському політичному дискурсі президентів Чеської Республіки, ми виділили дві групи: метафора; повтор та інші фігури.

3.1.1. Метафори як окремий тип трансформованих висловів у політичному дискурсі

Одним із типів трансформованих висловів у політичному дискурсі є **метафора** – вид тропів, побудованих на основі вживання слів та виразів у переносному значенні: “Метафора виникає через глибинні особливості людського мислення, яка одночасно є його знаряддям у пізнанні світу” [8, с. 7]. Це найуживаніший, універсальний троп. У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. У метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об’єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу або предмет [97, с. 328]. За допомогою концентрації та узгодження у своєму потужному семантичному полі найвіддаленіших чи найнесумісніших асоціацій, метафора постає цілісним тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет, не сприйнятий з погляду раціоналістичних концепцій. Ї. Краус тлумачить цей троп з двох точок зору: 1) заміна стійкого виразу іншим виразом, що провокує уяву реципієнта; 2) заміна змісту повідомлення, який збагачує процес розуміння [205, с. 102].

Результат останніх наукових розробок (Н. Арютюнова [8], О. Баранов, Ю. Караулов [13], Ї. Краус [206], Г. Склярєвська [126], В. Телія [138] та ін.), дає підставу вважати, що метафора активно бере участь у формуванні концептуальної картини світу, є ключовим елементом категоризації мови через реалізацію художнього концепту.

Використання метафори надає політичному дискурсу необхідної емоційності завдяки сугестивній функції. Дослідниця І. Хохлачова зазначає, що “використання метафори, в якій замаскована інформація для досягнення певної мети тим, хто володіє цим засобом маніпуляції в політичному дискурсі, є одним із потужних засобів формування в адресата необхідного стану і світосприйняття” [242]. У політичному дискурсі завдяки метафорам центр уваги переноситься на емоційний вплив і завдяки цьому принципу засвідчуємо широке використання маніпулятивного потенціалу метафори.

Політична метафора – це мовленнєвий вплив з метою формулювання в слухача або позитивної, або негативної думки щодо тієї чи іншої політичної одиниці (політики, програми).

На сьогоднішній день політична метафора є предметом дослідження трьох областей гуманітарного наукового знання, таких як риторика, когнітивна лінгвістика та дискурсивний аналіз, причому кожна з них сприяє повнішому та всебічному розкриттю природи феномена метафори та особливостей його функціонування.

Риторика підкреслює роль політичної метафори в комунікативному впливі на адресата, когнітивна лінгвістика розглядає її в зв'язку з мисленням та понятійною системою людини, а в рамках дискурсивного аналізу політична метафора трактується як засіб створення політичних конструктів, наприклад, ідеології чи іміджу окремого політика. Завдяки цьому політична метафора створює багатомірність, тому що стає продуктом мови, мислення та культури [242].

У політичній комунікації метафора виконує ряд важливих функцій:

- 1) когнітивну – під час метафоричного моделювання політичної картини світу, яка відрізняється складністю та високим ступенем абстракції, людина часто використовує простіші та конкретні образи з тих сфер, які їй добре відомі. За допомогою метафори дане явище

підводиться під категорію, яка дозволяє краще визначити сутність цього явища та висловити своє відношення до нього;

- 2) комунікативну – якщо людина мислить метафорами, закономірно, що передача інформації проводиться за допомогою метафор. Більш того, метафора дозволяє передати інформацію в зручнішій для адресата формі;
- 3) прагматичну – метафора є інструментом перетворення існуючої у свідомості адресата політичної картини світу, спонукання його до певних дій та формування у нього необхідного адресанту емоційного настрою;
- 4) естетичну – образна форма привертає увагу адресата та здатна зробити повідомлення дієвішим. Краса метафоричної форми часто сприймається як ознака глибини та смислової точності висловлювання [152, с. 124 – 130].

Необхідно підкреслити, що в процесі реалізації політичного дискурсу вказані функції метафори мають лише відносну автономність. У деяких текстах вони можуть нерозривно бути пов'язані одна з одною, а конкретна комунікативна ситуація може детермінувати значимість тієї чи іншої функції метафори, її посилення чи зменшення.

За допомогою метафоричної конструкції можливо концептуалізувати нове через його схожість з уже відомим явищем. Таке співвідношення дозволяє людині, за допомогою її знання та уявлення про одну реалію, оцінити нову з точки зору її позитивних або негативних ознак.

У будь-якій політичній промові В. Гавела й В. Клауса знайдемо більшу чи меншу кількість метафор. Цей троп є одним із засобів, які творять і збагачують їх особистий стиль промов. Він також служить для вираження поглядів президентів. Можна сказати, що метафора виражає активну співпрацю з набутим досвідом слухача та може діяти на слухача як гра [207, с. 26].

Багато ключових слів у політичних промовах В. Гавела (*zed', turbulence, dům*) вживаються лише в метафоричному контексті.

У 1991 році перший “полистопадовий” президент сповістив громадян про зміну відносин у суспільстві метафорою: “*pochmurná obloha nudy a umrtvujícího nedění se protrhla a my jen žasneme, jakou paletu možností má vskutku svobodné politické nebe a jak nás dokáže vždy znovu překvapovat v dobrém i špatném slova smyslu*” (1991) [285]. В інших випадках зазначав, що “*kdo je uvězněn v krunýři dogmat, ať už pravicových nebo levicových, ten nám mnoho nepomůže*” (1996) [285].

Для деяких метафор і порівнянь В. Гавел знаходить натхнення навіть у світі природи, пор. ринкова економіка – ріка, що сама визначає свій потік: “*...tržní ekonomika bývá někdy přirovnávána k řece, která sama ví nejlépe, jak a kudy má téci, a která je schopna nejlépe vytvářet obecný blahobyť*” (1997) [285].

Джерело метафор В. Гавел черпає також з історії, наприклад: “*...zbořili jsme sice už dávno velkou zed', která nás oddělovala od demokratické Evropy, ale zároveň tolerujeme, že kolem nás a mezi námi zvolna a nenápadně vyrůstají zdi nové*” (1996) [285]. Під метафорою В. Гавела “*zbořili jsme velkou zed'*” розуміємо повалення комуністичного режиму в Чехословаччині, наслідком якого стала Оксамитова революція 1989 року, успіх якої було забезпечено сприятливими міжнародними умовами (падіння Берлінської стіни та Перебудова в СРСР).

Щоб охарактеризувати роки перебудови держави (1990 – 1993), В. Гавел використовує метафору *revoluční kvas*, яку можемо тлумачити як рух, активність, розвиток: “*V podstatě tři roky velkého revolučního kvasu, kdy se měnil celý právní systém a obnovovala demokracie*” (2003) [285].

Наступним прикладом метафори, яку В. Гавел використав у промові, є слово *dům* (дім). “*Dům*” – це “долистопадова” ЧССР, яка була зруйнована радянським режимом: “*Věděli jsme, že dům, který jsme zdédili, není v dobrém stavu; omítka tu a tam opadávala, střecha vypadala dost podezřele, měli jsme*

pochybnosti o lecčem s dalším. <...> Zjišťujeme, že to, co se nám před rokem jevílo jen jako zanedbaný dům, je v podstatě ruína” (1991) [285].

В. Гавел використовує у своїх промовах і метафоричні сполуки, наприклад: *“Před rokem nás všechny spojovala radost z toho, že jsme **prolomili mříže totality** a osvobodili se, dnes jsme všichni trochu zneurotizováni tíhou svobody” (1991) [285].* Перший президент Чеської Республіки не став пророком у своїй країні, але став передвісником демократії для багатьох країн і зразком того, як потрібно відстоювати право на життя та ідентичність нації.

Філософські корені можна вбачати у спробі В. Гавела порівняти людське життя зі шляхом, мета якого полягає в пошуку правди, добра і сенсу існування. Наприклад, перший президент Чеської Республіки у своїх промовах вживає метафору “компасу”, який має скеровувати людей на вірний шлях: *“...východiskem hodnot, k nimž se jako společnost upínáme, a tedy i **kompasem** naší společné **naděje**, je úcta k jedinečné lidské bytosti, k její důstojnosti, svobodám a právům...” (1995) [285]* або говорить про “турбулентність” *“Letěl jsem nedávno vojenským vrtulníkem nad bosenskými horami a vinou nezvykle silných **turbulencí**. <...> Myslím, že i soudobý **vývoj** naší **společnosti** **prochází** občasnými **turbulencemi**” (1996) [285].*

З наведених прикладів можна простежити, що метафори В. Гавела мають метафізичний зміст. На прикладах вживаної метафорики можна судити, що В. Гавел акцентував свою увагу на демократії, людських стосунках, совісті, зовнішній політиці, толерантності і плюралізмі думок. Метафорика В. Гавела у слухачів не лише підвищує емоційне переживання, але і сприяє успішному переконанню.

Метафори В. Гавела звучать доволі вишукано і витончено, це свідчить про те, що В. Гавел дуже ретельно готувався до промов.

Порівнюючи політичні промови В. Гавела, промови В. Клауса дають підстави вважати, що метафоричний вислів передає більше інформації порівняно з буквальною і водночас акцентує на найсуттєвіших, з погляду

суб'єкта мовлення, ознаках реалії. Оцінюючи роль метафори як засобу акцентування, можемо припустити, що В. Клаус свідомо привертав увагу насамперед до негативних явищ і процесів у політичному житті. Метафора дає змогу певним чином передбачити розвиток політичних подій, наштовхнути читача на потрібну думку [89, с. 401]. Такий спосіб “доопрацювання” інформації є особливо ефективним, бо читач або слухач доходить висновку самостійно.

За допомогою метафори “народ є родина” В. Клаус намагається показати перш за все цілісність країни. Родина тримається разом, є самостійною стосовно інших родин. “Чеська родина” також відрізняється від інших родин (націй). В. Клаус пов'язує сучасну країну з далеким минулим: *“Měně než stoletá existence republikánského zřízení je sotva desetinou tisíciletého období, v němž – v podstatě na stejném území – existuje český stát”* (2012) [259, с. 43]. Історичне минуле для В. Клауса служить опорою для натуралізації терміна “нація” і терміна “країна”. Цей конкретний уривок – частина державної промови, де президент побіжно посилається на минуле. Цим В. Клаус тлумачить національну державу як єдине “природне” політичне утворення. “Природність” нації, за словами В. Клауса, – спільні історичні події та спільні традиції. В іншій своїй політичній промові другий президент Чеської Республіки порушує питання громадянства і стверджує, що створення громадянства Європейського Союзу є неможливим. Громадянство, за В. Клаусом, *“může autenticky existovat jen na úrovni přirozených státních útvarů”* (2010) [258, с. 56].

Для опису супранаціоналізму (за Ф. Зелінським – розвиток власних національних традицій та засвоєння всього того, що є “істинного” в житті [236]), В. Клаус уживає метафори конфлікту: *“Nebezpečí dneška je v něčem jiném. Je v novém rozmachu současného, v něčem odlišného, ale v mnohém velmi podobného postmodernistického útoku na samotné základy naší civilizace. Je ve*

zpochybňování tradičních institucí. Je v relativizaci hodnot, které byly – zejména zde v Evropě – přes dvě tisíciletí naší hlavní životní orientací” (2008) [257, с. 43].

Для В. Клауса єдиною можливістю плідного функціювання демократії є національна держава. Вживання метафори конфлікту вказує на те, що існують агресивні сили, які мають за мету обмежити жителям демократичних національних держав їх “свободу” і в результаті – їхнє “процвітання” [112, с. 138]. Акцент на агресивну діяльність уможлиблює згуртування людей на оборону національної держави.

Серед метафор В. Клауса ми відзначаємо метафору конфлікту: *“Problémem je, že protagonisté globálně-oteplovacího alarmismu je slyšet nechtějí a že jim většina rozumně uvažujících lidí nevěnuje pozornost”* (2008) [257, с. 81]. Тут боротьба розглядається негативно – це боротьба проти глобального потепління як природного феномена, який, за В. Клаусом, несумісний з “процвітанням і свободою” людства.

Метафора руйнування вказує на певну силу, яка може спричинити пошкодження чи пряме знищення зв’язку між громадянами [86, с. 59]. В іншому контексті В. Клаус ужив метафору супранаціоналізму як засобу руйнування: *“Zdá se mi ale, že lépe rozumíme nebezpečnému paradoxu evropské unifikace: její víře v možnost zachovat tradiční evropské hodnoty a přitom zničit původní instituce, které vítězství těchto hodnot umožnily”* (2006) [256, с. 41]. Поглиблення інтеграції тут розуміється негативно. Проблема пов’язана з тим, що В. Клаус у своїй промові не говорить чітко, що європейські цінності виступають “захистом” Чеської Республіки, та не вказує на те, в чому цей захист конкретно повинен полягати [61, с. 51 – 58].

Метафора, яка пов’язана з конструкцією супранаціоналізму, – метафора здоров’я. Йдеться про метафору, джерело якої пов’язане з людським тілом. Метафори здоров’я ґрунтуються на людському досвіді – досвіді життя та смерті. В. Клаус уживає ці метафори в рамках досліджуваних текстів лише в негативному значенні хвороби: *“Podstatnou změnou však je ale i to, že sami*

občané členských zemí EU nejsou přesvědčeni o prospěšnosti současného evropského vývoje. Vidí nejruznější defekty evropského integračního procesu a začínají si uvědomovat, že to nejsou podružné vedlejší efekty, ale spíše vrozené vady, které nejsou odstranitelné” (2006) [256, с. 13]. Другий президент Чеської Республіки за допомогою метафори зазначає, що сучасний інтеграційний процес у собі містить тяжку хворобу. Ця “вроджена вада” не так легко піддається лікуванню. Вона живе з хворим від початку та до погіршення стану “пацієнта”. Вроджену ваду можнавилікувати тільки радикальним шляхом – операцією. Європейський Союз повинен повернутися на рівень міжурядових переговорів, в іншому випадку, згідно з В. Клаусом, їй загрожує “смерть” через посилення правил та обмежень демократичного прийняття рішень.

Один з показників метафоризації в промовах В. Гавела та В. Клауса є прикметник *політичний*. Цей прикметник стає частиною метафори в кожній третій політичній промові. Такий прикметник трапляється в найрізноманітніших метафоричних конструкціях: *politická (-ý) – politická scena, politický boj, politická kultura, politická chyba, diskreditace politických rivalů, soutěže politických stran, naše politické sféry, politické nitky, politické rozhodování, politický kompromis, politické zvraty, ostré politické a mediální souboje* та ін.

Іменникова метафора надає політичній реалії найбільш стійкої оцінки. Метафоричне значення іменника може бути реалізовано у сполученні з прикметником, який ужито в прямому значенні (*politické menu*) (2008) [247, с. 44]. Семантика дієслівної метафори якнайповніше відповідає особливостям політичних промов, де дієслово позначає дію і процес, динамічні ознаки, пов’язані зі змінами властивостей, саме такою динамічною та змінною є сучасна політична реальність: *spravná politika by byla bolestná* (2006) [247, с. 33].

Метафори роблять промову більш святковою чи пропонують аудиторії новий погляд на вже відомі факти. Другий президент Чеської Республіки

розкриває суть тих елементів промови, які можуть впливати на засвоюваність промов. В. Клаус навіть зазначає, що використовує метафору: “*Nesložíme-li dnes – v přeneseném slova smyslu – zbraně hromadného ničení národní pospolitosti, nedosáhneme ničeho*” (2007) [254, с. 28]. Наведений вираз “*zbraně hromadného ničení*” вказує на актуальну соціальну проблему.

Метафора для В. Клауса служить не тільки засобом увиразнення вже готової думки, але і способом мислення, повсякденної реальності мови. За допомогою метафори тексти стають більш виразними, емоційними. Слухач отримує більш повну інформацію про події, що відбуваються в Чеській Республіці та у світі загалом. Політична сфера, здавалося, повинна бути бідною на метафори, але на прикладах ми переконалися, що це не так. Уведення в політичний контекст номінацій з інших сфер може зумовити піднесене, урочисте звучання, що підкреслює важливість політичної події, особи, явища. Навпаки, іронічне забарвлення вислову з метафоричним компонентом найчастіше знецінює політичну подію чи постать [49, с. 15].

3.1.2. Повтор та інші фігури як втілення сугестивної стратегії політичного дискурсу

Особливість політичного тексту і сама політична риторика зумовлюють використання особливих мовних засобів, за допомогою яких реалізуються основні функції політичного тексту – привернути увагу, впливати та переконувати. Одним з найбільш ефективних засобів здійснення процесу переконання, досягнення стратегічних цілей виступає повтор. Повтори поділяють на звукові, морфемні, лексичні та синтаксичні, і, крім того, при лексико-синтаксичному паралелізмі розглядаються випадки морфологічних повторів та суміщення лексичного і синтаксичного повторів. У свою чергу, повтор входить у ряд “фігур додавання”: анадиплосис, полісиндетон, пролепсис та ін. [209, с. 102].

Однією з проблем, пов'язаних з повтором, є визначення його лінгвістичного статусу. За часів античності він був включений у групу риторичних засобів, потім, з виділенням в окрему науку стилістику, він став розглядатися як стилістичне явище. Вже в XX ст. з'являються праці, присвячені повтору як засобу зв'язку в реченні.

В стилістиці повтором називається “фігура мови, яка полягає в повторенні звуків, слів, морфем, синонімів або синтаксичних конструкцій в умовах достатньої тісноти ряду, тобто досить близько один до одного, щоб їх можна було помітити” [7, с. 47]. Функції повтору досить різноманітні: додаткове інформування, інтерсифікація емоційності мовлення, спричинена певним умонастроєм, реалізація експресивності, що сприяє інтенсифікації впливу на адресанта [19, с. 18]. Чим швидше інформація надходить до адресата, тим менш критичною є його свідомість, що свідчить про досить ефективну сугестивну стратегію політичного дискурсу.

Існує безліч визначень поняття “повтор”, але всі вони зводяться до тлумачення даного поняття як повного або часткового повторення частини слова, або ж синтаксичної конструкції для створення стилістичного ефекту. Повтор як мовне явище розглядається дослідниками з різних точок зору як граматичний засіб (Е. Іванчикова [69], А. Киселев [78]), як експресивно-стилістичний засіб (О. Кожина [80], Л. Ширина [157]), як порушення мової норми (Н. Формановська [144]), як стилістичний засіб декодування (І. Арнольд [6]). Наприклад, О. Добіжа розглядає у своїх дослідженнях семантичний повтор як спосіб відображення дійсності і як засіб вираження категорії кількості і ступеня [54, с. 23].

Критичний аналіз праць, присвячених повтору, показав відсутність єдиної думки щодо його типології. Слід зазначити, що класифікації видів повтору, розроблених різними дослідниками, включають різні або однакові явища, які носять різні назви.

Н. Нікашина та А. Попова в залежності від вищезазначених ознак об'єднують повтори за кількома основними типами:

- 1) за характером елементів, які повторюються – повтори звуків, слів, окремих морфем, сталих виразів, ФО, морфологічних форм, лексичних блоків, синтаксичних конструкцій;
- 2) за місцем положення повторів відносно один одного – контактні і дистантні повтори;
- 3) за побудовою композиції в структурі тексту – анафоричні, кільцеві, епіфоричні повтори;
- 4) за кількістю повторюваних фігур у тексті – дворазові, трьохразові, багаторазові повтори;
- 5) за якістю повторюваних елементів розрізняються повтори повні і часткові [240].

В основі цієї класифікації лежить принцип повторюваності (ітеративності) обумовлених елементів різних мовних рівнів.

Повтори в політичних промовах В. Гавела та В. Клауса, спираючись на класифікацію О. Мальцевої, згруповані з урахуванням двох базових критеріїв: **структурного** та **частиномовного**. Аналіз матеріалу дозволив виділити п'ять типів структурних повторів:

- **контактний** (повторювальність одиниць в кінці і на початку суміжних відрізків мовлення), наприклад: “*Nedivím se, že to říkal Milan Kundera. Milan Kundera mne vždycky považoval za političtějšího člověka, než jsem se považoval já sám*” [250, с. 11]; “*Zákony se ničím neliší od první, úřednické složky práce **politika**. Politik vyrábí se svým úřadem zákon, vyhlášku nebo rozhodnutí, to je strukturálně práce stále stejného typu*” [276, с. 68];
- **анафоричний** (повторювальність початкових частин (звуків, слів, синтаксичних конструкцій) суміжних відрізків мовлення): “*To vyžaduje, abychom byli schopni docenit a domyslet*

onu zásadní změnu, která po roce 1989 u nás nastala a která je – mimo veškerou pochybnost – změnu pozitivní. **Vyžaduje to** ale i to, abychom nesporné efekty této změny systému uměli odlišit od běžných problémů současnosti” [252, с. 57];

- **епіфоричний** (повторювальність кінцевих елементів відрізків мовлення): “*Pan ministr Vopěnka řekl, že škola měla tendenci deformovat děti, jejich výuku a vzdělání, že ublížila celým generacím a že by se měla přinejmenším jakýmsi způsobem společnosti omluvit. Přesněji řečeno se sám za celé školství omluvil*” [247, с. 72];
- **кільцевий або рамковий** (коли адресат спочатку називає те, що вважає найголовнішим, потім розгортає зміст повідомлення і як підсумок – повторює початкову репліку в кінці свого мовлення): “*Před několika hodinami u nás skončily další volby. Volby je to demokratický veřejný střet politických a ideových konceptů. Před několika hodinami u nás skončily další volby, které jsme před 17 lety očekávali*” [252, с. 35]; [95, с. 23 – 48].

Повтор у політичних промовах президентів, як правило, здійснюється на фоні паралельних синтаксичних конструкцій, тобто “семантико-структурної єдності, що складається мінімально з двох компонентів (складових), які характеризуються синтаксичною тотожністю і логіко-змістовною спільністю” [155, с. 195].

До частиномовних типів повторів належать:

- **лексичний:**
 - простий (елемент повтору не зазнає формальних змін): “*Čekám, že vláda <...> dříve či později začne na velikost mých výprav upozorňovat, čekám na kritiku, čekám na debaty*” [250, с. 19];
 - словотвірний (повторювальні елементи є спільнокореновими чи належать до однієї словотвірної парадигми): “*Slova: vláda,*

vladař, vladnout pro mne, mírně řečeno, nic” [276, с. 67], де *vlad-* – спільна частина, яка є твірною основою;

- синонімічний (елемент входить до однієї семантичної парадигми): “*Náš stát je mohutný, mocný a silný na světě*” [252, с. 51]. Доцільне використання синонімів уточнює та підкреслює думку В. Клауса, надає промові додаткової виразності;

➤ **граматичний:**

- займенниковий: “*To samozřejmě neznamená, že se musíme se vším, co jsme kdy udělali, ztotožnit, že to máme účelově obhajovat nebo naopak se za to pořád dokola mrskat, tak či onak to účelově interpretovat, anebo to dokonce mytizovat*” [245, с. 18];
- сполучниковий: “*Hovořil jsem o nutnosti zdůrazňovat duchovní a hodnotovou dimenzi evropské integrace a svěřil jsem se zde se svou obavou, že duchovní, historický, politický a obecně civilizační smysl evropského procesu*” [245, с. 49];
- синтаксичний (повторюються словосполучення або цілі предикації): “*Začnu tím povzbudivějším: díky tomu, že se tak dlouho můžeme těšit ze svobody slova, díky tomu byly už vydány desítky knih*” [245, с. 118].

Усі перераховані типи повторів реалізуються в президентському політичному дискурсі і є особливим видом політичної мови.

Президентська політична промова проголошується найчастіше усно, може мати або не мати прямого контакту з комунікантами (звернення з трибуни – прямий контакт, теле- або радіозвернення – непрямий контакт), має на меті впливати на емоційну сферу, патріотичні почуття. З цього випливає, що набір експресивних засобів вираження, який використовують В. Гавел та В. Клаус, служить для впливу на аудиторію.

Крім цієї мети переконання, виділяємо й інші, які є специфічними для ораторської мови як жанру підготовленого політичного виступу і впливають не тільки на емоції, але й на логічне мислення аудиторії.

1. Повтори з метою емпатизації повторювального елемента.

Основною метою повтору є посилення комунікативної і експресивної значимості висловлювання [37, с. 5]. З метою культивування політичних почуттів використовується повтор, за допомогою якого посилюється напруження, тобто повтор виступає в емпатичній функції. Дуже часто використовують **анафору** – одну з риторичних фігур, яка базується на повторенні однакових слів на початку наступних речень, щоб надати фрагменту мови ритмічності та сприяти посиленню його виразності, наприклад: “*Již 15 let nás neovládá brutální moc stranických tajemníků, tajných policíí, kádrováků a domovních důvěrníků. Již 15 let uplynulo od chvíle, kdy nás přestal odchuzovat svévolný, neefektivní, nikdo nemotivující a prosperitu nepřinášející systém byrokratického plánování a postátněné ekonomiky*” (2004) [285]. В. Гавел синтагмою “*Již 15 let*” ставить акцент на позитивних наслідках Оксамитової революції 1989 року, які дали можливість Чеській Республіці стати цілком демократичною державою зі стабільною політичною культурою та зростаючою економікою.

В. Гавел привертає увагу реципієнтів на наслідки тоталітарного режиму та вказує, що чеський народ – це не тільки жертва системи, але є її співтворцем. З цією метою він використовує анафоричний ряд з повторювальним елементом “*Všichni jsme*”: “*Všichni jsme si totiž na totalitní systém zvykli a přijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře – za chod totalitní mašinerie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci*” (1990) [285].

Тактика багаторазового анафоричного повтору доволі популярна. Нерідко В. Гавел висуває певну одиницю висловлювання на перший план за

рахунок її специфічного розташування у висловлюванні для посилення емоційного навантаження: *“Hledáme – jako země opět plně nezávislá – své nové postavení ve světě. Hledáme nový, lepší a vskutku spravedlivý model své vlastní státní existence a soužití našich národů. Hledáme nejlepší způsoby, jak od základů přebudovat naše hospodářství a umožnit mu přirozený rozvoj. Hledáme nový ústavní a politický systém, takový, který by nejlépe vyhovoval našim dnešním podmínkám. Hledáme novou totožnost našeho státu jako státu vskutku právního: přebudováváme celý náš právní řád. Hledáme nový vztah občana ke státu a státu k občanovi, občana k občanovi i občana k vlastnictví a k práci. Hledáme posléze i nový a žádnými předsudky už nezátížený vztah k vlastní minulosti”* (1992) [285]. Використання на початку кожної синтагми слова *“Hledáme”*, яке виконує суб’єктивну мету повтору та надає частині висловлювання емпатичний наголос, переконує всіх присутніх у правильності думок президента.

У новорічному привітанні В. Гавела (1991) паралельне розташування конструкцій робить текст більш збалансованим, що допомагає його краще сприйняти на слух. Досягається ефект “приєднання” аудиторії без розділення за принципом “свої” – “чужі”, підкреслюється цим єдність націй, наприклад: *“Byl bych šťasten, kdyby ještě před volbami navštívili naši zemi – byl na jeden jediný den – papež Jan Pavel II. a tibetský dalajlama. Byl bych šťasten, kdyby se posílily naše přátelské vztahy se všemi národy. Byl bych šťasten, kdyby se nám podařilo ještě před volbami navázat diplomatické styky s Vatikánem a Izraelem”* (1991) [285]; *“Je to úkol pro všechny. Je to úkol, proti kterému nemáme právo protestovat, protože jsme si ho my sami dali...”* (1992) [285]; *“Nechápal jsem ji ani jako podporu mé osobě jako takové, ani jako podporu tomu či onomu konkrétnímu paragrafu, který navrhuji. Nechápal jsem tuto podporu <...> ani jako nepřípustný tlak na parlament, ale naopak jako veskrze oprávněný projev voličské vůle...”* (1992) [285]. У цьому прикладі спостерігаємо не тільки прийом анафоричного повтору, але також і використання прийому **парцеляції**, за допомогою якого закінчена відпрацьована думка втілюється в навмисну “природну” форму

шляхом розчленування єдиної структури на окремі складові. У результаті формальний зв'язок, який переривається, служить експресивному акцентуванню змісту висловлювання.

Епіфора – це вид повтору, який полягає в повторенні одних і тих самих слів у кінці суміжних відрізків мовлення. Епіфора ще більшою мірою, ніж анафора, сприяє ритмічній організації тексту, посилюючи звукову тотожність закінчень, фрази, рядка, речення. У політичних промовах В. Гавела епіфора вживається часто. Через відтінок неминучості її пов'язують з передаванням настрою оновлення: *“Milí spoluobčané, když jsem vás před pěti lety v tento den poprvé oslovil, řekl jsem, že do našich srdcí se opět vrátila **naděje**. Co to ale je **naděje**”* (1995) [285]. Повторення фінальних слів підкреслює непорушність кінцевого висновку, підсумку, результату: *“... tvorby kapitálového trhu i politiky daňové, je provázáno tisícerymi nitkami vzájemných souvislostí. <...> Přesto se stát <...> nepokusí-li aspoň v základních obrysech vnímat jejich propojenost a obecné souvislosti”* (1995) [285].

У проаналізованих політичних промовах нерідко спостерігаємо **епанафору** – стилістичну фігуру, яка зв'язує повтором окремого слова або словосполучення кінець попередньої мовної одиниці з початком наступної. Для того, щоб акцентувати увагу громадян Чеської Республіки на передвиборчій кампанії в 2006 році, В. Клаус використав епанафору з варіаціями, які починаються імперативним дієсловом *“přejme si”*: *“**Přejme si**, aby se volební kampaň vedla férovým způsobem a ve věcném duchu. **Přejme si**, aby měla přednost, uměřenost a slušnost. **Přejme si**, aby se nevolilo šikovnější zvládání mediálních vystoupení, ale důvěryhodnost, myšlenky, podstata věci”* (2006) [255, с. 25]. Президентське звернення завершується, коли дієслово *“přejme si”* замінюється на *“přispějme”*, *“pokusme”* і, нарешті, *“nedopusťme”*, що характеризує націленість на дію: *“**Přispějme** k tomu každý z nás. Připustili-li bychom, aby byla politika vnímána jako místo, kde se normální, slušní, obyčejní, čestní a mravní lidé nemohou vyskytovat, pak politika takovou opravdu bude.*

Nedopust' me to. Pokusme se – v životě i v politice – čestné a férové jednání lidí odměňovat a oceňovat a zbabělému, věrolomnému a nízkému jednání nedat šanci” (2006) [255, с. 25].

Цей самий принцип структурування промови В. Клаус використав у 2008 році, звертаючись до народу з новорічним привітанням. Словами “*Rok 2009*” він почав чотири абзаци своєї промови, які в основному були пов’язані з майбутньою річницею Оксамитової революції та стратегією майбутнього політичного та економічного реформування держави: “*Rok 2009 je rokem dvacátého výročí událostí, které vedly ke konci komunismu. <...> Rok 2009 bude rokem, ve kterém uplyne pět let od našeho vstupu do Evropské unie. <...> Rok 2009 bude i desátým rokem našeho aktivního členství v Severoatlantické alianci. <...> Rok 2009 bude rokem složitého ekonomického vývoje...*” (2009) [255, с. 39 – 41].

Основна мета повтору з функцією емпіфатизації – спровокувати дію аудиторії, в цьому випадку – наголосити на необхідності продовжувати працювати на благо Чеської Республіки. З цією метою використовуються імператив, дієслова, що виконують функції модальних та ін. Важливо підкреслити вживання форми дієслова в 1 особі множини, що об’єднує в одне ціле адресата й адресанта – президента і народ для досягнення спільної мети. Наприклад: “*Musíme se přelomový rok 2000 učinit rokem změny. <...> Musíme se zaměřit víc na celek...<...>. Musíme dát konečně své zemi jasný, dlouhodobý a obecně srozumitelný program...<...> Musíme všichni vidět i za hranice svých malých světů, vidět dál, v čase i prostoru*” [255, с. 44].

2. Повтори з метою протиставлення.

Дослідження політичних промов В. Гавела та В. Клауса показало, що конструкції з повторами також використовуються з метою протиставлення. З цього випливає, що лексичні елементи конструкції повинні мати антонімічну семантику (тобто, власне антоніми, контекстуальні антоніми і негативні частки) і служити для створення семантики протиставлення в усьому реченні.

Лексичні елементи, які протиставляються, служать не просто для виділення смислової домінанти, але для побудови логічних ланцюжків, вираження, оформлення роздумів і висновків оратора. Тому робимо висновок, що основною функцією протиставлення в даному випадку є вплив на логіку слухача. Завдяки використанню прийому протиставлення В. Гавел та В. Клаус у своїх промовах досягають підсилення іллокутивного потенціалу повідомлення, оскільки роблять промову більш насиченою та зорієнтованою на підсвідоме сприйняття. У текстах президентів досить часто протиставлення здійснюється на основі антонімічних опозицій (узуальних чи okazіональних), виражених:

а) іменниками: *“To se týká nejruzněji vymezených většin a menšin vůči sobě navzájem, to se týká politických stran, politiků a občanů, cílených, koncentrovaných zájmových skupin vůči většinové, neorganizované společnosti, **Romů a ne-Romů, bohatších a chudších**”* [252, с. 71];

б) займенниками: *“A kdo je bude plnit **vaše** vláda nebo **ta** vláda příští?”* [247, с. 56];

в) прикметниками: *“Uvědomil jsem si to znovu nedávno, když jsme v Praze pořádali setkání intelektuálů různých národů bývalé Jugoslávie a když jsem jednal se **srbskými** opozičními předáky a ne s **černoorskými** politiky”* [272];

г) дієсловами: *“<...> ale **pokud** vláda **nerozhodne** jinak, tak **bude platit** toto rozhodnutí této současné vlády”* [303]; *“[pane ministře,] no o lidem penězích v každém případě ano, a že **nedostávají, a dostávají je** zpomaleně mám podobné výstřižky z novin jako tady předvádí paní Bobošíková”* [303]; *“Já když sem uviděl tu mediální hru o tom, že rodina ministra Grose ((míněno Grosse)) a toho či onoho si **polepšila nebo nepolepšila**, tak já si myslím že je to taková ta česká závistivost, která nepřeje nikomu nic”* [303]; *“Ne, ale že já **kritizuju** ten zákon, v článku, svém úvahového typu, není analýza hlasování jednotlivého toho či onoho poslance, taky já si **myslím, že ten zákon je dobrý**”* [303]; *“Abyste mi dobře rozuměli: neříkám, že svůj zápas **prohrál** a že vše je ztraceno. Naopak, **vyhrál** jsem, náš svět, lidstvo a naše*

civilizace se dnes ocitají na dosud asi nevýznamnější křižovatce své historie a mají větší šanci než kdykoli v nedávné době pochopit svou situaci” [303]; “*Udělal sem to jel sem tam sám v jednom autě nedělal sem z toho teatrální akci a ne přinášel sem těm lidem*” [303];

г) прислівниками: “*Je jinou věcí, co si myslím, že by bylo více funkční, méně funkční, co bych více preferoval, méně preferoval, ale, to slovo možné, na rozdíl od minulosti, já myslím, že dneska, prvně po dvanácti letech existuje*” [303].

Мета, з якою президенти використовують конструкції з повторами в цій функції, – вплив на емоції та почуття слухачів. Крім цього, оратори, протиставляючи запропоновані ними факти, закликають аудиторію проаналізувати інформацію та зробити відповідні висновки.

Такий засіб, як **паралелізм** щодо здобутків окремої людини та всієї спільноти в цілому, вжив В. Клаус, наприклад, в одній з промов 2005 року: “*Pro některé z nás to byl nejkrásnější rok života, pro jiné ten nejhorší... Pro Českou republiku jako celek to byl rok, který z vývoje posledních let nijak výrazně nevybočil, a to ani v dobrém, ani ve špatném*” (2005) [254, с. 17].

Композиційно цікавою є промова 2008 року, в якій В. Клаус використав образ минулого і сучасного у вигляді “вісімки”: 1918, 1938, 1948, 1968, – ці роки ознаменувалися великими історичними подіями: “*Na rok 1918, na okamžik vzniku našeho samostatného státu, vzpomínáme rádi, protože tehdy se u nás zrodila svobodná a demokratická společnost*”; “*Na rok 1938, znamenající konec první republiky, ztrátu celistvosti našeho státu a předzvěst německé okupace, vzpomínáme velmi neradi*”; “*Svémi následky naše novodobé dějiny poznamenal na dobu nejdelší únor 1948*”; “*Nejvíce z nás zažilo rok 1968, kdy se tak silně projevilo všeobecné volání lidí země po svobodě a demokracii*” [254, с. 33 – 34]. Порівнюючи минуле і майбутнє, бачимо, як В. Клаус моделює ланцюжок створення незалежної держави і акцентує, що суспільство повинно зберігати мир і свободу.

Характерним стилістичним засобом у В. Гавела є **анадиплосис** – це стилістичний засіб повторення останнього слова або групи слів одного речення на початку наступного речення [292, с. 36]. Ця стилістична фігура – сполука епіфори з анафорою є “ланцюговою сув’яззю”, наприклад: “*Ted’ záleží jen na nás, zda se tato naděje naplní a zda se historicky docela novým způsobem probudí naše občanské, národní i politické **sebevědomí**. Sebevědomí není pýcha*” (1990); “*Ať tak či onak, jsme **na cestě**. Je to cesta komplikovanější, než jsme tušili, plná nástrah a překvapení*” (1992); “*Dobré politické klima je jednou z důležitých podmínek dobrého **klimatu společenského**. Do našeho **společenského klimatu** by se totiž měl – po všech otřesech, které vyvolal šok z nově nabyté svobody*” (1994); “*I naděje je **práce**. Práce možná obtížná, ale přesto stokrát radostnější, než život bez ní, pro který má čeština výstižné slovo **živoření***” (1995) [285]. В. Гавел, використовуючи ідею впевненості, яка виражена за допомогою анадиплосису, зображує зовнішній перебіг подій: їх сповільненість, причинно-наслідкову обумовленість.

3. Повтори з метою перерахування.

За допомогою повтору синтаксично утворюється перерахування фактів, обставин, аргументів та ін. Синтаксична симетрія зручна для перерахування, оскільки мовною формою вона виражає рівнозначність змісту окремих частин висловлювання. Синтаксична рівноправність перерахованих одиниць сприяє їх смислового зрівнюванню.

У політичній промові перерахування повинно бути використано дуже обережно, щоб не втомлювати адресата, який сприймає зазвичай лише початок і кінець ряду. Ефект впливу залежить від довжини перераховувального ряду і значень його складових.

В. Гавел часто використовує **аккумуляцію** (згущення) – фігуру, яка ґрунтується на перерахуванні слів, що позначають предмети, дії, ознаки, властивості. За допомогою цієї фігури В. Гавел прагнув створити єдине уявлення множинності. У своїй першій новорічній промові 1 січня 1990 року

він уживає прийом акумуляції, коли за допомогою числівників перераховує завдання, які стоять перед Чехословаччиною: *“Prvním z nich je využít všech svých pravomocí i svého vlivu k tomu, abychom brzy a důstojně předstoupili všichni před volební urny ve svobodných volbách a aby naše cesta k tomuto historickému mezníku byla slušná a pokojná. Mým druhým úkolem je bdít nad tím, abychom k těmto volbám přistoupili jako dva skutečně svéprávné národy, které navzájem ctí své zájmy, národní svébytnost, náboženské tradice i své symboly. Za svůj třetí úkol považují podporu všeho, co povede k lepšímu postavení dětí, starých lidí, žen, nemocných, těžce pracujících, příslušníků národních menšin a vůbec všech občanů, kteří jsou na tom z jakýchkoli důvodů hůře, než ostatní”* (1991) [285].

У досліджених текстах політичних промов В. Гавела часто знаходимо звертання до відсутньої особи як до присутньої – так звану **апострофу**, пор. відомий вислів Я. Коменського: *“Tvá vláda, lide, se k tobě navrátila! Je na tobě, lide, abys ukázal, že návrat vlády do tvých rukou měl smysl”* (1991) [285].

Дуже часто в промовах В. Клауса трапляється стилістична фігура – **плеоназм**, де повторюються однорідні слова та звороти, інколи немовби зайві за змістом, але необхідні за вимогами художньої композиції [292, с. 536]. *“V loňském roce se v naší zemi vybuřovalo mnoho věcí, postavily se nové silnice, nadjezdy a podjezdy, obytné domy a supermarkety, školy i hotely, což je jistě dobře, ale my neméně dobře víme, že to – samo o sobě – lidské štěstí nezvyšuje”* (2005) [254, с. 18]. У цьому випадку можна заперечити думку, що плеоназм свого роду є “слоновою хворобою стилю”, від якої слово розростається, але водночас робиться безсилим [301]. В. Клаус використав плеоназм, який є стилістично зумовлений емоційністю публічного виступу, щоб посилити виразність та експресивність мови.

На наш погляд, домінуючим мовним виразом, який вирізняється в політичних промовах другого президента Чеської Республіки, є перелік тверджень, що дозволяє йому переконати слухачів в істинності своїх висловлювань, у першу чергу впливаючи на логічне мислення. З цією метою

він вживає таку лексику: *staré dobré hodnoty, vzdělání, generace, svoboda, demokracie, prosperita* та ін. Наприклад: “... *aby z našich dětí vyrostla vzdělaná, lidsky zralá a sebevědomá generace. / ... že se staneme součástí stále se rozšiřujícího a více pravomocí získávajícího evropského nadnárodního celku... / ... co nám bylo tak dlouho odepíráno – naši svobody, naši demokracie a naši prosperity*” (2004) [254, с. 11 – 16]; / “*Příčiny toho všeho hledejme v našem myšlení, ve ztrátě respektu k poctivé práci, v hluboké degradaci úcty, kulturnosti i chování nás samotných i světa kolem nás, v nekritickém obdivu k povrchnosti, okázalosti a líbivým gestům a ve ztrátě odvahy tyto jevy správně pojmenovat a vystavit se vulgární kritice a atakům, které současný elektronický věk dělá tak snadnými / ... návrat ke starým dobrým hodnotám, tradicím, návykům, ale i povinnostem...*” (2013) [254, с. 61 – 64]. В. Клаус говорить про те, що навколо нас потрібно шукати причини деградації як людської, так і духовної. Щоб наблизитися до тих цінностей, які є “вічними” та непохитними, потрібно, на думку самого президента, громадянам країни об’єднатися та непохитно рухатися в одному напрямку – створення демократичної та справедливої Чеської Республіки.

Враховуючи високий ступінь підготовленості текстів президентів, у політичних промовах зустрічаються лише ті фігури, мета яких – емоційно залучити адресата до сприйняття певної інформації [179, с. 252].

Серед художніх засобів В. Клаус також використовує **полісиндетон** (багатосполучниковість) – фігуру мовлення, яка містить повторювальні сполучники, щоб надати промовам ліричної виразності та медитативності, наприклад: “*Patnáct let je již dostatečně dlouhá doba na to <...> abychom pochválili, co si pochvalu zaslouží a co znamená zřetelný krok vpřed, a abychom různé současné nezdary a neúspěchy přestali svádět na minulost. ... žijeme v zemi, která je jako celek poměrně konsolidovaná a funkční, která má vybudované a provozuschopné základní veřejné instituce, která je součástí komunity demokratických a přátelských zemí a která se právě díky tomu nemusí obávat*

žádných přímých vnějších ohrožení” (2004) [254, с. 11 – 16].

Дуже часто В. Клаус звертається до такого засобу, як **порівняння**. Наприклад: “...*I v něm někteří z nás prožijí nejednu dramatickou a kritickou chvíli, ale společně se můžeme spolehnout na to, že žijeme v zemi, – která je jako celek poměrně konsolidovaná a funkční. Zkusme i s tímto vědomím a sebevědomím jednat s partnery v Evropské unii jako rovný s rovným*” (2004) [254, с. 13]; “*Pro Českou republiku jako celek to byl rok, který z vývoje posledních let nijak výrazně nevybočil, a to ani v dobrém, ani ve špatném*” (2005) [254, с. 19]; “*Naše ekonomika se – podobně jako ekonomiky většiny zemí světa – nachází v krizi, která je nejhlubší za sedmnáct let, které dnes uplynuly od vzniku České republiky*” (2010) [254, с. 45]. У першому прикладі наголошується, що чеська земля єдина та міцна, з іншого боку – що Чеська Республіка входить в іншу єдність – Європейський Союз. У другому прикладі В. Клаус закликає поважати вибір та рішення членів Європейського Союзу та зосереджує увагу на рівності поміж її членами. У третьому прикладі президент порівнює нелегке становище чеської економіки з економікою світовою під час світової кризи.

У політичних промовах В. Клаус часто послуговується **метонімією**. Наприклад: “...*budeme patnáctiletí*” (йдеться про річницю виникнення Чеської Республіки) (2004) [254, с. 11]; “...*budoucnost je v našich rukách*” (2004) [254, с. 12]; “...*kteří se o naši věc a o naše zájmy v následujících letech v Bruselu skutečně poperou*” (2006) [249, с. 12]; “*Loňské referendum řeklo této změně ano, letos v květnu začne být naše ano realizováno*” (2004) [249, с. 16]; “...*nechat si proběhnout před očima*” (2006) [249, с. 17]; “*Nedopustíme, aby mezi jedněmi vznikl příkop, který by nás rozděloval*” (2005) [249, с. 20]; “*(věci)... se teprve začaly uvádět v chod*” (2006) [254, с. 25]; “*studená občanská válka*” – означає передвиборчу кампанію (2007) [254, с. 29]; “*Bojovat včerejší bitvy není příliš obtížné a odvážné*” (2008) [249, с. 35]; “...*táhnout za jeden provaz*” (2009) [254, с. 40]; “...*žili jsme si nad poměry*” (2011) [254, с. 51]; “*Žili jsme bez rezerv a na dluh*” (2011) [254, с. 51]; “*Pokud nežijeme katastrofickými titulky médií, víme, že*

rok 2010 přinesl mnoho pěkného” (2011) [254, с. 50]; “...*tepání nešvarů*” (2011) [206, с. 54]; “...*nenechat se zviklat*” (2011) [254, с. 54]; “*Každého, kdo se odváží foukat proti větru, odsuneme stranou*” (2012) [254, с. 55]. За допомогою метонімії відбувається перенесення назви з одного предмета на інший на підставі їх суміжності. Вживаються різні варіації асоціацій за суміжністю: до більш складних випадків метонімії відносяться такі, коли одна назва отримує дію і її результат, наприклад: “*Loňské referendum řeklo této změně ano, letos v květnu začne být naše ano realizováno*” [254, с. 55] або коли сам референдум набуває ознаки живої істоти, яка говорить. Економічна ситуація Чеської Республіки певним чином відображається за допомогою метонімії: “*Žili jsme bez rezerv a na dluh*” [254, с. 56].

У політичних промовах В. Клауса художні засоби тією чи іншою мірою пробуджують і підтримують напруження промови. До улюбленого ораторського засобу кульмінації, до якого вдається В. Клаус, належить градація, що реалізується як наростання інтонаційно-сміслового напруження [292, с. 347], наприклад: “*Zkusme této změny našeho státoprávního uspořádání využít k udržení či dokonce k posílení toho základního, co ke svému životu potřebujeme a co nám bylo tak dlouho odpíráno – naši svobody, naši demokracie a naši prosperity*” (2005) [254, с. 16].

Часто в політичних промовах В. Клаус уживає різновид градації, який розкривається при спадній інтонації під час телетрансляції, наприклад: “*Podíváme-li se za naše hranice, je zřejmé, že rok 2004 klid a mír ve světě nenastolil a že nás nezabavil hrozby mezinárodního terorismu. Nedošlo také k ukončení válečného stavu v Iráku*” (2005) [254, с. 19]; “*I v naší zemi jsme prožili věci, ze kterých nemůžeme mít jenom radost. Patří mezi ně zhrubnutí a zvyšující se povrchnost naší veřejné diskuse, stále větší počet pokusů o personální diskreditaci politických rivalů na úkor úsilí o vítězství ve věčném sporu, blamáž s trojím jmenováním našeho kandidáta na funkci evropského komisaře, vpád moderní techniky (a lidí za ní schovaných) do našeho soukromí prostřednictvím odposlechů*”

telefonních rozhovorů a navíc úniky jejich obsahu do médií, atd” (2005) [254, с. 19].

В. Клаус у своїх політичних промовах користувався **епітетами** – “тропами поетичного мовлення, які призначені підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом” [292, с. 238]. Аналіз текстів В. Клауса дозволяє нам виділити такі епітети: – *krásný zimní den / dramatická a kritická chvíle / lidská šlechtnost / poctivé úsilí / radikální zvrát / dalekosáhlé důsledky / úžasná příležitost / tolik potřebné štěstí / tolik potřebná svornost / výjimečný pocit / nečekané a ne příliš hezké události / nepopiratelná fakta / krátkodobě líbivá řešení / nepřesvědčivá opozice / katastrofické zprávy / navýsost populistické iniciativy / laciná kritika / neúnosný počet / přirozená solidarita / nenaplněná přání* (2011) [252]. Епітет зазвичай у політичних промовах оформлюється у вигляді атрибутивних слів або словосполучень і найчастіше виражається прикметником в атрибутивній функції, в пре- чи постпозиції [143, с. 8].

У промовах В. Гавела відзначаємо **депрекацію** – риторичний вигук, який має апелятивний характер: “*Což není zároveň bytostí, která ráda vymění tři privatizační fondy za jeden vlídný úsměv či láskyplné pohlazení, a což není zároveň bytostí, které jsou k smíchu všechny řády, normy a předpisy a jejímž jediným cílem je ošidit a okrást druhé? Což není někým, kdo se chce nezištně účastnit veřejného života a dělat dobré věci pro své bližní, a což není zároveň někým, kdo plive na všechna základní pravidla lidského soužití?*” (1997) [285], а також використання **риторичного питання** – фігури, яка полягає у використанні запитання, що містить у собі ствердну відповідь. Це питання, яке ставиться не з метою отримання відповіді, а з метою афористичного узагальнення загальновідомої або очевидної думки [302].

Політичні промови В. Клауса містять художні засоби, які мають поліфонічний характер. Вони включають риторичні питання, які президент

вживає в політичних промовах дуже часто, наприклад: “*Nemůžeme vědět, kolik – kvůli technické úrovni – smíme spotřebovat dnes známých a dostupných přírodních zdrojů. Jednu setinu, jednu tisícinu nebo jednu milióntinu? A budou vůbec námi dnes eventuálně ušetřené zdroje potřebovat?*” (2010) [254, с. 45]. У наведеному прикладі ми бачимо, як В. Клаус відмовляється від таких заходів у збереженні навколишнього середовища, які можуть негативно вплинути на добробут чеського народу.

Так само в новорічній промові 2008 року В. Клаус застосовує риторичні питання. Початковою тезою новорічної промови є те, що “*dnes asi žijeme v nejlepším období naší země, v jakém jsme kdy žili*” (2008) [254, с. 35]. Прислівник “asi” означає, що В. Клаус не впевнений у своєму твердженні. “*Co je lepším důkazem než to, že ve velkém počtu neodcházíme někam do světa, i když už teď můžeme, a že se naopak naše země stává místem, kam přicházejí lidé odjinud? Co jiného naznačuje obrovský nárůst hypoték, než víru v dnešek, a hlavně v budoucnost? Ne každého z našich vývozců těší posilování koruny, ale čeho jiného je to důkazem než sílící české ekonomiky?*” (2008) [254, с. 34 – 35]. Варто зазначити, що всі ці президентські питання можна поставити під сумнів та стверджувати, що теза президента “*žijeme v nejlepším období*” є помилковою. Наприклад, сила чеської крони є однією з багатьох показників, які вказують на стан економіки. В. Клаус у своїх промовах говорить про сьогоднішнє або близьке майбутнє, не загадуючи наперед: “*Co bude za sto let, nechme spisovatelům sci-fi literatury. Zůstaňte oběma nohama na zemi a starejme se o to, co nám přísluší. Je toho více než dost*” (2010) [254, с. 48].

Можемо констатувати, що порівняно з політичними промовами В. Клауса, в промовах В. Гавела риторичні питання вживаються частіше, наприклад: “*A ptáme se: odkud vlastně mladí lidé, kteří nikdy jiný systém nepoznali, čerpají svou touhu po pravdě, svou svobodomyslnost, svou politickou fantazii, svou občanskou odvahu i občanský rozmysl? Jak to, že i jejich rodiče – tedy přesně ta generace, která byla považována za ztracenou – se k nim přidali? Jak je vůbec*

možné, že tolik lidí okamžitě pochopilo, co dělat, a nikdo z nich k tomu nepotřebuje žádné rady a instrukce?” (1990) [285]. Також прикладом риторичних питань може слугувати вітальна новорічна промова в 1994 році: “<...>*když vstupovala před rokem do života samostatná Česká republika, pro většinu z nás to byl spíš důvod k zamyšlení než k oslavám. Ptali jsme se sami sebe: co pro nás všechny – Čechy i Slováky – bude znamenat toto rozdělení našeho dosavadního domova? Co to bude znamenat pro střední Evropu? Máme to chápat jako úspěch našich reprezentací, nebo jako prohru v zápase o společný stát?*” (1994) [285]. Катафора “*před rokem*” повинна повернути аудиторію на 365 днів назад. За допомогою цих питань президент Чеської Республіки ніби прокладав міцний місток між громадянами і президентом. З питання “*co pro nás všechny – Čechy i Slováky – bude znamenat toto rozdělení?*” випливає, що в минулому два народи жили в одній країні. Виявлені риторичні питання не лише збуджують очікування глядачів і слухачів, але також відзначають подальшу композицію тексту. В. Гавел за допомогою риторичних питань формує основу свого виступу прямо (*in medias res*), замість звичайного використання елементів метатексту, наприклад: *по-перше, по-друге, по-третє*.

Риторичні питання відіграють велику роль в композиції тексту промови, в основному служать для того, щоб публіка зрозуміла хід думок президента, незважаючи на часто важкі для сприймання слова: “*Co je tedy třeba dělat, aby náš život byl daleko silněji než dosud prodchnut touto základní hodnotou, aby pronikala do všech žil společenského organismu a stávala se tak opět silným zdrojem naší naděje?*” (1995) [285].

За допомогою риторичного вигуку В. Гавел прагне передати кульмінацію промови. Екскламація передає різні емоції автора: здивування, захоплення, смуток, радість, наприклад: “*...vždyť jsme dodali Praze opět autoritu města, v němž se píše historie!*”; “*Kéž by tedy pokora, zájem o druhé, lidská odpovědnost, smysl pro spravedlnost a solidarita byly tím, co lze nazvat ideou českého státu!*” (2003) [285].

Таким чином, повтор та інші стилістичні фігури є потужним засобом створення необхідного емоційного фону висловлювання; вони розраховані на певну реакцію реципієнта.

3.2. Прецедентні феномени в чеському політичному дискурсі

Явище прецедентності в лінгвістиці досліджували такі відомі науковці, як М. Бахтін [14], В. Дем'янков [52], Ф. Джонсон-Лейрд [200], В. Карасик [74], Ю. Караулов [75], В. Красних [83], О. Кубрякова [85], Л. Славова [129] та ін., але проблема використання прецедентних феноменів для формування іміджу президента залишається недостатньо вивченою.

У сучасній лінгвістиці під явищем прецедентності розуміємо одну з форм інтертекстуальності. Чеські дослідники не розрізняють явище прецедентності в лінгвістиці, використовуючи його лише в юриспруденції.

На думку А. Гузак, використання прецедентних феноменів є проявом національної своєрідності мови, втіленням взаємозв'язку умов існування народу, його культурної спадщини та може слугувати певним вербальним механізмом створення позитивного іміджу сучасного президента [233].

За класифікацією Д. Гудкова розрізняємо чотири види прецедентних феноменів: 1) прецедентний текст; 2) прецедентне висловлювання; 3) прецедентна ситуація; 4) прецедентне ім'я [42, с. 116].

Прецедентні тексти відіграють важливу роль для особистості та мають надособистісний характер [75, с. 216]. Г. Слишкін під явищем прецедентності розуміє певну послідовість, цілісність та зв'язаність знакових одиниць, які відіграють важливу роль для певної мовної групи [122, с. 6]. Вчений також зазначає, що асоціативні зв'язки, що виникають у свідомості носіїв мови, породжують регулярну актуалізацію прецедентних текстів у різних видах дискурсу [130, с. 40].

На думку О. Ворожцової, прецедентні феномени – це транслятори культурно значущої інформації, які виражають систему оцінок та орієнтацій

національної лінгвокультурної спільноти [33, с. 8]. О. Селіванова в термінологічній енциклопедії “Сучасна лінгвістика” розглядає прецедентні феномени як компоненти знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти [122, с. 492].

Отже, прецедентні феномени створюють певну систему цінностей, регулюють соціальну поведінку представників окремої національної лінгвокультурної спільноти, засуджують чи схвалюють її. Політик, апелюючи до тих чи інших цінностей, виділяє ціннісні домінанти, які утворюють когнітивний тезаурус його аудиторії. Така апеляція викликає емпатію, а, отже, спричиняє зменшення дистанції між політиком та аудиторією.

У свідомості кожного члена суспільства як представника певної етнокультурної спільноти культура існує у формі національно-культурного простору, “ядром” якого є когнітивна база – “структурована сукупність знань та уявлень, які мають усі носії того чи іншого лінгвокультурного менталітету” [83, с. 164].

Джерелами прецедентності в чеському президентському дискурсі є прислів'я та приказки; цитати відомих діячів та політиків, літераторів; політичні документи (конституції, закони); назви літературних творів; вислови модифікованого та немодифікованого типів, які певним чином входять до кола мовної гри: перифраз, комічність ситуації, іронічність та ін.

Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить про те, що В. Гавел та В. Клаус досить часто використовують прецедентні феномени у висловлюваннях, які побудовані на інтертекстуальності, повній або частковій.

Прецедентні імена можуть стосуватися або загальновідомого тексту, або ситуації, яка відома носіям мови та є прецедентною. Чільне місце серед прецедентних імен становлять антропоніми, серед яких можемо зазначити відомих політиків, публічних осіб, які зробили свій внесок в чеську історію: *“Vzpomínám si na jednoho člověka [Aleksandra Vondru] v naší zemi, který v určitém období zastával pozici ministra zahraničí, a ten mi říkal, že nenáviděl*

komunismus natolik, že nebyl schopen ani číst Dostojevského. Obávám se, že současná propaganda proti Rusku je založena na podobném argumentu a způsobu myšlení” [287]. Тут В. Клаус згадує А. Вондру – чеського політика, в минулому міністра закордонних справ Чеської Республіки та радника із зовнішньополітичних питань В. Гавела.

За О. Нахимовою, досить часто в президентських промовах президентів вживаються прецедентні імена, які “є загальновідомими та використовуються в тексті не задля відображення конкретної людини, а як певний культурний символ певних подій та якостей” [106, с. 4]. Це твердження, на наш погляд, найбільш точно відображає значимість прецедентних імен, структури, особливостей творення та зв’язків з іншими прецедентними феноменами. Найчастіше В. Гавел та В. Клаус у своїх політичних промовах згадують Т. Г. Масарика. Практично у всіх політичних промовах В. Гавел прямо чи опосередковано згадує першого президента Чехословаччини, відомого чехословацького філософа, політичного і державного діяча. Наприклад, на зустрічі почесного докторату Мічиганського університету В. Гавел нагадав про важливість в історії такої постаті як Т. Г. Масарик: “*Masaryk vychazel z ideje, že vědomí národní svébytnosti, boj za příslušná národní práva v rámci rakousko-uherského soustátí a posléze i boj za znovuoobnovení české státnosti nemohou být opřeny ne lež a podvod, ale že jediným smysluplným a perspektivním východiskem nové národní existence může být a musí být pravda?*” [245, с. 63].

В. Гавел, виголошуючи промову у зв’язку з нагородженням премією святого Войтеха за мир та свободу 18 вересня 1999 року, акцентує увагу на визначній постаті чеської історії – святого Войтеха: “*Svatého Vojtěcha považují právem za svého světce různé národy střední Evropy. Svatý Vojtěch byl zřejmě velký snilek, dnes by se řeklo idealista, zřejmě to byl charismatický intelektuál*” [245, с. 19 – 20].

З високою шаною та патріотизмом В. Гавел згадує у своїй промові з нагоди дня боротьби студентів за свободу та демократію 17 листопада

1999 року Я. Палаха – студента, який через самопожертву протестував проти несвободи і політичного безправ'я в Чехословаччині. Вчинок Я. Палаха надихнув ціле покоління чеських студентів на протести проти комуністичної влади в 1989 році під час Оксамитової революції. Студент Я. Палах залишився назавжди національним героєм для В. Гавела: “...*čin Jana Palacha je krajním výrazem bolesti nás všech. V tom, co udělal Jan Palach, je kus důvěry v nás všechny.* <...> *A čin Jana Palacha by to znehodnotilo, protože by to nereagovalo na skutečné mravní a politické poselství, které v něm je, ale snižovalo by ho to na akt individuální sebevraždy.*” [269]. Президент В. Гавел зазначає, що чеське суспільство повинно боротися за політичну свободу, і саме свобода визначатиме майбутнє країни.

Щоб надати тексту патетичності та естетизувати його, В. Гавел найчастіше використовує у своїх новорічних вітаннях парафрази інших текстів. В одному з інтерв'ю В. Гавел сказав, що величезного впливу на формування думок з дитинства має на нього “велетень” чеської історії Я. А. Коменський. Додаючи промовам ще більшої патріотичності і любові до витоків історії та сьогодення Чеської Республіки, В. Гавел у своїх політичних промовах перефразовує його. Наприклад: “*Můj nejvýznačnější předchůdce zahájil svůj první projev citátem z Komenského. Dovolte mi, abych já svůj první projev ukončil vlastní parafrází téhož výroku: Tvá vláda, lide, se k tobě navrátila!*” (1991) [237]. “*Komenský kdysi napsal, že se jako Evropané podobáme cestujícím na jediné velké lodi*” (2002) [285]. Наприкінці промови в 1990 році В. Гавел перефразовав відому промову М. Л. Кінга: “I Have A Dream” [201, с. 19], яка була проголошена 28 серпня 1963 року з нагоди відомого Вашингтонського маршу щодо ліквідації расової дискримінації: “*Možná se ptáte, o jaké republice sním. Odpovím vám: o republice samostatné, svobodné, demokratické, o republice hospodářsky prosperující a zároveň sociálně spravedlivé, zkrátka o republice lidské, která slouží člověku a proto má naději, že i člověk poslouží jí. O republice všestranně vzdělaných lidí, protože bez nich nelze řešit žádný z našich problémů. Lidských,*

ekonomických, ekologických, sociálních i politických” (1990) [285]. Ця промова була найбільш близькою В. Гавелу та стала символом ненасильницької боротьби за справедливість у всьому суспільстві.

Часто перший чеський президент, виходячи з традицій християнства, у своїх промовах відсилає глядачів та слухачів до біблійних сюжетів, з яких треба здобути мудрість та отримати урок: *“Jaký tedy div, že se ve společnosti rozmáhá zneklidnění, nervozita, obavy, pochybnosti, ba leckdy i malomyslnost. Je to víc než přirozené; vždyť i sám Kristus zapochyboval na kříži o smyslu své cesty”* (1992) [285]. Ці слова В. Гавел сказав у 1992 році, коли в новорічній промові замислився над тим, чому в суспільстві не панує почуття задоволення, адже Чеська Республіка тримає свою долю в своїх руках. Згадуючи Христа, В. Гавел посилався на складні часи, коли люди сумнівалися в тих чи інших речах і зверталися до Бога за порадою. Для них він був “моральним авторитетом”.

В іншому випадку, в новорічній промові 2002 року, В. Гавел непрямо посилається на Біблію, коли говорить про терористичний акт 11 вересня і виражає віру, що згодом сучасне суспільство пройде через катарсис: *“Dovolím si malou metaforu: ta hrůza přilétla – v duchu Apokalypsy – z nebe. Kéž by nás všechny přiměla dívat se častěji a pozorněji vzhůru, nad nás, směrem, v němž je tradičně lidskými kulturami tušen zdroj tajemného daru, kterým je tento svět, život v něm a lidský duch!”* (2002) [285]. Тут не йдеться про звернення до християнського Бога, а йдеться про заклик до людей, аби кожний замислився над своїм життям та дивився на світ зі смиренням та каяттям.

Останнє твердження В. Гавела впливає з новорічної промови, в якій президент посилається на “Десять заповідей”. В. Гавел прямо не згадує їх, але говорить про “прості та всім відомі правила”: *“Všichni přece víme, že nemáme zrazovat přítele, krást, lhát, pohrdat někým proto, že má jiný tvar očí nebo tělesnou vadu, nerespektovat společné zájmy, byť by náš vliv na jejich ochranu byl sebemenší, a že máme myslet i na to, co se děje daleko od nás nebo co se bude dít dlouho po*

nás. Jak moc či málo tato prastará a všem známá pravidla dodržujeme, je už věc jiná” (2001) [285].

В. Клаус у своїй святковій промові з нагоди державного святкування Незалежності 28 жовтня 2008 року за допомогою прецедентного імені Т. Г. Масарика підкреслює важливе значення діяльності першого президента Чехословаччини та його роль для розвитку чеської державності. Наприклад: *“Za obrovské podpory veřejnosti dokázaly naše politické, intelektuální a hospodářské elity v čele s T. G. Masarykem přesvědčit o této koncepci vítězné moci první světové války, především Spojené státy americké. Vznikla republika, která své problémy sice měla, ale byla svobodná a životaschopná”* [247, с. 49]. В. Клаус у промові 2003 року зазначає, що Т. Г. Масарик сформував свідомість та ідеали чеського суспільства, які стали невіддільні часу, наприклад: *“Masarykovy demokratické a humanitní ideály ovlivnily české politické myšlení natolik, že vstoupily do nejhlubšího povědomí naší společnosti”* [252, с. 16 – 17].

Зразки світової літератури також часто використовуються як джерела прецедентних феноменів. Обізнаність реципієнтів з літературними шедеврами дозволяє президентам Чеської Республіки використовувати висловлювання, які будуть асоціюватися з творами літератури та їх героями. У промові В. Клауса 28 жовтня 2011 року знаходимо посилання на твір Й. Гете “Фауст”, в якому описується складність прийняття рішення – вибору між добром та злом, вірою і цинізмом. Ті випробування, розчарування, які проходить головний герой трагедії, проходить і Чеська Республіка: *“Žijeme ve světě, který se nechává lákat ďábelským pokoušením Goethova Mefista k přijetí postoje, že minulost je bezvýznamná a jakoby ani nikdy nebyla”* [303]; *“Já bych řekl, že neplet’me moc věcí dohromady. Tady byly popleteny minimalně tři věci: promítání Majora Zemana, rostoucí preference komunistů a spravedlivost vyrovnání se s minulostí. Já myslím, to jsou tři úplně jiné věci, a když je takhle semeleme do jednoho těsta”* [303]. Цей контекст відсилає нас до чехословацького серіалу

“Тридцять випадків майора Земана”, котрий розповідає про офіцера Корпусу національної безпеки Я. Земана і про його непримиренну боротьбу проти ворогів соціалістичної Чехословаччини. Серіал є відображенням післявоєнної історії Чехословаччини, охоплюючи тридцять років.

Художня література також дуже часто використовується як джерело прецедентних феноменів. Наприклад, В. Клаус під час інтерв'ю з Й. Янічком порівняв комуністичний режим з утопією – утопічним проектом, який обіцяв “рай на землі”: “*V té chvíli mne nesmírným způsobem ovlivnily známé antiutopie Huxleyho, Orwella, Zamjatina a dalších*” [228, с. 51]. В. Клаус наголосив, що з утопічністю ми зустрічаємось і сьогодні. В. Клаус зазначає, що в передвиборчих агітаціях кандидати наводять утопічні тези, він стурбований тим, щоб Європейський Союз не став цією утопією: “*Pro mne jsou to nové utopické světy, které považují za stejně nebezpečné jako utopie předchozí. Obávám i utopicko-vizionářského schématu Evropy bez států a národů, utopených v jednom evropském eintopfu. Obávám se EU-utopie*” [276, с. 51 – 52]. Щоб підтримати свої тези в новорічних промовах, В. Клаус звертається до авторитетних особистостей. Посилання на відому чеську особистість, зокрема В. Дика, можемо відзначити в новорічній промові 2011 року: “*Známa varovná slova o opouštění vlasti z básně Viktora Dyka platí i dnes ve světě mobilů a internetu*” (2011) [254, с. 51]. Досить часто В. Клаус звертається до філософських трактатів, щоб дефінувати те чи інше поняття. На питання модератора: “*Jak byste definoval moudrost, pokud ji vůbec definovat lze?*” В. Клаус досить влучно відповів: “*Moudrý člověk je ten, který umí jako dobrý hospodář posoudit, kdy už je třeba zasít obilí nebo ho sklídit, a myslím, že musí mít načteného Heideggera a jeho Býtí a čas*” [276, с. 50]. Наведена цитата В. Клауса свідчить, що слід шукати мудрість, перш за все, в собі, посилаючись на трактат М. Гайдегера “Буття і час”, де за основу береться людина та її екзистенція [62, с. 325 – 330]. За М. Гайдегером, людина повинна бути вільною та нести відповідальність за все, що зроблено нею, і не виправдовувати свою бездіяльність обставинами [145,

с. 34]. В. Клаус доповнив цю думку: людина повинна бути вправним господарем і вміло поєднувати духовне та буденне. Поняття “аматорського фрейдизму” В. Клаус також поєднує з літературою, зокрема з романом Г. Гессе “Степовий вовк”, у якому неважко прослідкувати борсання самого письменника між світом матерії і страхом впасти в міщанство: *“Amatérským freudismem je pro mne zacházení s několika známými pojmy této disciplíny poměrně laickým způsobem. Pro mě je to Hermann Hesse a jeho Stepní vlk, který je vyvrcholením Hessových úvah o rozpolecnosti lidské duše a o tom, že každý člověk je “napůl vlkem”. Hesse je autorem, balancujícím na pomezí esejistu a specifického pojetí psychoanalýzy”* [276, с. 94].

Унікальною рисою В. Клауса є те, що він дуже часто цитує сам себе, посилається на свої книги і згадує свої минулі промови. Міра цього “автоцитовання” зростає з кількістю промов. 1 січня 2012 року він посилався на свої минулі промови. Перш за все згадав, що: *“vloni touto dobou vyjádřil přání, aby byl rok 2011 “rokem klidnějším a nadějnějším než roky minulé”* (2012) [254, с. 55]. Потім зачитував те, у що вірив, *“že rok 2011 bude rokem ekonomického růstu”* [254, с. 56]. Далі зачитував свою минулу промову, завершивши її такими словами: *“Byl bych rád, kdybych se v tomto svém dnešním, poněkud pesimistickém odhadu mýlil podobně, jak jsem se loni mýlil v odhadu optimistickém”* (2012) [254, с. 55].

Таким чином, використання прецедентних феноменів у промовах президентів Чеської Республіки є невід’ємною ознакою сучасного політичного дискурсу, зумовленого загальнокультурним розвитком політичної комунікації та мотивується бажанням політиків справити ефективний та ефектний вплив на суспільство. Проводячи зв’язок між своєю промовою та іншими текстами, президенти створюють образ у слухача, який розрізняє загальновідомі образи. За допомогою використання художніх творів, висловлювань відомих діячів, біблійних сюжетів президенти надають авторитетність власним висловлюванням, зберігаючи при цьому культурну спадковість держави.

Вищенаведені приклади не лише накопичують досвід культурної минувшини Чеської Республіки, а й слугують логічним продовженням попередніх текстів, таким чином відтворюють континуальність та чеську культурну спадковість.

Однак надмірне використання прецедентних феноменів створює труднощі для сприймання адресатами. В. Гавел та В. Клаус проводять межу між інтертекстуально свідомими слухачами, які розуміють кодування інформації за допомогою прецедентних феноменів у системі “свій-чужий” та між тими, яким це не вдається.

3.3. Комунікативні стратегії Вацлава Гавела та Вацлава Клауса в телевізійних передачах

Наш аналіз комунікативних стратегій спирається на інтерв'ю В. Гавела та В. Клауса з корпусу DIALOG Національної академії наук Чеської Республіки.

Якщо досліджувати медійну комунікацію, медійний дискурс та приділяти увагу різним жанрам медійних діалогів, безперечно, на перший план виходить термін *інтерв'ю*. Цей жанр в Україні досліджували О. Голік [38], І. Василенко [26], І. Михайлин [100], в Чеській Республіці – Й. Бартошек [163], М. Гавлік [175], Я. Гоффманнова [175], О. Мюлерова [214], М. Чмейркова [175], у Польщі – М. Кіта [202], в Англії – Д. Сілверман [222], який охарактеризував нинішнє суспільство як *interview society* [202, с. 17]. Терміни *інтерв'ю*, *політичне інтерв'ю* далекі від класичного уявлення про інтерв'ю за участі одного гостя та одного ведучого, який ставить питання. До вищезазначених термінів належить і тип діалогу, який чеські та словацькі дослідники (Я. Бартошек [163], М. Слезаква [225]) називають *televizní (politické) debaty*, *televizní (politické) diskuse*, *televizní diskusní pořady*.

У працях англійських та американських дослідників (у першу чергу тих, які займаються мовним аналізом) знаходимо, наприклад, поняття *public debate* (*публічні дебати*) (І. Гутчбі) [196, с. 3].

Дебати та дискусії, які перш за все належать до сфери телевізійної публіцистики, представлені переважно діалогами з більшою кількістю учасників – тут, крім модератора, зазвичай беруть участь двоє чи більше гостей. У кожному випадку мова йде про публічні діалоги, в яких, перш за все, надається перевага інформативній та переконуючій функціям [65, с. 57 – 60]. Учасники намагаються переконати модератора, а головним чином публіку та політичного суперника у своїх твердженнях, тому тут часто конфронтаційний та агресивний стиль розмови переважає над ввічливим та кооперативним [176, с. 14]. У цьому випадку модератор повинен наполягати на своєму, протидіяти ухильницьким стратегіям своїх гостей. Тривалість цих діалогів є зазвичай усталеною (наприклад “таймінг”) [225, с. 42].

На питання модератора політики можуть не давати відповіді, прямо чи непрямо їх уникаючи [225, с. 45]. Типи та причини уникнення можуть бути різноманітними, наприклад, проста необізнаність, коли політик не володіє інформацією, про яку запитує модератор. Своїм неточним тлумаченням він інколи маскує те, що відповіді не знає; інколи навпаки: знає, але свідомо її замовчує, використовує досить хиткі формулювання. Найчастіше ми є свідками того, що політик (хоча б приблизно) знає імена, але не може їх назвати або йому це робити заборонено [178, с. 247]. Дуже важко відрізнити справжню необізнаність від “заперечення”, за допомогою якого мовець оминає відповідь. Подібно до того у випадках, коли модератор ставить додаткові питання, щоб політик свою відповідь аргументував конкретними даними чи доказами, політичний діяч інколи визнає, що потрібними даними та доказами не володіє чи його відповідь свідчить, що жодних даних він не бажає чи не може навести [60, с. 91 – 102]. Протягом усього часу повторюється ситуація, коли модератор партнера “притискає до стіни” та просить, щоб той навів імена конкретних осіб. Таку стратегію ми констатуємо стосовно відповіді В. Клауса на питання, чому його книги спонсорує компанія “Лукойл”. На це питання другий президент Чеської Республіки не надає чіткої

відповіді: “*Chtěl bych ocenit pomoc firmy Lukoil a zejména jejího prezidenta Vagita Alekperova, který byl hlavním iniciátorem projektu...*” [275].

В. Гавел нерідко ухилявся від відповідей, уживаючи безособові конструкції: *říká se, mluvilo se o tom, zaslechl jsem, doneslo se ke mně, běžně se povídá, všichni přece víme, každé malé dítě ví* та ін. Якщо політик використовує аргументацію, що виражається такими словами, як *v mediálních kuloárech se říká*, модератор буде “тиснути” на доповідача словами: *řekněte konkrétně od koho jste to slyšel*, натомість доповідач може уникати відповіді: *mediální kuloáry nemají jméno, no comment* [303]. Існують також політики, які не використовують цей прийом. Наприклад, під час виборчих дебатів В. Клаус на подібне запитання модератора відповів: “*...není pravda že všichni vědí. To je obrat který bychom neměli používat v debatách. Protože já například nevím, a možná že je nás víc kteří nevíme, neříkáme, že všichni vědí*” [303].

Мова політиків не повинна затягувати діалог. Нечіткість може бути і звичкою. Доповідачі, наприклад, В. Гавел, котрий замість конкретного формулювання в деяких ситуаціях ухиляється від відповіді, зазвичай використовують абстрактні слова: *věc, záležitost, otázka, problém, řešení (máme problémy; hledáme řešení; podnikli jsme určité kroky)* [303]. До цього стилю комунікації належить і перерахування: політик, який хоче свої твердження ілюструвати прикладами, згадує лише один чи два, а потім забуті компенсує виразами: *a tak dále, a podobně, a další*. Інколи В. Клаус не висловлює чіткої позиції з приводу того чи іншого питання. У таких доповідях підвищується повторювальність неозначених прислівників, наприклад *jaksi*: “*...jaksi toto je takové jakti období kdy to lidé více prožívají; já pokud vím tak ta účast jakti je, sou tam zástupci státu ale ti sou složeni i z různých poslanců a podobně*” [303]. Цей прийом використовують політики задля точного підтвердження своїх слів, але інколи вони намагаються використовувати його протягом тривалого часу, що є надмірним.

Невизначеність може бути також проявом ширості та серйозності мовця. Політик часто обговорює дуже складні питання, його мова відображає певне вагання (яку позицію зайняти в цьому складному питанні); мовець намагається зрозуміти справжній стан речей, але констатує цей факт як спірний, проблематичний чи не цілком зрозумілий [59, с. 97 – 99]. Наприклад, реакція В. Гавела, з приводу участі Чеської Республіки у війні в Іраку: “*přiznám se že na to nemám úplně hotový názor, že pochopitelně ta situace je vážná na druhou stranu asi je důležité aby se na tom dohodlo mezinárodní společenství, že to nemůže být rozhodnutí jenom jednoho státu, ale říkám hotový názor na to ještě nemám, a je to příliš vážná věc než abych řekl ano ne*” [303].

З іншого боку, існують політики, які під час бесіди з журналістами використовують засоби, що є показниками невизначеності (в основному – неозначені займенники і прислівники). Здебільшого вони маркують негативне ставлення до політичних опонентів, напр.: “*jakýchsi možných nových konkurentů jsme již viděli několik*” [303]. До цього прийому можна зарахувати і “плюралізацію” прізвища, до якої в багатьох випадках звертається В. Клаус:

- *páni Cyrilové Svobodové koketují se sociální demokracií;*
- *i když, říkám teď v úvozovkách, Teličkové něco vyjednávají;*
- *podvod páchaný na národu pány Doležaly a lidmi tohoto nešťastného typu;*
- *sféry pánů Grégrů, Fenclů, Špidlů, Kužvartů a podobně* [303].

Це свого роду вербальний сигнал компрометації особи політичного суперника, що також є ознакою зневаги. Невизначеність може характеризуватися іронією, глузуванням, що свідчить не про тактику уникнення, а про “ураження” опонента своїми аргументами.

Наступною тактикою “заплутування” політиків є спроба уникнути відповіді. Сюди відносимо, наприклад, стратегію, яку можна визначити як “і так, і так”. В. Клаус на питання, як він оцінює чеську політику за певний період, відповідає: “*politika je podle mne jako každé jiné řemeslo, dá se dělat*

dobře, dá se dělat špatně” [303]. Наведемо інші приклади подібних формулювань В. Клауса:

- *to z toho automaticky nevyplývá, ale současně to ani není vyloučeno;*
- *to tvrzení lze buď potvrdit nebo vyvrátit;*
- *ta situace je zvláštní a má v sobě jak prvky stability, tak prvky nestability* [303].

Інша стратегія спрямована на применшення проблеми: замість того, щоб чітко констатувати суть проблеми, В. Гавел намагається переконати, що *“toto není jediný problém...jsou tu i jiné, větší...”* [303].

Існує ще велика кількість інших, широко застосовуваних способів, як “утекти” від питання (модератор часто говорить *“vy jste mi z té otázky utekl”*). Наприклад, прийом ухилення від відповідей, самопропаганди: замість того, щоб відповідати на питання, В. Клаус звертається до пропаганди себе та своєї політичної сили: *“My se jmenujeme Občanská demokratická strana a hájíme rovnost všech občanů před zákonem. Hájíme standardní demokratická pravidla a jsme strašlivě citliví na to když sou porušována”* [303]. Реакція модератора на цю відповідь була така: *“pane předsedo teď jste si tady svým způsobem udělal i velké politické pír”* [303].

Політики часто використовують посилення, яке також слугує тактикою уникнення. В. Клаус використовує цитування при кожному зручному випадку, декламуючи передвиборчу кампанію своєї політичної партії. Іноді цитування перевищує допустиму межу і модератори використовують словесні сигнали, зупинки монологу: *stop, doopravdy stop: “já vás přeruším, nechejme ten citovat článek, to přeháníte už budete tady citovat článek, tak už stop pane, doopravdy stop”* [303].

Уникнення від відповіді є і суцільним повтором одного й того ж твердження, коли політик не звертає увагу на “тиск” модератора. Перш за все деякі учасники дебатів і дискусій задовольняються тим, що навіть незначна затримка комунікації порушує ритм питань та відповідей метамовними і

метамовленнєвими міркуваннями, зосереджуючи увагу (зазвичай надмірну) на конкретному слові (реченні), яке прозвучало в репліці модератора чи наступного учасника діалогу. В. Клаус, наприклад, уникає належної реакції на запитання модератора, яке стосувалося його особистого ставлення до В. Гавела і “першої леді”. У цьому випадку питання “перенаправляє” до тлумачення поняття “першої леді”: *“Jaká má být úloha první dámy v České republice já sem říkal to slovo neznám, to je uměle vnesené slovo, druhá dáma, třetí dáma, patnáctá dáma? Já myslím, že se to má jmenovat manželka prezidenta”* [303].

У В. Клауса особливо ефективною є заміна відповіді тиском на наступного учасника дебатів шляхом експресивного метамовного коментаря в поєднанні з емоційним ставленням політика до ситуації: *“Jestli někdo se chce bavit jako pan poslanec se slovy rozvrat rozkradená a vytunelovaná, tak to já se s ním odmítám prosté to je dětinské směšné pane poslanče ODS zůstane svá proti lidem jako ste vy a proti podvodným větám které vy tady prostě používáte ocenění úspěchu jestli tohleto je věta která vám vadí bůh s námi a bůh s naší zemí”* [303].

Схожим ефективним способом “знищення” дебатів є прийоми, які В. Гавел та В. Клаус по-різному використовують: орієнтуватися на модератора, ставити питання чи критикувати його питання, атакувати його та нападати на нього; чи напřаму вказати, що “цей злий модератор не надасть мені жодного слова” та “все залежить від журналістів та ЗМІ”. У деяких випадках В. Клаус під час телепередачі критикує представників телебачення: *“Pane redaktore, pane redaktore, vy načnete téma, člověk se vám pokouší odpovédět, vy vůbec neposloucháte, protože si tady přede mnou čtete tu další otázku předem připravenou takže kdybych řek cokoliv tak vy budete zase říkat další otázku”* [303].

У деяких випадках В. Клаус, намагаючись скорегувати дебати, переходить до критики особистостей: *“Pane redaktore neurážejte mě už to přesahuje všechny meze spolupráce ODS – ČSSD nebyla my sme s nimi nevládli ví to každé malé dítě neví to pár zaprodaných novinářů České televize nevím mám to*

říkat po tisící po miliónté nebo kolik trvám na tom, že fakt každé male dítě a je smutné když to někdo vopravdu pořád nechce vědět ptá se čtyři roky v tomto pořadu dělá takového, že mu to nedošlo ještě a mně se to zdá spíš, nevím jestli úsměvné nebo možná spíš smutné” [303].

У телевізійних політичних дебатах, дискусіях нерідко виникає асиметрія, напруга. Над ввічливим кооперативним стилем переважає конфронтаційний, агресивний, які ведуть до оборони або уникнення.

Можна виділити дві техніки, які часто трапляються в політичних дебатах обох президентів:

- *to jsem nikdy neřekl* (Я щось говорив, а ВИ це спотворюєте, вириваєте з контексту, надаєте мені дещо іншу інформацію);
- *takhle bych to já nikdy neřekl* (ВИ використали певний вираз, який Я критикую, відкидаю, не приймаю).

Існують такі інваріанти цих технік, які пов'язані з:

- позиційною, тематичною, іллокуційною когерентністю та текстовими когезіями;
- інтертекстовими зв'язками, способом репродукції мовлення та реформуляції;
- використанням метакомунікації та дієслів, які виражають просте повідомлення).

Досить важливим для політика є маніпулювання слухачами та учасниками з метою переконати їх щодо сказаного. Головною ареною стає студія та дебати. Розглянемо приклади 1 – 6:

(1) *Václav Klaus: já sem zděšen nepřetržitě a nemám sílu nepřetržitě o popírat podsouvat mně že já jsem řekl že o peníze jde až v první řadě. nebo něco takového.*

Moderátor: *To bylo známé heslo*

VK: *ale já sem ho nikdy nevyslovil to je heslo které je mi prostě připisováno.*

(2) M: *takže pořád trváte na tomto požadavku, aby to bylo součástí naší smlouvy s Evropskou unií?*

VK: *já jsem neřekl nikdy, že to musí být součástí smlouvy*

M: *já tady mám přesnou citaci [303].*

Приклади (1), (2) витлумачуємо як реакцію типу “це я ніколи не говорив”. Ця реакція є захисною. Учасник дебатів В. Клаус обороняється проти того, що про нього оприлюднили журналісти та відхиляє все те, що йому “приписали”. Варіанти цього діалогу можуть бути інакше орієнтовані в часі: заперечення “це я не говорив” (=зараз, через хвилину) може стосуватися і самого діалогу, який в цей час проходить. У такому випадку звинуваченим у спотворенні інформації є модератор дискусії чи інший гість, який бере участь у дебатах. Відмінністю між обома прикладами є, перш за все, реакція модератора. У прикладі (1) він приймає оборонну реакцію свого гостя з розумінням, опонує йому дуже спокійно, непрямо; він не бажає поставити під загрозу його авторитет тим, що звинувачує його у брехні. Приклад (2), навпаки, свідчить, що модератор наполягає на власній думці та пропонує інтертекстову підтримку – “точну цитату” того, що гість сказав. Тут актуалізується конфліктний потенціал оборонної реакції, модератор – на відміну від тактики, засвідченої прикладом (1), – ставить гостя на місце того, хто меншою мірою не аргументує ситуацію конкретно, але намагається відстояти свою позицію перед журналістами. З цим пов’язана у прикладі (2) відмінна оцінка релевантності відповіді гостя на питання модератора: тут не йдеться про “відповідь”, просто про реакцію. В. Клаус її вважає влучною стосовно питання, на відміну від модератора, адже на це питання не була дана відповідь.

(3) Moderátor: *slyšeli sme že jakákoli iniciativa má smysl pouze tehdy je-li spojena s politickými stranami,*

Václav Klaus: *=nikdo nic takového předpokládám nikdy neřekl*

Petr Fiala: *doktor Macek jo.*

VK: *co řekl?*

PF: *mnohokrát,*

VK: *namouduši nic takového nemohl říct (.) to by se musel zbláznit.*

M: *já sem myslel že ste to říkal vy,*

VK: *nene, čtěte poslouchejte co opravdu říkáme [303].*

Обмін інформації у прикладі (3) між трьома гостями цих політичних дебатів сповнений дисгармонії та непорозуміння: *řekl, říkal, neřekl, nemohl říct...* Двоє учасників мають спільну думку – вони пересвідчені в тому, що “М. Мацек це сказав”. Через це взаємна зміна позицій проходить так, що третій учасник піддає сумніву твердження двох інших (“хто це власне сказав?”). Йдеться про дуже досвідченого учасника дебатів, який, за допомогою своїх аргументів, виражає своє ставлення вкрай різкою та експресивною словесною формою: *namouduši <...> to by se musel zbláznit.*

Аналізуючи приклади, можемо констатувати, що В. Клаус бажає довести своє домінування, тримати дебати під своїм контролем. Ця техніка з перерозподілом позицій та утвердженні власної непохитної думки є, очевидно, основою його успіху, але він у цьому випадку зважається отримати гарантії у тому, що сказав/не сказав хтось інший, не він сам.

(4) Moderátor: *váš pan místopředseda Ivan Langer prosazuje radikálnější reformu ústavního pořádku zrušit Senát zavést přímou volbu prezidenta,*

Václav Klaus: *já myslím že on takové silácké věty, jak se najednou objevily v nadpisech novin, nikdy neřekl [303].*

У цьому випадку політик дозволяє гарантувати своєму колезі, який нічого такого “ніколи не сказав”, але журналісти його твердження, безсумнівно, своїми заголовками спотворили.

(5) Václav Klaus: *všichni vaši kolegové se mě ptali na tiskové konferenci, co znamenala moje vážná výhrůžka nebo můj apel v závěru dnešního projevu, kdy sem říkal chceme vyhrát a sem připraven ODS dovést k vítězství ve volbách.*

Moderátor: *a pokud neuspějeme znamená to že odstoupím nebo lépe řečeno,*

VK: *to sem neřek že odstoupím, ale to právě sem vás nechal hádat a dohadovat se, ale já sem řekl větu kterou tady před sebou nemám,*

M: *přebíráte, vy ste řekl že přebíráte zodpovědnost za výsledky strany ve volbách.*

VK: *zodpovědnost a že z toho vyvodím osobní důsledky,*

M: *a co to znamená jiného než že byste odstoupil?*

VK: *no tak kdybych chtěl říct že odstoupím, tak bych řekl že odstoupím [303].*

У цьому разі діалог двох учасників – модератора і гостя – не має “точного цитування”: модератор ретельно збирає до купи все те, що гість В. Клаус у своїй промові власне сказав. Виникає знову “відтворення” того, що було сказано: *řikal sem, já sem řekl, to sem neřek, vy ste řekl; kdybych chtěl říct..., tak bych řekl...* Тут вступають у гру різні інтерпретації, ре-інтерпретація зазначеного абзацу з промови обох сторін. Це в чеській політиці та в просторі чеських масмедіа обговорюється не вперше та означає “взяти відповідальність” та “зробити відповідні висновки”, чи необхідно “піти у відставку”? Журналісти (в нашому випадку – модератор) схиляються до того, що політик сумнівається. В. Клаус, навпаки, успішно пропагує власну позицію: намагається зробити так, щоб його відповідь можна було інтерпретувати різними способами. Лише він знає, що мав на увазі, і це йому дає можливість захопити найвищу позицію, здобути в дебатах перемогу. На рівні інтерпретаційного лавірування констатуємо і сумнівну ілокуцію відповідного мовного акту (то була загроза? чи апеляція? чи щось зовсім інше?). За приклад можна взяти зв’язок між позицією провідного політика в нинішньому політичному дискурсі та його позиції в чеському політичному просторі.

(6) Moderátor: *vy ste ve svém projevu také řekl že ste v tuto chvíli připraveni převzít moc v zemi po volbách.*

Václav Klaus: *já zdůrazňuji slovo moc bych nikdy neřekl, já zdůrazňuji slovo vládu a považuji to za veliký rozdíl, já se strašně bráním vždycky tomu slovu moc protože u nás to má špatné konotace <...> slovo moc má u nás pejorativní nádech já bych moc prosil abychom ho radši nepoužívali [303].*

Хоча перехід між цими типами стратегій не є завжди чітким і нерідко обидва типи перетинаються. У прикладах (5), (6) відбувся перехід від оборонної реакції до уникнення. Замість того, щоб відповідати, мовець зосереджує увагу (зазвичай надмірну) на певному слові (словосполученні), яке звучало в репліці модератора чи наступного учасника діалогу. Тут вже не йдеться про відповідь на питання, релевантність є порушена. В. Клаус своїми метамовними і метамовленнєвими міркуваннями порушує ритм питань та відповідей, отримує контроль над діалогом та досягає вищої позиції у відношенні до модератора, якому робить зауваження і одночасно ухиляється від відповіді на питання, яке його не влаштовує в цей момент.

(7) Moderátor: *co říkáte na slova Vladimíra Špidly <...> říká se za vaší vlády stala zlodějna národohospodářským faktorem,*

Václav Klaus: *slovo zlodějna a podobné já ze svých úst nikdy nevy pustil <...> velmi mě mrzí že se k tomu předseda významné politické strany uchyluje myslím sem že to není jeho nátura, že by mu slušela slova trochu jemnější a vážnější, analytická.*

(8) M: *takže to nebyla od vaší strany politická objednávka?*

VK: *já bych si skoro přál aby to slovo objednávka vůbec nebylo vysloveno <...> to je slovo šílené a jímá člověka děs a hrůza že by něco takového mohlo být pravdou <...> čili prosím ne, a toto slovo vůbec nepouštějme do světa [303].*

У прикладі (7) гість студії В. Клаус знову починає “хапатися за слово”, коментує те слово, яке використав інший політик в іншій ситуації, повчаючи його. Тут ілокуція замінює можливий намір відповісти на запитання. На відміну від вищенаведеного прикладу, коментар до проблемного слова (*zlodějna*) короткий (обмежується словами *takhle bych to já neřekl*), тому що слугує як трамплін до критики політичного суперника, встановлення кордону проти нього. У прикладі (8) виразність метамовного коментаря та емоційна прихильність В. Клауса настільки висока, що віримо: йому не заважає

питання, але коментоване ним слово (*objednavka*) в даному контексті відзеркалює обурення та супротив.

Слід зазначити, що список тактик, за рахунок яких реалізуються ті чи інші стратегії, можна було б продовжити. Таким чином, аналіз представленого матеріалу демонструє, що маніпулятивна стратегія – провідна комунікативна ланка політичного дискурсу, а маніпулятивні тактики і прийоми, використані В. Гавелом та В. Клаусом, численні і вельми різноманітні: спроба уникнути відповіді, применшення важливості проблеми, пропаганда власної партії, використання беззмістовних фраз, невизначених займенників і прислівників, суцільний повтор вже зазначеної інформації, критика модератора та особистостей тощо.

Висновки до розділу III

Політичні промови президентів Чеської Республіки служать для популяризації своїх цілей і завдань. Щоб урізноманітнити досить довгі політичні промови, В. Гавел та В. Клаус використовують класичні засоби риторики – тропи та фігури.

Для створення необхідних асоціацій у свідомості аудиторії, а також для посилення образності мови президенти Чеської Республіки звертаються до численних метафор, порівнянь, анадиплосису, акумуляції та ін.

Конструкції з повторами, які використовують В. Гавел та В. Клаус в політичних промовах, можуть бути розділені на три групи відповідно до специфіки виконуваних ними функцій: конструкції з метою емпатизації, метою протиставлення і метою перерахування.

Повторювані конструкції з метою емпатизації використовуються в політичних промовах з метою апеляції до емоцій аудиторії.

Синтаксичні конструкції з метою протиставлення та перерахування використовуються не тільки для емоційного впливу на слухачів, а й для впливу на їхню свідомість, оскільки вони є способом оформлення та презентації логічних висновків оратора щодо предмета мови.

Процедурним механізмом сугестії в політичних промовах В. Гавела та В. Клауса є використання метафоризації. Варіювання різних семантичних наслідків метафор у різних контекстах визначає ефект цього механізму інтерпретації дійсності. Метафори широко застосовуються в політичних промовах президентів та аргументації. У своїх промовах В. Гавел використовує метафори з використанням ключових слів (*zed', turbulence, dům*). Знаходячи натхнення навіть у світі природи, прагне захистити її, порівнюючи економіку з річкою. Використовує гасла відомого роману Й. Томана “*Po nás potora*”, щоб поринути в історію античного Риму.

В. Клаус користується концептуальними метафорами для позначення сталих суспільно-політичних реалій (*vůsoká politika, kontext politiky, scénář reformy*). Використовуючи метафору “народ є родина”, В. Клаус згуртовує чехів. За допомогою метафори конфлікту та руйнування В. Клаус закликає чеський народ захищати Чеську Республіку від негативного впливу Європейського Союзу, порівнюючи його з “вродженою вадою”.

Одним із засобів посилення ефекту впливу президентів на аудиторію виступають прецедентні феномени. Звернення до них як до символів, які існують за певних обставин, дозволяють привернути увагу аудиторії і викликати асоціації, на які розраховує президент. З іншого боку, використання прецедентних феноменів націлено на конкретну аудиторію, здатну розпізнати дані асоціації, образи і стереотипи, тобто аудиторію, яка володіє хоча б мінімальним ступенем підготовленості і певними фоновими знаннями. Чільне місце в промовах займають антропоніми, наприклад, В. Клаус згадує А. Вондру – экс-міністра закордонних справ Чеської Республіки, першого президента Чеськословацької Республіки – Т. Г. Масарика, відомого німецького письменника Й. Гете та твір “*Фауст*”, чеські серіали, напр. “*Тридцять випадків майора Земана*”, вдається до автоцитатування. В. Гавел – святого Войтеха, борця за свободу – Я. Палаха, чеського просвітника Я. Коменського, американського проповідника М. Л. Кінга, використовує

біблійні сюжети, непрямо посилається на Біблію, “Десять заповідей”. Президенти Чеської Республіки добре відчують аудиторію і вибирають найбільш ефективну тактику переконання, згідно з якою будують свій виступ, вправно відчують настрій аудиторії, аналізують реакцію на своє повідомлення і в разі необхідності коригують лінію поведінки.

Президенти також звертаються до комунікативних стратегій у телевізійних передачах. Аналіз матеріалу демонструє, що маніпулятивна стратегія – провідна комунікативна ланка політичного дискурсу, а маніпулятивні тактики і прийоми, використані В. Гавелом та В. Клаусом, численні і вельми різноманітні (спроба уникнути від відповіді, применшення важливості проблеми, пропаганда власної партії, використання беззмістовних фраз, неозначених займенників, прислівників, суцільний повтор вже зазначеної інформації, критика модератора та особистостей) та ін.

Слід зазначити, що список тактик, за рахунок яких реалізуються ті чи інші стратегії, може бути продовжений.

ВИСНОВКИ

1. Зв'язок мовної системи та політики є колом зацікавлення багатьох дослідників – представників різних областей знань. Як об'єкт лінгвістичного дослідження дискурс є складною семіотичною системою, при цьому специфіка політичного дискурсу полягає в особливих сферах референції. Прагматичною домінантою політичного дискурсу є боротьба за владу, що здійснює детермінуючий вплив на його структуру та виконувани ним у суспільстві функції. До них відносимо: об'єднання масового адресата навколо одного адресанта та відчуження від іншого, вивчення причин розгортання конфлікту та встановлення суспільної згоди, інформування масового адресата щодо таких дій, створення картини політичного світу та інтерпретації її сегментів, і, як наслідок, маніпуляція свідомістю масового адресата, а також здійснення контролю над його діями з боку суб'єктів політичної діяльності. Жанри політичної комунікації ми розуміємо як текст усної (публічні виступи політиків на радіо та по телебаченню, на мітингах та демонстраціях, у зверненнях, інтерв'ю, в прямому ефірі, програмна промова, інавгураційна промова та ін.) чи письмової форм (газетні, журнальні, інтернет-статті, збірки промов, мемуари політиків). Усна форма має два різновиди: монолог (ближчий до письмової мови, оскільки монологічний виступ у політичному дискурсі рідко буває спонтанним та орієнтований на усвідомлення певною аудиторією) та діалог (складне утворення, в якому поєднуються різні лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори).

2. Президентський дискурс – це один з найбільш актуальних видів політичного дискурсу, який поєднує ознаки останнього при зміщенні основного акценту на боротьбу за політичну владу в державі. Основна мета президентського дискурсу – інформування громадян; переконання адресата в необхідності здійснення потрібної адресанту дії, з одночасним провокуванням у нього емоційного ставлення до того, що відбувається; впровадження в його

свідомість оцінки подій у країні та за її межами. Велика увага в політичному дискурсі приділяється проблемам виділення його жанрових різновидів.

Варто зазначити, що існують жанри, з якими має право виступати лише президент – клятва під час вступу на посаду та інавгураційна промова. Переважно у всіх виступах президентів (вступне слово, вітальне слово та ін.) ми можемо легко встановити жанрову форму. У інших випадках, напр., заява, виступ, прес-конференція характерна варіативність композиційної структури.

Отже, президентський дискурс розглядається нами як відносно автономний різновид політичного дискурсу, об'єктивований у вигляді текстів інформативної, агітаційної спрямованості певного періоду президентства.

3. Характерна особливість політичного дискурсу президентів Чеської Республіки проявляється в логічності викладу думок, конкретизації та впевненості у мові. Промови голови країни мають не стільки інформаційний, скільки аргументативно-аналітичний та імперативний характер. Головна особливість публічної промови президента є використання політичної мови, яка призначена для політичної комунікації. В цьому дослідженні виділяємо: 1) суспільно-політичну лексику; 2) іншомовну лексику; 3) політичну афористику; 4) фразеологічні одиниці.

У суспільно-політичній лексиці виділяємо такі найважливіші тематичні групи: 1) найменування етнічних спільнот; 2) найменування державно-територіального устрою, знаків та символів країни, певних форм державної влади і форм правління; 3) найменування безпосередніх суб'єктів політики (найменування виконавчо-розпорядчих органів влади; найменування представників владних структур); 4) лексика сфери внутрішньої політики (номени на позначення діяльності у сфері відносин між суб'єктами політики і назви різних регулятивних принципів суспільно-політичного розвитку держави); 5) найменування політичних партій та їх оцінка, об'єднань, угруповань; 6) назви людей за характером і способами їх політичної діяльності, партійної прихильності / неприхильності до тієї чи іншої форми

правління, певної ідеології; 7) найменування соціальних процесів дезорганізації суспільного життя; 8) лексика виборчого процесу; 9) ідеологеми суспільно-політичної сфери; 10) соціально-економічні найменування; 11) лексика морально-ідейної сфери суспільного життя (назви світоглядних понять; назви ідейно-моральних тенденцій).

У зв'язку з розвитком суспільства, культури, підписанням політичних угод між країнами слід розглянути використання в політичному дискурсі президентів іншомовної лексики. Процес її засвоєння поділяємо на дві хвили: 1) до Оксамитової революції 1989 року (*disident, mitink, manažer, rekord, kontinent, komunikace, krize, technika, proces* та ін.); 2) після прийняття незалежності Чеської Республіки (*lobbing, rating, screening, e-banking, internetbanking, phonebanking, telebanking, laptop* та ін.). До політичної лексики запозичуються нові слова для характеристики нових економічних відносин: *dealer, management, marketing, leasing, barter, holding, dumping*; правової системи: *lobbing, rating, screening*; з банківської справи: *internetbanking, phonebanking, telebanking, e-banking*, нових технічних засобів: *displej, mobil, monitor, notebook, laptop*; зі сфери інформаційних систем: *webproducent, software, server*. У деяких випадках відбувається чехізація слів – *keš, lidr, marketink*. Використовуються міжнародні слова – інтернаціоналізми, першоосновою яких є латина та грецька мова *lustrace, terorismus, parlamentarismus, federalismus, slavismus, pluralismus*. Деякі запозичення вживаються президентами поряд з питомими відповідниками: *computer – počítač, komodita – výroby, diverzita – rozmanitost, comeback – návrat, expert – znalec* та ін.

Щоб зробити свою мову яскравішою, переконливішою та емоційнішою президенти використовують політичну афористику. За характером референції та основними параметрами виділяємо три групи: 1) авторські афоризми – *měním systém, ne lidi* (В. Гавел); 2) вислови з частковою референцією (асоціація з конкретною подією, країною чи політиком) – *bytí má zkrátka pamět'*

(В. Гавел), *po nás potopa* – відсилання до роману Й. Томана “*Po nás potopa*” (В. Гавел), *nemáme blbou náladu* (В. Клаус), *hlavu vzhůru!* (В. Клаус); 3) фразисимволи – *mýtus Václava Havla, sametový rozvod, sametový / polistopadový prezident, nenápadný vizionář, fenomen Václav Klaus, ekologický prezident*. До цієї групи відносимо гасло Оксамитової революції В. Гавела – *pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí* та В. Клауса – *máme nejenom hlavu, ale i srdce*, яке було перейнято від Ф. Е. Дзержинського.

Важливу роль у промовах В. Гавела та В. Клауса відіграють ФО, оскільки вони додають емотивного забарвлення мовленню, деавтоматизують сприйняття, допомагають замінити стилістично нейтральні мовні ресурси на яскраві, емоційно забарвлені відповідники.

За своєю структурою й змістовим наповненням ФО передбачають бінарне протиставлення різновекторних точок зору, аргументацію “за” і “проти”.

Проаналізувавши ФО та їхню роль в політичних промовах, ми визначили такі групи ФО для реалізації інформативної та прагматичної складової дискурсу: 1) ФО з позитивною конотацією, напр.: *jít s barvou ven* – у значенні ‘викласти всю правду’; *postavit koho před hotovou věc* – ‘поставити когось перед фактом’; *neměřit všem stejným dlouhým loktem* – ‘підходити до всього з різними мірками’; *jíst s kým z jedné mísy* – ‘бути близьким другом з кимось’; *viděl pořádný kus světa* – ‘багато помандрувати’; *dostat pod jeden klobouk* – ‘привести до спільного займенника та ін.’; 2) ФО з негативною конотацією: *hrát neblahou roli* – ‘грати несприятливу роль’; *být na vázkách* – ‘сумніватися, не знати, як вчитини’; *jako bledule* – ‘блідий як крейда’; *v tom ani zbla pravdy* – ‘тут немає ані слова правди’; *to nikam nevede* – ‘це нічого не дає’ та ін.

ФО з наведеними значеннями допомагають підвищити експресивність тексту й розкрити різні погляди: від негативного до позитивного ставлення до ситуації.

4. Промови президентів Чеської Республіки містять велику кількість ключових слів. Їх різноманітність дає можливість привернути увагу до певної проблеми в суспільстві. Серед промов В. Гавела та В. Клауса виділяємо слова з таких тематик на зображення: 1) філософських та трансцендентальних почуттів (*domov, svědomí, klid, mravní, osud, identita, lidský, mír*); 2) ситуації в країні (*standardní, turbulence, totalitní, privatizace, rozdělení*); 3) функціонування законодавчих установ та їх членів (*poslanec, parlament, senát, Evropská unie*); 4) громадських проблем (*civilizace, volby*).

5. Для реалізації інтенцій у текстах президентського політичного дискурсу важливу роль відіграють риторичні засоби та прийоми, які в нашому дослідженні представлені двома групами – метафори та повтори з урахуванням двох базових критеріїв: структурного (контактного, анафоричного, епіфоричного, кільцевого або рамкового) і частиномовного (лексичного, граматичного).

Проведений у рамках нашого дослідження аналіз дозволяє зробити висновок щодо значної метафоризації промов президентів Чеської Республіки. Досліджені тексти В. Клауса характеризуються функціонуванням у них таких метафор: конфлікту (*postmodernistický útok; zpochybňování tradičních institucí; relativizací hodnot; globálně-oteplovací alarmismus*); руйнування (*zničit původní instituce*); здоров'я в негативному значенні (*vrozená vada*). Широко використовуються прикметникові (*politická scéna, politická chyba, politické zvraty*) та дієслівні метафори (*správná politika by byla bolestná*). У промовах В. Гавела знаходимо такі групи метафор: “компасу”, який має скеровувати людей на вірний шлях (*kompas naděje*); мінливості розвитку суспільства (*vývoj společnosti prochází turbulencemi*); дому, який був зруйнований радянським суспільством (*zanedbaný dům, je v podstatě ruína*); повалення комуністичного режиму (*zbořili jsme velkou zed'*); зміни розвитку в суспільстві (*pochmurná obloha nudy a umrtvujícího nedějí se protrhla; uvězněn v krunýři dogmat*).

Повтор у президентському політичному дискурсі В. Гавела та В. Клауса можна поділити на три великі групи: 1) повтори з метою емпатизації повторювального елемента – для посилення комунікативної і експресивної значимості висловлювання та провокації дії аудиторії, які виражаються анафорою, епіфорою, епанафорою; 2) повтори з метою протиставлення – служать для побудови логічних ланцюжків, підсилюють іллокутивний потенціал повідомлення, яке здійснюється на основі узуальних чи okazіональних антонімічних опозицій, виражених іменниками (*Romů a ne-Romů*), займенниками (*vaše a ta*), прикметниками (*srbští a ne černohorští*), дієсловами (*prohrál, vyhrál*), прислівниками (*méně, více méně*) з використанням таких стилістичних засобів як анадиплосис, паралелізм; 3) повтори з метою перерахування – для вираження рівнозначності змісту окремих частин висловлювання з використанням таких фігур як акумуляція, апострофа, плеоназм, полісиндетон, порівняння, метонімія, епітети, риторичні вигуки і риторичні питання.

6. Прецедентні феномени в промовах В. Гавела та В. Клауса послідовно зв'язують текст у єдине ціле, виражають систему оцінок національної лінгвокультурної спільноти і добре їй відомі. Вони створюють певну систему цінностей сформованих історично, регулюють соціальну поведінку, засуджують чи схвалюють її. Використання прецедентності – показник компетентності, за допомогою якої президенти викликають емпатію аудиторії, що сприяє зменшенню дистанції між президентом і громадянами. Численну групу становлять антропоніми в промовах В. Клауса (імена відомих політиків, публічних осіб, які зробили свій внесок у розвиток Чеської Республіки) – А. Вондра (екс-міністр закордонних справ Чеської Республіки), В. Дик, Т. Г. Масарик; зразки світової літератури та кіномистецтва (твір Й. В. Гете “Фауст”, А. Дюма “Три мушкетери”, головного героя серіалу “Тридцять випадків майора Земана”); романи-антиутопії О. Гакслі, Дж. Орвела, Є. Замятіна; філософські праці М. Гайдегера “Буття і час”; часто

вдається до автоцитування. Серед прецедентних висловлювань В. Гавел використовує імена святих та відомих борців за свободу – святого Войтеха, Я. Палаха, відомого теолога, мислителя, педагога та письменника Я. Коменського та американського проповідника М. Л. Кінга; часто звертається до Біблії та біблійних сюжетів – долі Христа, Апокаліпсису, “Десяти заповідей”.

7. Президентська політична промова призначається для конкретної аудиторії, знання й навички якої зумовлюють принципи композиції й вибір засобів переконання. Політична промова в політичній комунікації виступає засобом чи доповненням до масової пропаганди, яку невинно проводять засоби мас-медіа. Саме в межах президентської політичної промови враховуються основні системи цінностей: політичні, моральні, естетичні, конфесійні.

Існують певні переваги президентської політичної промови – прямий контакт з аудиторією, який допомагає сформувати сприятливе комунікативне середовище. У політичних промовах президентів Чеської Республіки не тільки висвітлюються їх дії, але й справляється свідомий вплив на адресата. Вплив на свідомість адресата – свідоме (пере)структування адресантом-суб’єктом політичного впливу дискурсивної реальності.

Одним з найрозповсюджених маніпулятивних прийомів у президентському дискурсі В. Гавела є пряме чи непряме уникнення від відповіді шляхом уживання безозобових конструкцій *říká se, mluvilo se o tom, každé malé dítě ví, všichni přece víme, zaslechl jsem* та ін.; замість конкретного формулювання використання абстрактних слів *věc, záležitost, otázka, problém, řešení*, вживання неозначених прислівників, наприклад *jaksi (jaksi toto je, takové jaksi období, ta účast jaksi je)* та ін. Вацлав Гавел у своїх промовах використовує стратегію применшення проблеми, яка виражена напр., словами *toto není jediný problém...jsou tu i jiné, větší* та ін.

Для точного підтвердження слів В. Клаус як засіб увиразнення власне негативного ставлення використовує неозначені займенники і прислівники, *jakýchsi možných nových konkurentů jsme již viděli několik* та плюралізацію прізвищ *páni Cyrilové Svobodové; Teličkové; pány Doležaly; panů Grégrů, Fenclů, Špodlů*. Вацлавом Клаусом широко використовується критика особистостей напр. *pár zaprodaných novinářů České televize*; критика самого модератора *vy načnete téma, člověk se vám pokouší odpovědět, vy vůbec neposloucháte* та ін.

Перспективи дослідження вбачаємо в залученні до аналізу іншого етнічного президентського дискурсу з метою визначення впливу національно-культурних чинників на процес спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

І. Спеціальна література

А. Друковані видання

1. Авдеенко, И. А. Структура и суггестивные свойства вербальных составляющих рекламного текста : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / Иван Анатольевич Авдеенко. – Комсомольск-на-Амуре, 2001. – 168 с.
2. Ажнюк, Б. М. Англізми в сучасній українській, російській і чеській мовах / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 190 – 207.
3. Ажнюк, Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48 – 54.
4. Алтунян, А. Г. От Булгарина до Жириновского. Идеино стилистический анализ политических текстов [Текст] / А. Г. Алтунян. – М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 1999. – 263 с.
5. Андрейченко, О. І. Роль фразеологізмів у жанрі політичної дискусії // Культура слова. – К.: Ін-т української мови, 2002. – Вип. 61. – С. 77 – 81.
6. Арнольд, И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования). – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
7. Арнольд, И. В. Стилистика. Современный английский язык : [учебник для вузов] / Арнольд И. В. - [5-е изд., испр, доп.]. – М. : Флинта: Наука, – 2002. – 384 с.
8. Арутюнова, Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5 – 32.
9. Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека [Текст] / М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.

10. Баландіна, Н. Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті. – Київ: АСМІ, 2002. – 331 с.
11. Баранов, А. Н. Русская политическая метафора / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – Москва: Помовский и партнеры, 1991. – 330 с.
12. Баранов, А. Н., Казакевич, Е. Г. Парламентские дебаты: традиции и новации // Сов. полит. яз. (от ритуала к метафоре) / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М.: Знание, 1991. – 63 с.
13. Баранов, А. Н., Караулов Ю. Н. Политическая метафора как объект лингвистического исследования. // Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. – М., 1991. – С. 12 – 16.
14. Бахтин, Н. Б. Социоллингвистика и социология языка: учеб. пособие [Текст] / Н. Б. Бахтин, Е. В. Головкин. – СПб., 2004. – 336 с.
15. Бацевич, Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
16. Бенвенист, Э. Общая лингвистика [Текст] / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 448 с.
17. Берн, Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры [Текст] / Э. Берн. – Минск: Попурри, 2003. – 848 с.
18. Бертагаев, Т. А. Билингвизм и его разновидности в системе употребления // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Высшая школа, 1972. – С. 83 – 87.
19. Борисова, Е. Г. Особенности типов политического дискурса в России [Текст] / Е. Г. Борисова // Политический дискурс в России – 2: Материалы рабочего совещания-семинара. – М.: Диалог-МГУ, 1998. – С. 17 – 18.
20. Борисова, И. Н. Категория цели и аспекты текстового анализа [Текст] / И. Н. Борисова // Жанры речи: сб. науч. статей. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1999. – Вып. 2. – С. 81– 97.

21. Бирих, А. К., Мокиенко, В. М., Степанова, Л. И. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / под ред. В. М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. – М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2005. – 926 с.
22. Бубнова, Н. А. Ключевые слова социального словаря как инструмент речевого воздействия и манипуляции сознанием в аналитической публицистике: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – М.: Наука, 2012. – 224 с.
23. Бурдые, П. О. Начала. Choses dites [Текст] / П. Бурдые / Пер. с фр.; Перевод Н.А. Шматко. – М.: Socio-Logos, 1994. – 288 с.
24. Бурдые, П. О телевидении и журналистике / П. Бурдые. – М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», Институт экспериментальной социологии, 2002. – 160 с.
25. Быкова, О. Н. Языковое манипулирование [Текст] / О.Н. Быкова // Вестник российской риторической ассоциации; под ред. А. П. Сковородникова – Красноярск, 1999. – Вып. 1(8). – С . 99 – 103.
26. Василенко, И. А. Политические переговоры: учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 396 с.
27. Васильева, Л. П. Современная сербохорватская общественно-политическая лексика : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10. 02. 03 “Славянские языки” / Л. П. Васильева. – К., 1984. – 23 с.
28. Ващенко, О. О. Конвергентні та дивергентні процеси в чеській мові в діяхронно-синхронному висвітленні (на матеріалі слів англомовного походження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Ващенко Олена Олексіївна. – К., 2010. – 262 с.
29. Верещагин, Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М: Русский язык, 1990. – 269 с.
30. Витгенштейн, Л. Логико-философский трактат [Текст] / Людвиг

- Витгенштейн. – М.: Канон+РООИ «Реабилитация», 2008. – 288 с.
31. Водак, Р. Язык. Дискурс. Политика [Текст] / Р. Водак. – Волгоград: Перемена, 1997. – 139 с.
32. Воробьева, О. И. Политическая лексика. Ее функции в современной устной и письменной речи / О. И. Воробьева. – Архангельск, 2000. – С. 126 – 134.
33. Ворожцова, О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / О. А. Ворожцова; ГОУ ВПО «Уральский гос. пед. ун-т». – Екатеринбург, 2007. – 23 с.
34. Габермас, Ю. Філософський дискурс Модерну. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
35. Гак, В. Г. Русская политическая метафора (материалы к словарю) / В. Г. Гак, А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 136 – 140.
36. Герасимов, В. И., Ильин М. В. Политический дискурс-анализ / Политический дискурс: история и современные исследования. – Сборник научных трудов. – М., 2002. – 184 с. – (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, №3. Серия: «Политология»). – С. 61 – 71.
37. Глазкова, М. Ю. Экспрессивный синтаксис в современной публицистике: на материале русскоязычных и англоязычных аналитических общественно-политических статей : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.19 / Глазкова Марина Юрьевна. – Ростов-на-Дону, 2010. – 166 с.

38. Голік О.В. Особливості використання маніпулятивних технік в рекламному повідомленні / О.В. Голік // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2013. – Т. 50 (січ.–берез.). – С. 124 –128.
39. Горбачёва, Е. В. Публичная сфера как пространства политического дискурса [Текст] / Е.В. Горбачёва // Государственная служба, 2007. – №1. – С. 139 – 143.
40. Грачев, Г. В. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. В. Грачев, И. К. Мельник. – М.: ЭСКИМО, 2003. – 153 с.
41. Грушевская, Т. М. Политический газетный дискурс: Лингвопрагматический аспект: дис. ... д-ра филол. наук [Текст] / Т. М. Грушевская. – Краснодар, 2002. – 256 с.
42. Гудков, Д. Б. Прецедентное имя. Проблемы денотации, сигнификации и коннотации / Д. Б. Гудков // Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации. – М.: МГУ, 1997. – С. 116 – 129.
43. Гумбольдт, В. Избранные труды по общему языкознанию [Текст] / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
44. Гуменна, О. І. Лексичні інновації у словацькій літературній мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.03 “Слов’янські мови” / О. І. Гуменна. – К., 2011. – 20 с.
45. Даниленко, Л. І. Лексико-семантичні інновації в сучасній чеській мові / Л. І. Даниленко // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 104 – 112.
46. Даниленко, Л. І. Національно-культурна семантика чеської фразеології. – К.: Коломия, 2000. – 242 с.
47. Даниленко, Л. І. Погода і роһода у світлі української та чеської мов // Мовознавство. – 2016. – № 2. – С. 51 – 61.
48. Данилова, Н. К. «Знаки субъекта» в дискурсе / Н. К. Данилова. – Самара: Самар. ун-т, 2001. – 228 с.

49. Дацишин, Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Х. П. Дацишин. – Львів, 2005. – 20 с.
50. Дементьев, В. В. Теория речевых жанров / В. В. Дементьев. – М.: Знак, 2010. – 600 с.
51. Демьянков, В. З. Интерпретация политического дискурса в СМИ [Текст] / В. З. Демьянков // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – С. 116 –133.
52. Демьянков, В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / Политический дискурс: история и современные исследования // Сборник научных трудов. – М., 2002. – 184 с. – (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, № 3. Серия: «Политология»). – С. 20 – 32.
53. Денисюк, Е. В. Феномен манипуляции: речедеятельностная интерпретация // Культурно-речевая ситуация в современной России: вопросы образовательных технологий: Тез. докл. и сообщ. всероссийск. науч.-метод. конф., 19-21 марта 2000 г. / Под ред. И. Т. Вепревой. – Екатеринбург, 2000. – С. 66 – 68.
54. Добижа, О. А. Лексико-грамматический повтор как средство выражения категорий количества и степени (на материале современного русского языка): дис канд . филол . наук. – Таганрог, 2001. – 195 с.
55. Доценко, Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита [Текст] / Е.Л. Доценко. – М. : ЧеРо : Юрайт, 2000. – 342 с.
56. Дилтс, Р. Изменение убеждений с помощью НЛП [Текст] / Р. Дилтс. – М.: Независимое издательство «Класс», 2001. – 192 с.
57. Екман, П. Теорія брехні. – К.: Країна мрій, 2012 – 320 с.

58. Євланова О. О. Аналіз ключових слів чеського президентського дискурсу (на матеріалі новорічних промов Вацлава Гавела) / О. О. Євланова // Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження : зб. м-лів Всеукраїнської наук. – практ. конф., 07 – 08 квітня 2016 р. – Київ: Міленіум, 2016. – С. 187 – 188.
59. Євланова О. О. Комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса в телевізійних передачах / О. О. Євланова // Пріоритети сучасної філології: теорія і практика. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10 – 11 лютого 2017 року). – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2017. – С. 97 – 99.
60. Євланова О. О. Комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса у засобах масової інформації / О. О. Євланова // Науковий журнал “Слов’янський збірник” Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса: Вид-во “Бурек”, 2017. – Вип. 21. – С. 91 – 102.
61. Євланова О. О. Метафора як тип трансформованих висловів у політичному дискурсі Вацлава Гавела та Вацлава Клауса / О. О. Євланова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць / за наук. ред. проф. А. В. Корольової. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. 15. – С. 51 – 58.
62. Євланова О. О. Мовна особистість у чеському політичному дискурсі : Вацлав Клаус / О. О. Євланова // Мова і культура: наук. журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. II (182). – С. 325 – 330.
63. Євланова О. О. Новорічні промови Вацлава Гавела: синтаксично-стилістичний аспект / О. О. Євланова // Лінгвостилістичні студії: наук. журн. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 4. – С. 71 – 77.

64. Євланова О. О. Політична афористика як феномен політичного дискурсу: Вацлав Гавел та Вацлав Клаус / О. О. Євланова // *Studia Slavica XXI/1*. – Ostrava: Ostravská univerzita – Uniwersytet Opolski, 2017. – S. 85 – 90.
65. Євланова О. О. Політичні дебати як основний засіб маніпуляції президентів Чеської Республіки (на матеріалі промов Вацлава Гавела та Вацлава Клауса) / О. О. Євланова // *Сучасні лінгвістичні парадигми : матеріали міжнародної наукової конференції (м. Бахмут, 18 квітня 2017 р.)*. – Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. – Вип. 4. – С. 57 – 60.
66. Иванов, Л. Ю. Текст научной дискуссии: дейксис и оценка [Текст] / Л. Ю. Иванов. – М.: НИЛ «2Р», 2003. – 208 с.
67. Иванова, Ю. М. Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов: дис. ... канд. филол. наук [Текст] / Ю. М. Иванова. – Волгоград, 2003. – 138 с.
68. Ильин, М. В. Политическое самоопределение. – М.: Pro et contra, 1999. – 342 с.
69. Иванчикова, Е. И. Лексический повтор как экспрессивный прием синтаксического распространения // *Мысли о современном русском языке*. – М.: Просвещение, 1969. – С. 27 – 128.
70. Ільченко, О. М. Стереотипове заперечення в американському науково-академічному дискурсі: культурна специфіка / Ільченко О. М., Шпенюк І. Є. // *Вісник Харківського нац. університету ім. В. Н. Каразіна*. – № 811. – 2008. – С.12-16.
71. Иссерс, О. С. Речевое воздействие в аспекте когнитивных категорий [Текст] / О. С. Иссерс // *Вестник Омского университета*. – 1999, Вып. 1. – С. 74 – 79.
72. Кара-Мурза, С. Г. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Г. Кара-Мурза. – М.: Эксмо, 2009. – 864 с.

73. Карасик, В. В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
74. Карасик, В. И. О типах дискурса [Текст] / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград, 2000. – С. 5 – 20.
75. Караулов, Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
76. Карпіловська, Є. А. Інноваційні процеси в лексиконі та граматичному ладі сучасної української мови / Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, Л. П. Кислюк, А. П. Загнітко, М. О. Вінтонів // Фундаментальні орієнтири науки : зб. статей за матеріалами проектів гуманіт. та соц.-екон. напрямів ДФФД. – К. : Академперіодика, 2005. – С. 98 –127.
77. Кибрик, А. А. Когнитивное исследование по дискурсу [Текст] / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126 – 139.
78. Киселев, А. Е. Лексическое повторение как грамматическое средство русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Киселев Алексей Евгеньевич. – М., 1954. – 21 с.
79. Клименко, Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Вид. Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
80. Кожина, М. Н. Стилистика русского языка. – М.: Флинта : Наука, 2008. – 464 с.
81. Кондратенко, Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 155 с.
82. Копнина, Г. А. Речевое манипулирование: учеб. пособие [Текст] / Г. А. Копнина. – М.: Флинта, 2008 – 176 с.
83. Красных, В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2001. – 270 с.
84. Крючкова, Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-

- политической лексики и терминологии / Т. Б. Крючкова. – М. : Наука, 1989. – 151 с.
85. Кубрякова, Е. С. Вербальная деятельность СМИ как особый вид дискурсивной деятельности [Текст] / Е.С. Кубрякова, Л. В Цурикова // Язык средств массовой информации: Учеб. пособие по специализации. – Часть 2. – М.: Изд-во моек, ун-та, 2004. – С. 126 – 159.
86. Кудрявцева, Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко, О. М. Дорофієва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
87. Кунин, А. В. Фразеология современного английского языка. – М: Международные отношения, 1972. – 289 с.
88. Курас, І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
89. Лакофф, Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387 – 415.
90. Лук'яненко, С. С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. С. Лук'яненко. – Х., 2009. – 18 с.
91. Лук'яненко, С. С. Спроба визначення тематичних меж та властивостей соціально-політичної лексики / С. С. Лук'яненко // Наукові праці Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту. Філол. науки. – 2007. – Вип. 15. – Т. 1. – С. 136-139.
92. Майерс, Д. Социальная психология. – Спб.: Разумный мир, 2010. – 234 с.
93. Майоров, А. П. Социальный билингвизм и языковое пространство / А. П. Майоров; М-во общ. и проф. образования РФ. Башкир. гос. ун-т. – Уфа, 1998. - 158 с. Макаров, М. Л. Основы теории дискурса [Текст] /

- М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
94. Мальцева, О. В. Разноуровневый повтор в англоязычном рекламном тексте (структурирование и функционирование) : дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук / О. В. Мальцева. – СПб., 1991. – 278 с.
95. Мальцева, О. В. Разноуровневый повтор в англоязычном рекламном тексте (структурирование и функционирование) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук / О. В. Мальцева. – СПб., 1991. – 20 с.
96. Мацько, Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.
97. Мацько, Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
98. Мейе, А. Сравнительный метод в историческом языкознании. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – 104 с.
99. Мелерович А. М., Мокиенко В. М. Фразеологизмы в русской речи. – М.: «Русские словари», 1997. – 864 с.
100. Михайлин, І. Л. Основи журналістики. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 496 с.
101. Михалёва, О. Л. Политический дискурс: Специфика мапулятивного воздействия [Текст] / О. Л. Михалёва. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
102. Михайленко, Л. Л. Динаміка суспільно-політичної лексики української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Л. Л. Михайленко. – К., 2009. – 21 с.
103. Михальская, А. К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической риторике: Учеб. пособие для студентов гуманитарных

- факультетов [Текст] / А.К. Михальская. – М.: Издательский центр «Academia», 1996. – 192 с.
104. Мороз, О. О. Сучасна чеська суспільно-політична лексика : семантика, структура, динаміка : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Мороз Олена Олександрівна. – К., 2005. – 160 с.
105. Нагорна, Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К.: Світогляд, 2005. – 316 с.
106. Нахимова, Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации: [монография] / Е. А. Нахимова. – Екатеринбург : ГОУ ВПО «Уральский гос. пед. ун-т», 2007. – 207 с.
107. Немчинова, Н. В. Когнитивные и лингвокультурные особенности поздравления в массовой коммуникации. Текст. / Н.В. Немчинова // Мир науки, культуры, образования. – 2008. – №1 (8). – С. 67 – 70.
108. Нефедова, Л. А. Лексические средства манипулятивного воздействия в повседневном общении: на материале современного немецкого языка: дис. ... канд. филол. наук [Текст] / Л.А. Нефедова. – М., 1997. – 230 с.
109. Ортега-и-Гассет, Х. Восстание масс [Текст] / Х. Ортега-и-Гассет // Восстание масс. Дегуманизация искусства. Беспребетная Испания: Сб.: пер. с исп. – М: АСТ: СТ МОСКВА, 2008. – 347 с.
110. Павлюк, Л. С. Текст і комунікація: Основи дискурсивного аналізу. – Львів : ПАІС, 2009 – 76 с.
111. Паршина, О. Н. Российская политическая речь: Теория и практика [Текст] / О. Н.Паршина /Под ред. О. Б. Сиротининой. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 232 с.

112. Петров, В. В. Метафора: От семантических представлений к когнитивному анализу / В. В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 3. – С. 135 – 146.
113. Пешё, М. Контент-анализ и теория дискурса // Квадратура смысла. – М.: Прогресс, 2002. – 416 с.
114. Потебня, А. А. Мысль и язык [Текст] / А. А. Потебня. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с.
115. Почепцов, Г. Г. Теория коммуникации [Текст] / Г. Г. Почепцов – М.: «Рефл-бук», 2001. – 656 с.
116. Протченко, И. Ф. Лексика и словообразование русского языка / И. Ф. Протченко. – Москва: Наука, 1975. – 321 с.
117. Рождественский, Ю. А. Принципы современной риторики. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 238 с.
118. Розенталь, Д. Э. Сборник упражнений по русскому языку для подготовительных отделений вузов: Учеб. пособие для слушателей подгот. отд. вузов. – 2-е изд., стереотип. – М.: Высшая шк., 1989. – 448 с.
119. Розенцвейг, В. Ю. Языковые контакты. Лингвистическая проблематика. – Л.: Наука, 1972. – 80 с.
120. Романов, А. А. Языковая суггестия в предвыборной кампании [Текст] / А. А. Романов, И. Ю. Черепанова. – Тверь: Гере, 1998. – 225 с.
121. Седов, К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.
122. Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
123. Семчинский, С. В. Семантическая интерференция языков. – К.: Высшая школа, 1974. – 256 с.
124. Серажим, К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду

- українського масовоінформаційного дискурсу) [Текст] : дис... д-ра філол. наук: 10.01.08 / Серажим Катерина Степанівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 408 с.
125. Серебренников, Б. А. Принципы описания языков мира. – М.: Наука, 1976. – 343 с.
126. Скляревская, Г. Н. Метафора в системе языка. Санкт-Петербург: Наука, 1993. – 152 с.
127. Сковородников, А. П. Языковое насилие в современной российской прессе [Текст] / А.П. Сковородников // Теоретические и прикладные аспекты речевого общения (научно-методический бюллетень). – Красноярск: Ачинск, 1997. – С. 35 – 41.
128. Скрипник, Л. Г. Фразеологія української мови : [монографія] / Л. Г. Скрипник; АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ: Наук. думка, 1973. – 278 с.
129. Славова, Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології: США – Україна : [монографія] / Л. Л. Славова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 360 с.
130. Слышкин, Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 128 с.
131. Соломатов, С. И. Ключевые слова в журналистском портрете политика и предпринимателя. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. – 232 с.
132. Соломоник, А. Семиотика и лингвистика [Текст] / А. Соломоник. – М.: Молодая гвардия, 1995. – 352 с.
133. Степанов, Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс, Факт и принцип Причинности [Текст] / Ю. С. Соловьёв // Язык и наука конца XX века: Сб. статей. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1995. – С. 35 – 73.

134. Степанов, Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: 3-е изд. – М.: Академический проект, 2004. – 991 с.
135. Стишов, О. А. Динамічні процеси в суспільно-політичній лексиці й термінології сучасних мас-медіа / О. А. Стишов // Проблеми семантики слова, речення та тексту / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – Вип. 3. – К. : КДЛУ, 2000. – С. 341 – 347.
136. Стишов, О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія / О. А. Стишов. – К. : Видавн. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
137. Тараненко, О. О. Метафора / О. О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія / Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні НАН України. – 3-тє вид. – К. : Укр. енцикл., 2007. – С. 307 – 309.
138. Телия, В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1988. – 324 с.
139. Телия, В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
140. Ткачук, О. Б. Лексичні процеси в мові хорватських та українських мас-медіа в контексті суспільно-політичних змін кінця ХХ – поч. ХХ століття / О. Б. Ткачук // Вісн. Львів. ун-ту. Серія філол. – 2012. – Вип. 56. – Ч. 1. – С. 14 – 21.
141. Федоренко, Н. Т., Сокольская Л. І. Афористика. – М.: Изд-во “Наука”, 1990. – 415 с.
142. Филинский, А. А. Критический анализ политического дискурса предвыборных кампаний 1999 – 2000 гг.: дис. ... канд. филол. наук [Текст] / А. А. Филинский. – Тверь, 2002. – 163 с.

143. Фоменко, О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04/ Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 21 с.
144. Формановская, Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. – М.: Институт русского языка им. А. С. Пушкина, 1998. – 328 с.
145. Хайдеггер, М. Время и бытие: Статьи и выступления / Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Бибихина. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
146. Хи, Л. Й. Отражение общественно-политических изменений в лексике русского и корейского языков : автореф. дис. ... к-та филол. наук / Ли Йонг Хи. – Москва, 2003. – 18 с.
147. Холявко, І. В. Українська суспільно-політична лексика 90-их років ХХ ст. як тематична єдність / І. В. Холявко // Наука і сучасність : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – К. : Логос, 2002. – Т. 30. – С. 196–203.
148. Цурикова, Л. В. Методологические аспекты когнитивно-коммуникативного анализа дискурса в межкультурной коммуникации. [Текст] / Л. В. Цурикова // Проблемы представления (репрезентации) в языке. Типы и форматы научных знаний: сб. науч. трудов. – М., Калуга: Издательство «Эйдос», 2007. – 392 с.
149. Черепанова, И. Ю. Дом колдуньи. Суггестивная лингвистика. [Текст] / И. Ю. Черепанова. – СПб.: Лань, 1996. – 335 с.
150. Черникова, Н. В. Метафора и метонимия в аспекте современной неологии / Н. В. Черникова // Филол. науки. – 2001. – No 1. – С. 82–90.
151. Чернявская, В. Е. Дискурс власти и власть дискурса. Проблемы речевого воздействия [Текст] / В. Е. Чернявская. – М.: Флинта, 2006. – 136 с.
152. Чудинов, А. П. Политическая лингвистика : учеб. пособие [Текст] / А. П. Чудинов. – М.: Флинта : Наука, 2007. – 256 с.

153. Шарафутдинова О. И. Речевые средства создания образа риторика (на материале зарубежного политического дискурса конца XX века) // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – №16. – С. 171 – 176.
154. Шевченко, І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / За загальн. ред. Шевченко І. С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 233 – 236.
155. Шейгал, Е. И. Семиотика политического дискурса [Текст] / Е. И. Шейгал. – М: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
156. Шерковин, Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов [Текст] / Ю. А. Шерковин. – М.: Мысль, 1973. – 215 с.
157. Ширина, Е. В. Мимезис как особый вид повтора чужой речи : автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.01/ Ростов-на-Дону. – К., 1998. – 19 с.
158. Шишков, Г. Управляемое омассовление [Текст] / Г. Шишков. – М: Мысль, 1999. – 248 с.
159. Щербенко, Е. В. Мова тоталітарного суспільства // Наукові записки ІПіЕНД. – Вип. 21. – К., 2002. – С. 206 – 212.
160. Яворская, Г. М. О концепте «Дом» в украинском языке // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сборник статей в честь Н. Д. Арутюновой. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 716 – 728.
161. Alli, I. 101 Selected Sayings of Mahatma Gandhi. – L.: eBookIt.com, 2013. – 527 s.
162. Aristoteles. Rétorika. – Praha: Academia, 2010. – 543 s.
163. Bartošek, J. Jazyk současné české politiky / Jaroslav Bartošek. – Olomouc : Vyd. Univ. Palackého v Olomouci, 1993. – 60 s.

164. Bartošek, J. K televizním politickým debatám / Jan Bartošek // Tvar. – 1997. – Č. 11. – S. 11–16.
165. Bayley, P. Live oratory in the television age: The language of formal speeches [Текст] / P. Baley // Campaign language: image, myth in the US presidential elections. – Bologna, 1985. – P. 77–174.
166. Beaugrande, R., Dressier, W.U. Introduction to text linguistics. – London, 1981. – 142 p.
167. Bílková, J. Únikové komunikační strategie v rozhovorech a diskusích. – České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2008. – 178 s.
168. Blechová, S. Republikánská tradice s obnovenou vážností. / Blechová, Silvie // Lidové noviny. – 02. 01. 2004. – №1. – S. 3–10.
169. Čech, R. Tematická analýza novoročních projevů československých a českých prezidentů z let 1949–2013. / Slovo a text v historickém kontextu – perspektivy historickosémantické analýzy jazyka //. – Brno: FF UJEP, 2013. – S. 43–63.
170. Čechová, M., Krčmová M. a Minářová E. Současná stylistika. – Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. – 381 s.
171. Čechová, M. Stylistika současné češtiny. – Praha: Academia, 2003. – 340 s.
172. Čermák, F. Lexikon a sémantika / František Čermák. – Praha : Nakl. Lidové noviny, 2010. – 357 s.
173. Černý, J. Dějiny lingvistiky. – Olomouc: Votobia, 1996. – 231 s.
174. Čmejrková, S. Čeština mediální, mluvená a psaná / S. Čmejrková // Přednášky z 49. běhu Letní školy slovanských studií. – Praha: FF UK, 2006. – S. 47–63.
175. Čmejrková, S. – Havlík, M. – Hoffmannová, J. – Müllerová, O. – Zeman, J.: Styl mediálních dialogů. – Praha: Academia 2013. – 319 s.
176. Čmejrková, S., Hoffmanová, J. Jazyk, média, politika. – Praha: Academia, 2003. – 316 s.

177. Čmejrková, S. Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu / S. Čmejrková–J. Hoffmannová // Jazyk, media, politika. – Praha: Academia, 2003. – S. 80 – 115 s.
178. Čmejrková, S. Televizní interview a jiné dualy. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu / Světla Čmejrková // Slovo a slovesnost. – 1999. – č. 60. – S. 247 – 268.
179. Danaher, D. S. Translating Havel: Three key words (domov, svědomí, and klid) / Danaher D. S. // Slovo a slovesnost. – 2010. – č. 71. – S. 250 – 259.
180. Dressler, W. The thread of Discourse / W. Dressler // Journal of Linguistics. – 1977. – Vol. 13, №2. – P. 320 – 321.
181. Eben, M. Dostat se pod povrch. – Praha: Karolinum, 1999. – 167 s.
182. Fidelius, P. Jazyk a moc. – Brno: FF UJEP, 1989. – 179 s.
183. Filipec, J. Česká lexikologie / J. Filipec, František Čermák. – Praha : Academia, 1986. – 281 s.
184. Filipec, J. Dynamika lexika v proměnách české národní společnosti 20. století / Josef Filipec // Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Český jazyk / red. nauk. J. Kořenský. – Opole : Uniw. Opolski, 1998. – S. 180 – 195.
185. Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., & Trew, T. Language and Control. – London: Routledge and Kegan Paul, 1979. – 453 p.
186. Graber, D. Political Languages // Handbook of Political Communication. – Beverly Hills and London: Sage Publications, 1981. – 198 s.
187. Grac, J. Persuazia: Oplyvkovanie cloveka clovekom [Текст] / J. Grac – Brno: Osveta, 1985. – 356 p.
188. Gross, D. Rhetoric and Politics: Mapping the Interrelations. – Newcastle: Tyne, 2012. – 342 s.
189. Halliday, M. A. K. Explorations in the Functions of Language [Текст] / M. A. K. Halliday. – London: Edward Arnold, 1973. – 143 p.

190. Hart, R. P. The sound of leadership: Presidential communication in the modern age. – Chicago: RTY, 1987. – 273 p.
191. Hartmannová, V. Jazykové rozbory. – Olomouc: FIN, 1993. – 131 s.
192. Havlík, M. The role of prosody in a Czech talk-show. – Philadelphia: John Benjamins. – 178 s.
193. Havránek, B. Vývoj spisovného jazyka českého/ BohuslavHavránek // Československá vlastivěda. řada II. Spisovný jazyk český a slovenský. – Praha : Sfinx, 1936. – S. 144.
194. Hlavsová, J. Jazyk politiky. Český jazyk na přelomu tisíciletí. – Praha: Academia, 1997. – 235 s.
195. Hoffmannová, J. «Mlžení» a «kusejrování» českých politiků. – Praha: Lidové noviny. – S. 312 – 320.
196. Hutchby, I. Building alignments in public debate: A case study from British TV / Ian Hutchby // Text. – 1997. – № 2. – P. 3 – 15.
197. Chilton, P. A. Politics and Language [Текст] / P. A. Chilton // The Encyclopedia of Language and Linguistics / ed. R. E. Asher. – Oxford, New York: PergamonPress, 1994. – P. 3214 –3221.
198. Internacionalizmy v nové slovní zásobě : sborník příspěvků z konference, Praha, 16.–18. června 2003 / ÚJČ AV ČR ; usp. Z. Tichá, A. Rangelova. – Praha : AV ČR, 2003. – 239 s.
199. Jedlička, A. Vývojová dynamika současné spisovné češtiny / Alois Jedlička // Naše řeč. – 1969. – Roč. 52. – Č. 2–3. – S. 79 – 94.
200. Johnson-Laird, P. N. Propositional reasoning by model. – London: Psychol. Rev.,1992. – 234 p.
201. King, M. L. Odkaz naděje. Vybrané články a projevy. – Praha: SLON, 2012. – 323 s.
202. Kita, M. Wywiad prasowy. Jezyk – gatunek – interakcja. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 1998. – 345 s.

203. Klímeš, L. Cizí slova / Lumír Klímeš. – 7. vyd. – Praha : SPS – pedagog. nakl., 2005. – 829 s.
204. Kraus, J. Jazyk v proměnách komunikačních médií. – Praha: UK, Karolinum. – 345 s.
205. Kraus, J. Rétorika a řečová kultura. – Praha: Karolinum, 2004. – 183 s.
206. Kraus, J. Rétorika v dějinách jazykové komunikace. – Praha: Academia, 1981. – 126 s.
207. Krobotová, M. Úvod do české stylistiky. – Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. – 126 s.
208. Kubát, M. Politická frazeologie v Polsku po roce 1989. Rozvoj české společnosti v Evropské unii. – Praha: Teritoriální studia, 2004. – 456 s.
209. Lotko, E. Co a jak ovlivňuje inovační procesy ve slovní zásobě (na materiálu češtiny, slovenštiny a polštiny) / Edvard Lotko // Procesy innowacyjne w językach słowiańskich. – Warszawa, 2003. – S. 101–115.
210. Lotko, E. Kapitoly ze současné rétoriky. – Olomouc: FF UP, 2004. – 202 s.
211. Martincová, O. Neologizmy v dnešní češtině. – Praha: Akademie věd České republiky, 2005. – 248 s.
212. Mleziva, E. Vliv společenských změn na vznik nových významů a výrazů v českém jazyce (Lingvisticko-sociologická studie) / Emil Mleziva // Slovo a slovesnost. – 1996. – Roč. 57. – S. 283 – 296.
213. Morik, K. Überzeugungssysteme der Kunstlichen Intelligenz: Validierung vor dem Hintergrund linguistischer Theorien iiber implizite Ausserungen [Текст] / K. Morik. – Tübingen: Walter de Gruyter GmbH & Co.KG, 1982. – 269 s.
214. Müllerová, O. Žánry a syntaktické rysy mluvených projevů. – Ostrava: Ostravská univerzita. – 211 s.
215. Nakonečný, M. Psychologie osobnosti. – Praha: Academia, 1999. – 321s.

216. Nekvapil, J. Management jazykový. – Praha: Lidové noviny, 2002. – 270 s.
217. Novák, V. Proměny českého lexika pod vlivem historických události 20. století / Vladimír Novák // Bohemistika. – 2010. – Roč. 1. – S. 26–38.
218. Odaloš, P. Charakteristiky a techniky slovenskej politickej komunikácie / S. Čmejrková – J. Hoffmannová // Jazyk, media, politika. – Praha: Academia, 2003. – S. 217 – 243.
219. Planavá, I. Jak to spolu, mluvíme. – Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1992. – 567 s.
220. Pocok, J. G. A. Politics, Language and Time: Essays of Political Thought and History. – Chicago: RTT, 1989. – 163 s.
221. Rakušanová, P. Povaha občanské společnosti v České republice v kontextu střední Evropy. – Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2007. – 140 s.
222. Silverman, D. Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. – London: SAGE, 1993. – 448 p.
223. Schmidt, S. J. Texttheorie. Munchen: SAG, 1976. – 245 p.
224. Schudson, M. Sending a Political Message: Lessons from the American 1790s [Текст] / M. Schudson // Media, Culture and Society. – 1997, Vol. 19. – №3. – P. 311 – 330.
225. Slezáková, M. Jazyková analýza televizního diskusního pořadu Respektování. – Praha: Český spisovatel, 1998. – 145 s.
226. Svobodová, D. Internacionalizace současné české slovní zásoby / Diana Svobodová. – Ostrava : Ostravská univ. v Ostravě, 2007. – 141 s.
227. Švandová, B. Argumentace a umění komunikovat. – Brno: Masarykova univerzita, 1999. – 327 s.
228. Takáčová, M. Výučba cudzích jazykov a politolingvistický koncept v aplikácii na nefilologickej fakulte. – Banská Bystrica: SNP, 2005. – 124 s.

229. Wierzbicka, A. *Semantics: Primes and Universals*. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – 246 s.
230. Wodak, R. *Critical Discourse Analysis at the End of the 20th Century. Research on Language and Social Interaction*. [Текст] / R. Wodak. – 1999 – Vol. 32. – P. 185 – 193.
231. Załęska, M. *Rhetoric and Politics: Mapping the Interrelations*. / M. Załęska // *Rhetoric and Politics: Central / Eastern European Perspectives*. – Newcastle: Tyne, 2012. – S. 56 – 64.

Б. Електронні джерела

232. Григораш, А. С. Стратегії перекладу фразеологізмів із негативною конотацією в англійськомовному політичному дискурсі [Електронний ресурс]. – URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/52/19.pdf (дата звернення 17. 06. 2017).
233. Гузак, А. М. Типологічні особливості вживання прецедентних імен у політичній ораторській промові (на матеріалі промов американських Президентів) / А. М. Гузак // *Одеський лінгвістичний вісник*. – 2014. – Вип. 4. – С. 56 – 59. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/olinv_2014_4_17 (дата звернення 23. 12. 2016).
234. Дейк, Т. А. ван. К определению дискурса [Електронний ресурс] / Т. А. ван Дейк. – URL: <http://www.nsu.ru/psych/internet/vandijk2.htm> (дата звернення 06. 05. 2017).
235. Зайцева, М. О. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному політичному дискурсі [Електронний ресурс] / М. О. Зайцева. – URL: http://dspace.nluedu.ua/bitstream/123456789/13093/1/Zaitseva_101-104.pdf (дата звернення 28. 05. 2018).
236. Зелинский Ф. Ф. *История античных религий* [Електронний ресурс] / Ф. Ф. Зелинский. – URL: http://www.academia.edu/24898987/Зелинский_Ф._Ф._История_античн

- ых_религий._Т._IV._Религия_республиканского_Рима_-
_СПб._Квадривиум_2016._ – _864_с (дата звернення 15. 05. 2017).
237. Каландаров, К. Х. Управление общественным сознанием. Роль коммуникативных процессов [Электронный ресурс] / К. Х. Каландаров. – URL: <http://xromo.com/ruskolan/tolpa/manip.htm> (дата звернення 12. 01. 2018).
238. Кудрявцева, П. Б. Ключевые слова как инструмент формирования образа ратора в эпидейктической речи [Электронный ресурс] / П. Б. Кудрявцева. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klyuchevye-slova-kak-instrument-formirovaniya-obraza-ritora-v-epideykticheskoy-rechi> (дата звернення 15.08. 2018).
239. Левицька, І. М. Проблема еволюції феномену маніпуляції: культурно-історичний аспект [Електронний ресурс] / І. М. Левицька. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarv_ppn_2014_4_40 (дата звернення 21. 08. 2018).
240. Никашина, Н. В., Попова А. О. Типология повторов в политических выступлениях Маргарет Тэтчер // Вестник РУДН. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика. 2015. – №4. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/tipologiya-povtorov-v-politicheskikh-vystupleniyah-margaret-tetcher> (дата звернення: 24.11.2017).
241. Ришелье, Арман Жан дю Плесси. Цитаты [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.aphorism.ru/authors/arman-zhan-dju-plessi-rishele.html> (дата звернення: 29. 12. 2017).
242. Хохлачева, И. В. Политическая метафора как один из способов языковой манипуляции (на основе материалов политических партий в период предвыборной кампании) [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-411/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-411/10715-411-0365> (дата звернення 13. 02. 2017).

243. Шейгал, Е. И. Театральность политического дискурса [Электронный ресурс] / Е. И. Шейгал. – URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-00.htm> (дата звернення 03. 04. 2016).
244. Lazurova, N. Porovnávací charakteristika současné společensko-politické slovní zásoby v ukrajinské a české publicistice [Электронный ресурс] : disertační práce // Nataliya Lazurova. – Brno, 2011. – URL: http://is.muni.cz/th/147418/ff_d/Disertace-Lazurova.pdf (дата звернення 12. 03. 2017).

II. Джерела ілюстративного матеріалу

A. Друковані видання

245. Havel, V. 1999 – 2003. – Praha: Paseka, 2003. – 176 s.
246. Havel, V. Evropa jako úkol výběr z projevů 1990 – 2009. – Praha: Knihovna Václava Havla, 2014. – 270 s.
247. Havel, V. Hovory v Lánech 1991. – Praha: Knihovna Václava Havla, 2014. – 268 s.
248. Havel, V. Moc bezmocných a jiné eseje. – Praha: Knihovna Václava Havla, 2012. – 330 s.
249. Havel, V., Projevy a jiné texty z let 1992–1999. – Praha: Knihovna Václava Havla. – 940 s.
250. Havel, V. Prosím stručně. – České Budějovice: Gallery, 2006. – 256 s.
251. Hospodářské noviny: deník. – 2001, 2005, 2006, 2007.
252. Klaus, V. Deset. 10 projevů prezidenta republiky ke státnímu svátku 28. října s předmluvou Jiřího Weigla. – Praha: Fragment, 2013. – 80 s.
253. Klaus, V. Evropská integrace bez iluzí. Ilustrace Jiří Slíva. Praha: Knižní klub, 2011. – 151 s.
254. Klaus, V. Novoroční projevy z Pražského hradu 2004 – 2013. – Praha: Fragment, 2014. – 64 s.

255. Klaus, V. Rok druhý. 2005 – projevy, články, eseje– Praha: Knižní klub, 2006. – 418 s.
256. Klaus, V. Rok třetí. 2006 – projevy, články, eseje– Praha: Knižní klub, 2007. – 491 s.
257. Klaus, V. Rok pátý. 2008. Projevy, články, eseje. – Praha: Knižní klub, 2009. – 432 s.
258. Klaus, V. Rok sedmý. 2010 – projevy, články, eseje– Praha: Knižní klub, 2011. – 379 s.
259. Klaus, V. Rok devátý. 2012. Projevy, články, eseje – Praha: Knižní klub, 2013. – 472 s.
260. Kopeček, L. Fenomen Václav Klaus. Politická biografie. – Brno: Barrister & Principal, 2012. – 320 s.
261. Lidové noviny: deník. –1996, 2006, 2007.
262. Mladá fronta Dnes: deník. – 1999, 2000, 2006.

Б. Електронні ресурси

263. Blažek, P. Chladnou hlavu, planoucí srdce a čisté ruce- [Електронний ресурс]. – 02. 04. 2006 / Petr Blažek. – URL: <http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik5-2007/kap07.pdf> (дата звернення 23. 07. 2017).
264. Černá, D. Máte to marné, mýtus Václava Havla bude sílit. Je jako Masaryk. Vlastimil Tlustý vzpomíná, jak mu při odchodu děkoval osobně [Електронний ресурс]. 30. 09. 2016 / Daniela Černá. – URL: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Mate-to-marne-mytus-Vaclava-Havla-bude-silit-Je-jako-Masaryk-Vlastimil-Tlusty-vzpomina-jak-mu-pri-odchodu-dekoval-osobne-456116> (дата звернення 12. 09. 2017).
265. Duka, D. Requiem za Václava Havla s projevy [Електронний ресурс]. 23. 12. 2011 / Dominik Duka. – URL: <https://www.novinky.cz/specialy/dokumenty/254422-dokument-requiem-za-vaclava-havla-s-projevy.html> (дата звернення 12. 04. 2018).

266. Gabriel, J. Czech President Delivers Bold Speech in Support of Israel. [Электронный ресурс] 23. 03. 2014 / Jana Gabriel. – URL: <https://ricochet.com/archives/czech-president-delivers-bold-speech-support-israel/> (дата звернення 23. 05. 2017).
267. Havel V. Citáty [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.databazeknih.cz/citaty/vaclav-havel-6803> (дата звернення 12. 04. 2018).
268. Havel V. Citáty [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.databazeknih.cz/citaty/vaclav-havel-6342> (дата звернення 12. 04. 2018).
269. Havel, V. Jan Palach [Электронный ресурс]. 16. 01. 2015 / Václav Havel. – URL: <http://www.vaclavhavel-library.org/cs/index/novinky/810/jan-palach-16-ledna-1969> (дата звернення 12. 04. 2018).
270. Havel, V. Památka Jana Patočky [Электронный ресурс]. 17. 11. 2001/ Václav Havel. – URL: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=eseje&val=2_eseje.html&typ=html (дата звернення 12. 03. 2017).
271. Havel, V. Projev prezidenta republiky Václava Havla na summitu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě [Электронный ресурс]. 19. 11. 1999 / Václav Havel. – URL: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=92_projevy.html&typ=HTML (дата звернення 12. 01. 2018).
272. Havel, V. Projevy. [Электронный ресурс]. – URL: http://vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=923_projevy.html&typ=HTML (дата звернення 04. 05. 2017).
273. Hospodářské noviny [Электронный ресурс]. – URL: <https://ihned.cz> (дата звернення 16. 04. 2017).

274. Hronová, Z. Czechia? To není novinka, říkají jazykovědci [Elektronický resurs] 10. 10. 2013 / Zuzana Hronová. – URL: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/czechia-to-neni-novinka-rikaji-jazykovedci/r~i:article:792377/?redirected=1515058996> (дата звернення 01. 02. 2017).
275. Jaa, J. Klausovu knihu sponzorovala ruská ropná společnost [Elektronický resurs]. 19.08.2008 / Jiří Jaa// Aktuálně cz. – URL: <http://zpravy.aktualne.cz/domaci/politika/klausovu-knihu-sponzorovala-ruska-ropna-spolecnost/r~i:article:614125/> (дата звернення: 12.04.2017).
276. Janíček, J. Přerušný rozhovor. Václav Klaus v diskusi s Jeronýmem Janíčkem. – Praha: Academia, 2003. – 168 s.
277. Klaus V., Citáty [Elektronický resurs]. – URL: <https://www.databazeknih.cz/citaty/vaclav-klaus-6803> (дата звернення 12. 04. 2018).
278. Klaus, V. Citáty [Elektronický resurs]. – URL: <http://azcitaty.cz/vaclav-klaus/18708/> (дата звернення 03. 05. 2018).
279. Klaus, V. Česká společnost má právo Rusku nedůvěřovat, ale je zbytečné ho demonizovat [Elektronický resurs]. 03. 07. 2014 / Václav Klaus. – URL: <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Vaclav-Klaus-Ceska-spolecnost-ma-pravo-Rusku-neduverovat-ale-je-zbytecne-ho-demonizovat-325629> (дата звернення 23. 04. 2018).
280. Klaus, V. Desatero Václava Klause [Elektronický resurs]. – URL: <https://www.e-citaty.cz/klaus-vaclav/4181> (дата звернення 12.03. 2017).
281. Klaus, V. The other of global warming alarmism [Elektronický resurs]. 07. 11. 2007 / Václav Klaus. – URL: <http://www.klaus.cz/clanky/266> (дата звернення 23. 12. 2017).
282. Kopecký, J. Klaus vyšplhal na nejvyšší mrakodrap v Malajsii, zde zkontroloval růst země [Elektronický resurs]. 06. 07. 2012 / Josef Kopecký. – URL: <http://domaci.eurozpravy.cz/ekologie-a-zemedelstvi/52764-klaus->

- vysplhal-na-nejvyssi-mrakodrap-v-malajsii-zde-zkontroloval-rust-zeme/
(дата звернення 23. 12. 2017).
283. Lidové noviny [Електронний ресурс]. – URL: <https://lidovky.cz> (дата звернення 30. 04. 2017).
284. Mladá fronta [Електронний ресурс]. – URL: <https://mf.cz> (дата звернення 23. 03. 2017).
285. Projevy Václava Havla [Електронний ресурс]. – URL: http://cs.m.wikisource.org/wiki/Autor:V%C3%A1clav_Havel (дата звернення 12. 04. 2018).
286. Rozhovor s Ladislavem Špačkem, ukázky z jeho knihy o Havlovi [Електронний ресурс] // Metro. cz. – 05. 03. 2012. – URL: http://www.metro.cz/rozhovor-s-ladislavem-spackem-ukazky-z-jeho-knihy-o-havlovi-pqy-/metro-extra.aspx?c=A120304_181858_metro-extra_rob (дата звернення 06. 05. 2017).
287. Sebastian, T. Rozhovor prezidenta Václava Klause pro BBC World HardTalk [Електронний ресурс]. 14. 11. 2003 / Tim Sebastian. –URL: <https://www.klaus.cz/clanky/1026> (дата звернення 12. 02. 2017).
288. Uličný O. Jméno pro naši vlast. Česká republika: Čechy, Česko, Čechie? [Електронний ресурс]. – URL: <http://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/CDS1993-1.pdf> (дата звернення 21. 03. 2018).
289. Zeman děkoval Peresovi za slovo Czechia místo Czech Republic [Електронний ресурс]. – URL: https://www.denik.cz/ze_sveta/zeman-dekoval-peresovi-za-slovo-czechia-misto-czech-republic-20131007.html (дата звернення 30. 01. 2017).

III. СЛОВНИКИ

А. Друковані видання

290. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.

291. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – 709 с.
292. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
293. Словник української мови [Текст] : у 20 т. / НАН України, Укр. мов. – інформ. фонд. – К. : Наукова думка, 2010 – Т. 1 : А – Б / [уклад.: Л. Л. Шевченко та ін. ; голов. наук. ред. В. М. Русанівський]. – 2010. – 912 с.
294. Akademický slovník cizích slov : Díl 1 : A-K / kol. autorů pod vedením V. Petráčkové a J. Krause. – 1. vyd. – Praha : Academia, 1995. – 445 s.
295. Dvořáček, P. Česko-ruský odborný slovník z oblasti nové terminologie právnické, ekonomické, finanční a úřední, včetně zkratk / Peter Dvořáček. – 1. vyd. – Praha: Linde, 1995. – 265 s.
296. Filipec, J. Předmluva / Josef Filipec // Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. – 2. opr. a dopl. vyd. – Praha : Academia, 1994. – 647 s.
297. Hlavenka, J. Výkladový slovník výpočetní techniky a komunikací : 5500 pojmů z oblasti výpočetní techniky : přes 7000 křížových vazeb : výklad anglických i českých odborných pojmů / Jiří Hlavenka a kol. – Praha : Computer Press, 1997. – 452 s.
298. Mokijenko, V., Wurm, A. Česko-ruský frazeologický slovník. – Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. – 660 s.
299. Nový akademický slovník cizích slov : [A–T : studentské vydání] / kol. autorů pod ved. J. Krause. – Praha : Academia, 2009. – 879 s.
300. Slovník spisovné češtiny pro školy a veřejnost. 2. vyd. – Praha: Academia, 2001. – 648 s.

Б. Електронні ресурси

301. Кржижановский, С. Плеоназм [Електронний ресурс] // Фундаментальная электронная библиотека Русская литература и

- фольклор. – URL: <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt2/lt2-5951.htm> (дата звернення 14. 03. 2018).
302. Риторичне питання [Електронний ресурс]. – URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення 12. 12. 2016).
303. Korpus DIALOG Ústavu pro jazyk český AV ČR [Електронний ресурс]. – URL: www.fusie.ujc.dialogy.cz/ (дата звернення: 12.04.2017).
304. Slovník spisovného jazyka českého [Електронний ресурс] / В. Navránek, J. Bělič, M. Helcl a A. Jedlička. – URL: <http://ssjc.ujc.cas.cz/> (дата звернення 23. 03. 2017).
305. Zelená perla [Електронний ресурс]. – URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Zelená_perla (дата звернення 03. 05. 2018).

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Євланова О. О. Новорічні промови Вацлава Гавела: синтаксично-стилістичний аспект / О. О. Євланова // Лінгвостилістичні студії: наук. журн. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 4. – С. 71 – 77.
2. Євланова О. О. Мовна особистість у чеському політичному дискурсі : Вацлав Клаус / О. О. Євланова // Мова і культура: наук. журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 19. – Т. II (182). – С. 325 – 330.
3. Євланова О. О. Аналіз ключових слів чеського президентського дискурсу (на матеріалі новорічних промов Вацлава Гавела) / О. О. Євланова // Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження : зб. м-лів Всеукраїнської наук. – практ. конф., 07 – 08 квітня 2016 р. – Київ: Міленіум, 2016. – С. 187 – 188.
4. Євланова О. О. Метафора як тип трансформованих висловів у політичному дискурсі Вацлава Гавела та Вацлава Клауса / О. О. Євланова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць / за наук. ред. проф. А. В. Корольової. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. – Вип. 15. – С. 51 – 58.
5. Євланова О. О. Політична афористика як феномен політичного дискурсу: Вацлав Гавел та Вацлав Клаус / О. О. Євланова // *Studia Slavica* XXI/1. – Ostrava: Ostravská univerzita – Uniwersytet Opolski, 2017. – S. 85 – 90.

6. Євланова О. О. Комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса у засобах масової інформації / О. О. Євланова // Науковий журнал “Слов’янський збірник” Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса: Вид-во “Бурек”, 2017. – Вип. 21. – С. 91 – 102.
7. Євланова О. О. Комунікативні стратегії президентів Вацлава Гавела та Вацлава Клауса в телевізійних передачах / О. О. Євланова // Пріоритети сучасної філології: теорія і практика. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10 – 11 лютого 2017 року). – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2017. – С. 97 – 99.
8. Євланова О. О. Політичні дебати як основний засіб маніпуляції президентів Чеської Республіки (на матеріалі промов Вацлава Гавела та Вацлава Клауса) / О. О. Євланова // Сучасні лінгвістичні парадигми : матеріали міжнародної наукової конференції (м. Бахмут, 18 квітня 2017 р.). – Слов’янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2017. – Вип. 4. – С. 57 – 60.

Відомості про апробацію результатів дисертації

Дисертаційну роботу обговорено на розширеному засіданні відділу слов’янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (протокол № 3 від 19 червня 2018 року).

Головні теоретичні положення роботи та практичні результати апробовано на конференціях молодих учених Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України “Лінгвістика ХХІ ст.: традиції і перспективи розвитку” (05 грудня 2017 р., 17 травня 2018 р., Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ), а також міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження” (07 – 08 квітня 2016 р., Національний університет біоресурсів і природокористування України,

м. Київ), XXV Міжнародна наукова конференція імені проф. Сергія Бураго (20 – 23 червня 2016 р., м. Київ), Міжнародна науково-практична конференція “Пріоритети сучасної філології: теорія і практика (10 – 11 лютого 2017 р., м. Ужгород), III Міжнародна науково-практична конференція “Сучасні лінгвістичні парадигми” (18 квітня 2017 р., Горлівський інститут іноземних мов, м. Бахмут).